

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Bc. Petra Štecherová

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Matylda ze Schwarzenbergu
Osud neprovdané ženy s tělesným postižením v 19. století
Bc. Petra Štecherová

Diplomová práce
2011

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra ŠTECHEROVÁ**
Osobní číslo: **H08699**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Matylda ze Schwarzenbergu: osud neprovdané tělesně postižené ženy v 19. století**
Zadávací katedra: **Katedra historických věd**

Zásady pro vypracování:

Na základě bohaté písemné pozůstalosti princezny Matyldy ze Schwarzenbergu (1804 - 1886), uložené v SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, zpracuje diplomantka biografii této šlechtičny. Soustředí se na specifika postavení neprovdané aristokratky v 19. století, na její životní styl, na skutečnost, že postavení Matyldy ze Schwarzenbergu bylo komplikováno jejím tělesným postižením, s nímž se princezna pokoušela úspěšně vyrovnat. Autorka bude analyzovat rovněž možnosti soudobé medicíny i alternativních metod v terapii tělesných postižených v uvedené době.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

DIEMEL, Christa. Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert: Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800 - 1870. Berlin, 1990. LENDEROVÁ, Milena. K hřichu i k modlitbě: Žena v minulém století. Praha, 1999. LENDEROVÁ, Milena. Tragický bál: život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu. Praha, 2004. LIPPERT, Stefan. Felix Fürst zu Schwarzenberg: Eine politische Biographie. Stuttgart, 1998. SVOBODNÝ, Petr - HLA-VÁČKOVÁ, Ludmila. Dějiny lékařství v českých zemích. Praha, 2004. Státní oblastní archiv Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, fasc. 539, Fürstin Pauline. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RAS, F. Primogenitur Böhmen Kind: Josef II. Mathilde u. Berta. 1804 - 1887, fasc. 545. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, F. b. p., Mathilde, fasc. 546. SOA Plzeň, Rodinný archiv Lažanský, Alžběta Katanská - Pálffy 1821, Zázračné uzdravení Matyldy kn. Schwarzenbergové dómským kapitulárem v Bambergu kn. Hohenlohe, inv. č. 131, kart. č. 6. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, RAS, F. Primogenitur Böhmen Kind: Josef II. Mathilde u. Berta. 1804 - 1887, fasc. 545, Erklärung des Fürsten Alexander von Hohenlohe, erlassen aus Bad - Brüdenau am 28. Juli 1821. Gedruckt bei Franz Sebastian Sartorius, Hofbuchdrucker, Würzburg, b. d. ZICKLER, Bedřich. Strojopisný výpis ze zátoňské pamětní knihy, s. 450 - 452.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2009

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2011

prof. PhDr. Petr Váňal, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle paragraphu § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vynaložení díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 30. 6. 2011

Petra Štecherová

Souhrn

Předkládaná práce se zabývá životem Matyldy ze Schwarzenbergu (1804 – 1886). Na základě písemné pozůstalosti Matyldy ze Schwarzenbergu, kterou od dětství provázely zdravotní potíže, sleduje, jak probíhala léčba a s ní spojené cesty do lázní. Práce ukazuje možnosti terapie v uvedené době. Dále představuje specifika postavení neprovdané ženy v 19. století v aristokratickém prostředí.

Klíčová slova

Šlechta, korespondence, historie lázeňství, léčba v 19. století, cestování

Title

Mathilde of Schwarzenberg: Destiny of unmarried woman with disabilities in the 19th century

Abstract

The thesis deals with the life of Mathilde Schwarzenberg (1804 – 1886), who had health problems by childhood. The thesis monitors the treatment took place and the related trip to the spa. The work shows the possibilities of treatment in the 19th century. Then it discusses the specifics of the position of unmarried woman in the 19th century aristocratic environment.

Keywords

Nobility, correspondence, history of spas, treatment in 19th century, travel

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi v uplynulých měsících dopomohli k tomu, aby mohla vzniknout tato práce. Největší dík patří vedoucí mé práce prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. za četné konzultace, cenné rady a především za překlad francouzských textů.

Obsah

1. Úvod	1
1.1. Literatura	4
1.2. Prameny	9
2. Ego - dokumenty	12
2.1. Korespondence jako historický pramen	15
2.2. Peněžní deník a čtenářské deníky	18
2.3. Korespondence Matyldy ze Schwarzenbergu (1804 - 1886)	19
2.3.1. Periodicita a partneři v korespondenci	22
2.3.2. Témata v korespondenci	24
3. Matylda, dcera Josefa a Pavlína ze Schwarzenbergu	26
3.1. Rodina	30
3.2. Výchova a vzdělání	33
3.3. Zájmy a záliby	38
4. Urozená žena v 19. století	40
4.1. Na cestách	43
4.2. Finanční situace	47
5. Historie lázeňství	49
5.1. Voda a její léčivé účinky	49
5.2. Historie lázeňství	53
6. Cesty za zdravím	56
6.1. Léčba a léčebné prostředky	60
6.2. Zdravotní stav a diagnóza Matyldy	63
6.3. Léčení ve Francii	67
6.4. Pobyty na jihu Francie a v Badenu	73
6.5. Pobyty ve Würzburgu	74
6.5.1. Zázračné uzdravení: Mýtus či realita	76
6.6. Léčení v Itálii	79
7. Změny ve zdravotnictví v 18. a 19. století	84
8. Závěr	90
9. Seznam pramenů, literatury a internetové zdroje	93
9.1. Prameny	93
9.2. Literatura	93
9.3. Internetové zdroje	99
10. Seznam tabulek a obrázků	102
10.1. Seznam tabulek	102
10.2. Seznam obrázků	102
11. Seznam příloh	103
11.1. Přílohy	104

1. Úvod

Svět šlechty se těší stále značné pozornosti u historiků, ať už se jedná např. o autobiografie jednotlivců, životní styl šlechty. Rod Schwarzenbergů stále zaujímá místo na poli historie a zájem o něj stoupá. Nemůžeme se tomu divit, vždyť z tohoto rodu pocházeli význační vojevůdci, diplomaté, duchovní, hospodáři.

V posledních letech se pozornost obrací také na ženy z tohoto rodu.¹ I tato práce se bude věnovat jedné ženě z rodu Schwarzenbergů.

Předkládaná práce sleduje život Matyldy ze Schwarzenbergu, dcery Josefa a Pavlíny ze Schwarzenbergu, která se narodila roku 1804 ve Vídni. Její život je zajímavý v tom, že v dětství onemocněla, přestala chodit a téměř se nedokázala postavit na nohy. Rodiče se jí snažili najít pomoc v Čechách. Tady však neuspěli, a tak se vydali do zahraničí. Matyldě byl doporučen pobyt na teplém jihu, kde trávila většinu svého dětství. Ačkoli se pobyty v lázních nebo u pařížských lékařů opakovaly, nepřinášely příliš velký úspěch. Její uzdravení je datováno k roku 1821 a mluví se o „zázračném“ uzdravení. Matylda však jezdila do lázní i v dalších letech. Její nemoc a tělesné postižení ji předurčilo k osudu neprovdané ženy. Postavení neprovdané ženy ji však nezabránilo, aby vedla plnohodnotný život. Cestovala, navštěvovala koncerty, divadla a pomáhala rodině.

Cílem této práce je na základě písemné pozůstalosti Matyldy ze Schwarzenbergu ukázat, jak se nahlíželo na neprovdanou ženu ve šlechtickém prostředí v 19. století. Jak víme, neprovdané dívky byly připravovány na roli matky, manželky a hospodyně, proto sledujeme, jaké možnosti měly neprovdané dívky. Dále na příkladu Matyldy uvidíme, jak probíhaly cesty za zdravím, a jaké léčebné metody byly využívány. Práce dále sleduje změny ve zdravotnictví v průběhu 18. a 19. století a jejich vliv na průběh léčby Matyldy.

Diplomová práce je rozdělena do několika kapitol. První kapitola pojednává o ego-dokumentech jako historickém prameni. O pramenech osobní povahy se vedly a nadále vedou diskuse, co se pod pojmem ego-dokument rozumí a jaké prameny řadíme mezi ego - dokumenty. K Matyldě se váže peněžní deník, čtenářské deníky a korespondence. Právě korespondenci jako historickému prameni, který je historiky využíván jako hlavní pramen jen několik desítek let, je věnovaná hlavní část. Další část kapitoly je věnovaná samotné

---

¹Např. BADALOVÁ, Marie. *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783-1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2003.; LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004.; LENDEROVÁ, M.-PLŠKOVÁ, J. *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*. Praha, 2006. ISBN 80-86197-63-8.

korespondenci Matyldy, kde je pozornost zaměřena na periodicitu, témata v korespondenci a partnery, se kterými si Matylda dopisovala.

Druhá kapitola se zabývá historií rodu ze Schwarzenbergu, hlavní pozornost je věnovaná rodičům a sourozencům Matyldy. Další část této kapitoly sleduje, jak se měnil pohled na rodinu a jak probíhala výchova a vzdělání v rodině. Ukazuje, jaké byly možnosti vzdělání pro dívky, a jak probíhala samotná výuka u Matyldy, která byla většinu času na cestách za zdravím.

Následující kapitola se věnuje tématu neprovdaných žen. Víme, že dívky byly vychovávány s cílem vdát se a rodit děti, avšak zdaleka ne všechny ženy uzavřely v průběhu života sňatek. Tato kapitola sleduje, jak bylo na svobodné ženy nahlíženo - hlavně ve šlechtickém prostředí, kde bylo na neprovdanou ženu nahlíženo jinak než na ženu, která pocházela ze středních vrstev. Sledujeme život Matyldy jako svobodné dívky. Dále jsou ukázány finanční možnosti Matyldy.

Následující kapitola se věnuje historii lázeňství. V této kapitole sledujeme počátky lázeňství, dále kult vody a léčivé účinky vody a léčebné prostředky, které se používaly nejen v lázních.

Další kapitola je věnovaná cestám za zdravím, které se v 19. století staly velmi populární. Vidíme, že cesty za zdravím nebyly spojené jen s cestami do lázní, ale také za příznivými klimatickými podmínkami. Klima se také stalo jedním z hlavních léčebných prostředků u Matyldy. První cestu za zdravím, ke které se nám dochoval peněžní deník a korespondence, podnikla Matylda jako tříleté děvčátko. Na této cestě pobývala zejména na jihu Francie. Druhou cestu, ke které se nám dochovala především korespondence, podnikla v dospělosti. Jednalo se o dlouhodobý pobyt v Itálii.

Poslední kapitola shrnuje změny ve zdravotnictví, protože průlomem těchto změn je doba osvícenství, proto zabíháme také do 18. století. Nevíme, do jaké míry se Pavlína a Josef ze Schwarzenbergu snažili hledat pomoc pro svou dceru Matyldu v českých zemích, ale jisté je, že pomoc pro svou dceru našli ve Francii, proto se zaměříme hlavně na změny v lékařství ve francouzském prostředí s ohledem na habsburskou monarchii. Budeme sledovat, jakou pozici zaujímali lékaři ve francouzské společnosti, a jaké měli podmínky v lékařské praxi internisté a chirurgové, kde dlouhou dobu panovaly rozdíly.

Pozornost bude věnována také ortopedii a jejímu vývoji. Ortopedie se zabývá tvarovými a funkčními změnami lidského pohybového aparátu a při léčbě jsou vhodná terapeutická opatření, také prevence a rehabilitace. Jelikož měla Matylda od dětství obtíže s pohyblivostí a na páteři se jí objevil hrb, její onemocnění mohlo mít souvislost právě s ortopedií. Navíc

Matylda strávila tři roky svého života v léčebném ústavu ve Würzburgu, kde podstoupila rehabilitace, jež měly pravděpodobně vliv na její uzdravení.

1.1. Literatura

Práce zaměřené na dějiny rodu Schwarzenbergů vycházejí nejprve z per schwarzenberských archivářů a později se jimi zabývají další historici, kteří již nebyli tak blízce spjati s životem tohoto rodu. Za zmínku stojí práce archiváře a historika Antonína Markuse, který nastoupil v roce 1910 do schwarzenberského archivu, o patnáct let později byl jmenován vrchním archivářem a stal se jeho přednostou. Jeho práce o dějinách rodu vycházely pouze časopisecky, jen jedna z nich vyšla knižně.² V jeho tradici pokračoval Jiří Zálaha, který působil jako vedoucí českokrumlovské pobočky Státního oblastního archivu v Třeboni. Mezi novější práce, jež se věnují dějinám rodu, patří kniha *Geschichte des Reichsständischen Hauses Schwarzenberg*, jež napsal samotný příslušník rodu Karel ze Schwarzenbergu.³

V těchto pracích je vždy větší prostor věnován mužům a ženy zde vystupují pouze v roli matky, manželky nebo družky, nacházíme v nich jen kusé zmínky o Matyldě ze Schwarzenbergu. V tomto směru mi byly přínosnější práce od Adolpha Franze Bergera a jeho dílo *Felix Fürst zu Schwarzenberg k. k. Ministerpräsident: ein biographisches Denkmal*⁴ a novější práce Stefana Lipperta a jeho práce *Felix zu Schwarzenberg: Eine polirische Biographie*.⁵ Jak už z názvů obou autorů vyplývá, hlavním námětem se stala postava Felixe ze Schwarzenbergu, který byl Matyldiným bratrem. Matylda je představována především jako sestra a důvěrnice Felixe.

Stefan Lippert se soustředí zejména na politickou kariéru Felixe. Uvádí, že postava Felixe se historikům nezpracovává lehce, zejména z toho důvodu, že sám Felix si přál, aby po jeho smrti byly veškeré záznamy zničeny, a to právě jeho sestrou Matyldou.⁶ Přesto se dochovala značná část dokumentů. Kniha je rozdělena do třech částí. V první části je zmapováno Felixovo dětství, dospívání a dospělost. V této části knihy věnuje pozornost Matyldě, která si byla velmi blízká se svým bratrem. Dokladem toho je, že Matylda vychovávala jeho nemanželskou dceru. Ve druhé a třetí části se autor věnuje tématu vstupu Felixe do vlády a jeho následnému pádu.

---

² MARKUS, Antonín. *Rod knížat ze Schwarzenbergu*. Třeboň, 1936.

³ SCHWARZENBERG, Karl zu. *Geschichte des Reichsständischen Hauses Schwarzenberg*. Neustadt, 1963, Teil I, II.

⁴ BERGER, Adolph Franz. *Felix Fürst zu Schwarzenberg k. k. Ministerpräsident: ein biographisches Denkmal*. Leipzig, 1853.

⁵ LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1998. ISBN 3-515-07236-5.

⁶ Tamtéž, s. 11 - 12.

Další podnětnou publikací pro mě byla práce *Österreichs Aristokratie im Vormärz* od Hannese Stekla.⁷ Hannes Stekl věnuje pozornost dvěma šlechtickým rodinám, a to Liechtensteinům a Schwarzenbergům. Sleduje hospodářství na těchto šlechtických statcích. Všímá si toho, jak fungovala šlechtická domácnost. Informuje o životním stylu aristokracie, kdy se zaměřuje především na to, jak byly zařizovány domy a jak se šlechta bavila. Je však jedním z mála, kdo se věnuje i výchově šlechticů. Soustředí se zejména na Johanna Adolfa a Karla I. ze Schwarzenbergu, ale nezapomíná ani na výchovu dívek.

V dnešní době se věnuje rodu Schwarzenbergů historik Zdeněk Bezecný, který v současnosti působí na Jihočeské univerzitě. Soustředí se především na rod Schwarzenbergů druhé poloviny 19. století.

Je zřejmé, že v posledních letech zájem o tento rod stoupá. Svědčí o tom i publikace *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*.⁸ Tato edice je plná zajímavých příspěvků, které se týkají kulturní krajiny, umění, stavebních památek. Samozřejmě nezapomíná ani na významné osobnosti z rodu Schwarzenbergů nebo na osobnosti, které jsou s rodem úzce spojeny. Škoda jen, že zájem autorů spadá zejména do oblasti jižních Čech.

Větší pozornosti se dostalo ženám z rodu Schwarzenbergů v publikacích od Mileny Lenderové, která působí na Univerzitě v Pardubicích.

V souvislosti s tématem mé diplomové práce pro mě byla stěžejní studie od této autorky s názvem *Matylda ze Schwarzenbergu: Dcera, sestra, legenda*.⁹ Milena Lenderová se v publikaci snaží vystihnout postavu Matyldy ze Schwarzenbergu. Na začátku nás seznamuje s problematikou společenského vnímání šlechtických dcer, jež se za různých okolností během jejich života neprovdaly. Dále se ve své práci zabývá obdobím Matyldina léčení a s ním spojené cesty do lázní. Živě a zaujatě nám popisuje, jak probíhala její cesta do Nice, k níž se dochoval peněžní deník. A zároveň nezapomíná na Matyldino zázračné uzdravení, které našlo ohlas v dobovém tisku. Autorka předkládá řadu dalších pramenů, které doposud nebyly zpracovány.

Další důležitou publikací, jež mi byla velmi nápomocná při zpracování této práce, byla monografie *Tragický bál: Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu* od stejné autorky Mileny

---

⁷ STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien, 1973.

⁸ GAŽI, Martin (ed.). *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008. ISBN 978-80-85033-10-6.

⁹ LENDEROVÁ, Milena. *Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda*. In: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 429 - 438. ISBN 978-80-85033-10-6.

Lenderové.¹⁰ Studie začíná právě oním tragickým bálem, který se pořádal na rakouském vyslanectví v Paříži, kde vznikl požár, při němž kněžna zahynula. V této práci je vyzdvížena role Pavlína ze Schwarzenbergu jako matky. V souvislosti s tím je tu zmíněna i její dcera Matylda, které musela být věnována zvláštní péče z důvodu její nemoci. Milena Lenderová využila při své práci rozmanitou pramenitou základnu.

Existují diplomové práce zaměřené na rod Schwarzenbergů. Tady bych uvedla zejména diplomovou práci Marie Badalové, která se zaměřila na osobu Eleonory Žofie ze Schwarzenbergu.¹¹ Po smrti své švagrové Pavlína ze Schwarzenbergu vychovávala Eleonora Žofie své neteře a synovce. Rozhodujícím pramenem pro Marii Badalovou byly deníky Eleonory.

Bohužel nemáme k dispozici dostatek literatury, která by se věnovala kompletně neprovdaným ženám. Nalezneme pouze literaturu týkající se konkrétních žen, monografie, kde jim je věnována jen část nebo studie v odborných publikacích. Vycházela jsem z publikace *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*¹² a práce *K hříchu i k modlitbě* od Mileny Lenderové.¹³ Mezi další práce, které mi byly přínosem, patří monografie *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert* od Christy Diemel¹⁴ a *Adel verpflichtet* od Martiny Winkelhofer.¹⁵

Christa Diemel podává ucelený obraz šlechtické ženy konce 18. a 19. století. Věnuje se tomu, jak se dívky připravovaly na vstup do světa dospělých. Dále se zabývá sňatky, ženami, jež se věnovaly dobročinnosti, metresám, ale i neprovdaným ženám a jejich finanční situaci. Přiklání se k tomu, že ženy ztratily v 19. století značný vliv, hlavně co se týče politické scény. Na druhé straně uvádí, že našly jinou cestu, například zapojením se do dobročinnosti. Vše dokládá četnými citacemi. Soustředí se hlavně na šlechtu v Prusku a jižním Německu, která je někdy srovnávána s vídeňským dvorem.

Martina Winkelhofer se ve své knize věnuje šlechtičnám v rakouské monarchii. Jejím cílem je nejen ukázat práva žen, ale také povinnosti, jimiž byly svazovány. Autorka popisuje

---

¹⁰ LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-657-6.

¹¹ BADALOVÁ, Marie. *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783-1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2003.

¹² LENDEROVÁ, M. - KOPIČKOVÁ, B. - BUREŠOVÁ, J. - MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

¹³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

¹⁴ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen (1800 - 1870)*. Frankfurt, 1998. ISBN 3-596-13880-9.

¹⁵ WINKELHOFER, Martina. *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*. Wien, 2009. ISBN 978-3-85002-686-4.

všechny životní etapy ženy, a to od narození až ke sklonku života. Pro mě byla stěžejní kapitola věnovaná neprovdaným ženám. Kniha přináší mnoho dalších zajímavých poznatků o šlechtických ženách v 19. století. Navíc je doplněna fotografiemi a citacemi, díky kterým si lépe vytvoříme obraz o atmosféře tehdejší doby. Taktéž čerpá z bohaté pramenné základny.

Co se týče literatury k dějinám medicíny, první pokusy o syntézu dějin medicíny u nás uskutečnil kolektiv autorů pod vedením Marie Vojtové. Výklad prvního díla byl doveden do roku 1740. Následujícího období se ujala Ludmila Sinkulová.¹⁶ Její práce vyšla jen jako skripta a končí rokem 1848. Za zmínku také stojí pokus Ladislava Niklíčka, který si vytyčil za cíl zpracovat souhrnné dějiny českého lékařství a zdravotnictví.¹⁷ Teprve práce Ludmily Hlaváčkové a Petra Svobodného splnila svůj cíl.¹⁸ Kniha je dovedena do 50. let 20. století a pak ve stručnosti až do roku 2000. Petr Svobodný zpracoval starší dějiny a Ludmila Hlaváčková se věnovala 19. století. Oba autoři pak společně zpracovali období první republiky a období po druhé světové válce. V každém období naznačují demografický vývoj a zdravotní stav obyvatelstva, což pomáhá čtenáři v lepší orientaci. Součástí knihy je přehled literatury a ilustrace, které čtenáři umožňují vytvořit si obraz tehdejší medicíny a jejích praktik. Oba autoři dále zpracovali např. dějiny pražských špitálů a nemocnic, dějiny pražských lékařských fakult.

Další užitečnou publikací mi byla *Kronika medicíny* od Heinze Schotta a *Největší dobrodiní lidstva* od Roye Portera.¹⁹

Jak jsem již poznamenala, v práci se budu zabývat dějinami lázeňství. K tomuto tématu je stále populární práce Vladimíra Křížka.²⁰ K dějinám lázeňství využil bohatý materiál. Existují písemné dokumenty (množství spisů o jednotlivých lázních, vodách, o pití vod a léčení), obrazový materiál a archeologické nálezy (pomníky, zbytky lázní s dochovanými vodovody ad.). Jak už název práce naznačuje, autor skutečně předkládá jen obrazy z dějin lázeňství a sám přiznává, že není v jeho silách zpracovat veškeré informace k tématu. Zabíhá do dějin lázeňství ve světě, ale jelikož tam nebylo lázeňství tak rozšířené jako v Evropě, zmiňuje se o tom pouze okrajově.

---

¹⁶ SINKULOVÁ, Ludmila. *Dějiny československého lékařství II. Díl od roku 1740-1848*. Praha, 1965.

¹⁷ NIKLÍČEK, Ladislav. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha, 1985.

¹⁸ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-72-54-424-1.

¹⁹ SCHOTT, Heinz. *Kronika medicíny*. Praha, 1994. ISBN 80-85873-16-8.; PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001. ISBN 80-242-0594-7.

²⁰ KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 2002. ISBN 80-7277-092-6.

Další práce, které se týkají oblasti lázeňství, jsou zaměřené regionálně.²¹ Pro mě byla stěžejní dobová literatura, která se věnuje lázním na jihu Francie a Itálie. Především práce Egona Heinricha Kische,²² který se ve svých pracích věnuje balneologii a balneoterapii a uvádí lázně, které navštívila také Matylda. Pro vysvětlení pojmů z oblasti lázeňství mi byl nápomocný *Technický slovník naučný* od autorů Teyslera a Kotyšky.²³

Další literatura, kterou jsem využila při zpracování tématu, je uvedena v poznámkovém aparátu a v seznamu použité literatury.

---

²¹ Jedná se např. o Jitku Budinskou, která se věnuje teplickým lázním a Richard Švandrlík, který se zaměřil na Mariánské Lázně.

²² KISCH, Heinrich. *Grundriss der klinischen Balneotherapie, Hydrotherapie und Klimatherapie*. Wien – Leipzig, 1883.

²³ TEYSSLER, Vladimír – KOTYŠKA, Václav. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1932, díl VII. a TEYSSLER, V. – KOTYŠKA, V. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1936, díl XII.

1.2. Prameny

Písemná pozůstalost Matyldy ze Schwarzenbergu se nalézá v pobočce Státního oblastního archivu Třeboň v Českém Krumlově. Pozůstalost nevznikla činností původce fondu, ale má spíše charakter archivní sbírky.

K zásadním pramenům patří fascikl 545²⁴ a fascikl 546.²⁵ Dále pak dvě krabice s korespondencí.²⁶ Fascikly jsou jen částečně uspořádány a totéž platí o korespondenci, proto popisky u jednotlivých složek nejsou vždy ve shodě s označením.

Dalším cenným pramenem pro mě byl peněžní deník,²⁷ který se váže k cestě do Paříže v roce 1807. Tento deník je už částečně zpracovaný Milenou Lenderovou.²⁸

Fascikl 545 obsahuje dobový tisk, část korespondence Matyldy s Adolfem a další dokumenty. Ve fasciklu 546 se nachází podstatná korespondence týkající se nemoci a léčení Matyldy. Dále obsahuje účty, které vykazují příjmy a výdaje, které měla Matylda během svého života. Další dokumenty ve fasciklu zachycují majetkovou situaci Matyldy v průběhu let. Převážně se jedná o dokumenty, které zaznamenávají zisky z uplynulých let a dlužní úpisy.

Užitečným pramenem byly také čtenářské deníky,²⁹ které dokreslují osobnost Matyldy ze Schwarzenbergu.

Mým hlavním pramenem pro zpracování diplomové práce je ale korespondence. Ta patřila v době, kdy bylo cestování zdlouhavé a nebezpečné a příbuzní a přátelé byli odloučeni na dlouhou dobu, k důležitému prostředku komunikace. Dopisy mezi rodinnými příslušníky měly za cíl informovat o tom, co se děje a zároveň se stávaly lékem proti samotě a smutku.

---

²⁴ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 545.

²⁵ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546.

²⁶ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, korespondence Matylda, 2 krabice.

²⁷ SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, Sběrka rukopisů Český Krumlov, č. 38, Livre des dépenses pendant mon voyage avec Mathilde.

²⁸ LENDEROVÁ, Milena. Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda. In: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 429-438. ISBN 978-80-85033-10-6.

²⁹ SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, Sběrka rukopisů Český Krumlov, č. 28, 29, 30, 31, čtenářské deníky.

Navíc se nepředpokládalo, že budou předčítány v salonech, jak to bylo zvykem u korespondence mezi přáteli a známými.³⁰

Dochovaná korespondence vypovídá o Matyldině každodenním životě. Prostřednictvím dopisů nahlédneme do jejího soukromí, dozvídáme se tak o jejích radostech a strastech. Matylda si také všímá toho, co se kolem ní děje a tyto své postřehy sděluje v dopisech. V dochované korespondenci převažují dopisy, které napsala sama Matylda, a proto jsme ochuzeni o pohled adresáta.

K dispozici máme především korespondenci adresovanou rodině, ačkoliv měla Matylda sestry, máme pouze dopisy s jedinou ženou a to její tetou Eleonorou Žofíí ze Schwarzenbergu. Matyldina korespondence s tetou Eleonorou Žofíí ze Schwarzenbergu se týká především Matyldina pobytu ve Würzburgu a s ním spojeného uzdravení. Z dopisů adresovaných otci můžeme vyčíst, jaké měla Matylda dětství a dospívání. Naopak korespondence mezi Matyldou a bratrem Bedřichem zachycuje její zralý věk a stáří.

Dopisy adresované otci jsou napsané ve francouzštině, zatímco dopisy adresované bratrům Adolfovi, Bedřichovi a tetě jsou psané německy. Navíc v nich někdy užívá slovní spojení ve francouzštině. Častým problémem, se kterým se setkáváme, byly zkratky a zdvořiliny jmen, kdy bylo těžké dohledat, o koho se jedná. K dispozici jsou také dopisy Matyldy s vychovatelem Emerichem Thomasem Hohlerem, ale jejich četnost není velká. Korespondenci se budu dále podrobněji věnovat v následující kapitole.

Korespondenci Matyldy jsem doplnila právě peněžním deníkem, čtenářskými deníky, korespondencí, která nebyla určena Matyldě a účty, jež se týkají přímo Matyldy.

Dále jsem se věnovala korespondenci, která souvisí se zdravotním stavem Matyldy. Tyto dopisy jsou psané ošetřujícími lékaři, kteří se starali o Matyldu v době její nemoci, a majorem Hukinským, který doprovázel Matyldu na cestách za zdravím. Dopisy jsou adresované převážně rodičům Matyldy, a to Pavlíně ze Schwarzenbergu a Josefovi ze Schwarzenbergu. U některých dopisů bylo velmi obtížné zjistit identitu korespondenta a adresáta. Dalším problémem u těchto dopisů bylo užívání lékařských pojmů a dobových medikamentů, u kterých bylo obtížné určit, o co přesně se jedná.

K dalším pramenům patří dobový tisk, který zachycuje příhodu o zázračném uzdravení Matyldy. Tuto událost zaznamenaly stuttgartské noviny *Allgemeine Zeitung*, vídeňský deník

---

³⁰ LENDEROVÁ, M. - BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. – 28. dubna 2006. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2006, s. 525. ISBN 80-7194-920-5.

Wanderer nebo také německý list *Gartenlaube*. Zázračné uzdravení Matyldy však nevzbudilo ohlas jen v tisku, ale také u přátel a známých. Pokud bych to měla demonstrovat, tak např. Kníže Alexander von Hohenlohe vydal prohlášení o této události. Uzdravení bylo dokonce zaznamenáno farářem Bedřichem Zicklerem ve farní kronice obce Zátoň. Existují i dopisy, které se vztahují k tomuto příběhu.³¹ Co se týče tisku a některých dopisů, tak jsem narazila na údaje, které byly zkreslené. Z tohoto důvodu bylo nutné provést vnitřní kritiku pramene.

---

³¹ Tisk, dopisy a záznam ve farní kronice obce Zátoň od Bedřicha Zicklera jsou uloženy v SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 545.

2. Ego - dokumenty

Posledních několik desetiletí roste zájem o to, jak lidé mysleli, jaké měli vědomosti, a jak jednali. Do popředí našeho zájmu se dostává jednotlivec.

Pramenem k dějinám každodennosti a mentalit se stávají osobní dokumenty, které představují svébytný historický pramen a nikoli jen doplněk diplomatických pramenů.³²

Zájem o prameny osobní povahy se projevil mezi badateli na konci 60. let 20. století, a to zejména ve francouzském a německém prostředí. Do té doby plnily prameny osobní povahy spíše doplňkovou funkci k diplomatickým pramenům. Ve Francii započal zájem badatelů o deník. V souvislosti s tím se konala řada vědeckých konferencí a kolokvií. Námětem některých vědeckých setkání se staly samy prameny osobní povahy, např. kolokvium konané v červnu 1982 na univerzitě v Nantes a na něj navazující setkání v červenci 1982 v Centre culturel et international v Cerisy-la-Salle. Hlavním cílem bylo najít nové metody zkoumání těchto pramenů,³³ protože metody dosud známé nevyhovovaly povaze ego-dokumentů. V tomto směru je nám velmi přínosná práce z roku 1997 americké profesorky Natalie-Zemon Davis,³⁴ která není typickou badatelkou ego-dokumentů, ale touto prací ukázala, jak lze „nově“ číst ženské ego-dokumenty.

V českém prostředí se datuje zájem o prameny osobní povahy po roce 1989, kdy začaly vycházet monografie nebo odborné studie, které se věnují ego-dokumentům, nebo práce, které se o prameny osobní povahy opírají.³⁵

V prosinci 2003 pořádala Katedra historických věd Univerzity Pardubice kulatý stůl na téma osobních deníků a korespondence, příspěvky z tohoto setkání následně vyšly ve sborníku *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo*

---

³² LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.). *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Supplement 9, Pardubice, 2004, s. 5 – 8. ISBN 978-80-7194-650-2.

³³ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má ... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 25 - 27. ISBN 978-80-7254-956-6.

³⁴ Natalie-Zemon Davis. *Women on the margine: free seventeenth-century lives*. Cambridge, London: Harward University, 1997.

³⁵ Např. LENDEROVÁ, M. – PLŠKOVÁ, J. *Krátká cesta životem a Evropou: Gabriela ze Schwarzenbergu*. Praha, 2006.; LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004.; SAK, Robert – BEZECNÝ, Zdeněk. *Dáma z rajského ostrova: Sidonie Nádherná a její svět*. Praha, 2000; SAK, Robert. *Salon dvou století: Anna Lauermannová-Mikschová a její hosté*. Praha, 2003.

(proto)literární vyjádření?³⁶ Mezi prameny osobní povahy řadíme osobní a cestovní deníky, soukromou korespondenci, memoáry, autobiografie a soukromé peněžní deníky,³⁷ nebo ego - dokumenty, jak jsou označovány v německém prostředí.

Vznikaly různé úvahy pod pojmem ego-dokumenty. Pierre Nora používá koncept „*ego-historie*,” pod kterým rozumí biografické svědectví historiků. Tento pojem se liší od pojmu ego-dokumenty, kam patří vlastní historické prameny. Anglo-americké sociální vědy používají pojmy „*personal document*“, „*human document*“ nebo „*document of life*“, které se ego-dokumentu přibližují.³⁸

V diskusi kolem ego-dokumentů sehrál důležitou roli nizozemský výzkum kolem historika Rudolfa Dekera, který inventarizoval autobiografie, vzpomínky, deníky, cestopisy od začátku 16. století do začátku 19. století v chronologickém soupisu. Rudolf Deker se nechal inspirovat při definování ego-dokumentů svým krajanem Jakobem Presserem, který poprvé použil pojem ego-dokument. Jakob Presser ego-dokumentem označil každý text, ve kterém „*nám autor vypráví o svém osobním životě a svých pocitech*“ nebo je také formuloval jako prameny, ve kterých „*se ego úmyslně nebo neúmyslně odhalí nebo skryje*“.³⁹

Dále existují různé definice ego-dokumentů. Podle německého historika Winfrieda Schulze mezi ego-dokumenty patří všechny prameny, ve kterých člověk podává informace o sobě samém, nezávisle na tom, jestli k tomu dochází dobrovolně.⁴⁰

Mezi ego-dokumenty nespadá jen osobní korespondence nebo deníky, ale také výsledky anebo výpovědi. Patří sem výsledky či vyjádření vzniklé v rámci administrativních, jurisdikčních eventuálně hospodářských procesů.⁴¹ Pojetí ego-dokumentů, jak je chápe Winfried Schulze, je mi bližší, než pojetí rakouského historika Haralda Tersche, který chápe

---

³⁶ LENDEROVÁ, Milena – KUBEŠ, Jiří (ed.). *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Supplement 9, Pardubice, 2004, s. 5 – 8. ISBN 978-80-7194-650-2.

³⁷ LENDEROVÁ, M. – URBÁNEK, R. *Úvod do studia kulturních dějin*. Pardubice, 2007, s. 10. [online]. [cit. 16. 4. 2011]. URL:<<http://uhv.upce.cz/upload/lenderova/frame.htm>>

³⁸ SCHULZE, Winfried. Ego - Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung „Ego - Dokumente“. In: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996, s. 14. ISBN 3-05-002615-4.

³⁹ „*der Autor uns etwas über sein persönliches Leben und seine Gefühle erzählt*“ nebo „*ein ego sich absichtlich oder unabsichtlich enthüllt oder verbirgt*“ Citováno dle SCHULZE, Winfried. Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung „Ego-Dokumente“. In: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996, s. 13 - 14. ISBN 3-05-002615-4.

⁴⁰ Tamtéž, s. 21.

⁴¹ Např. peněžní deníky, kupecké knihy, výsledky poddaných, testamenty. SCHULZE, Winfried. Ego - Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung „Ego - Dokumente“. In: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996, s. 21. ISBN 3-05-002615-4.

ego-dokumenty v užším smyslu. Harald Tersch připouští, že rozšíření ego-dokumentů o další prameny usnadňuje badateli poznání určitých souvislostí, ale zároveň toto rozšíření stěžuje systematický výzkum. Výběr ego - dokumentů by se proto zúžil na autobiografický materiál v užším smyslu nebo autobiografie, osobní deníky a dopisy, které obsahují sebereflexivní složku.⁴²

---

⁴² TERSCH, Harald. *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (1400 – 1650)*. Wien – Köln – Weimar – Böhlau, 1998, s. 11. ISBN 3-205-98851-5. [online]. [cit. 28. 1. 2011]. URL:<http://books.google.cz/books?id=XGdvQbbp35EC&printsec=frontcover&dq=harald+tersch&hl=cs&ei=9NPnTf32EM6fwbpoaCsAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CC8Q6AEwAQ#v=onepage&q&f=falsehttp://books.google.cz/books?id=XGdvQbbp35EC&printsec=frontcover&dq=harald+tersch&hl=cs&ei=enu5TfePJY73sgbFiMnqAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDEQ6AEwAg#v=onepage&q&f=true>

2.1. Korespondence jako historický pramen

Ke stálé a aktuální výměně informací sloužila a slouží komunikace, ať už v ústní nebo písemné podobě. Písemná komunikace utužovala příbuzenské vztahy a vztahy mezi přáteli. Důležitým prostředkem této komunikace se stal dopis. Dopisu se přikládal velký význam, který se vznikem informační a komunikační techniky, která se od 18. století zlepšovala, narůstal.

Korespondence zůstávala dlouho omezena pouze na společenské elity. Hlavním důvodem bylo vzdělání, které mnohým nižším vrstvám chybělo. Ve středověku byla ženská korespondence spíše výjimkou. Ve větší míře se objevuje kolem poloviny 15. století a v 16. století. Dochovanou máme korespondenci Perchty z Pernštejna, která dopisy adresovala otci Oldřichovi z Rožmberku a bratrům Jindřichovi a Janovi.⁴³ Pro 16. a 17. století nacházíme rozsáhlé soubory korespondence, které psaly ženy např. z rodu Rožmberků, Černínů, Žerotínů, pánů z Hradce.⁴⁴

Dopis je obecně považován za typicky ženský literární útvar. Svědčí o tom také dívčí výchova, která se měla skládat z historie dějin, počítání a psaní dopisů. Žena byla představována jako strážkyně rodinného krbu, která se snažila udržet vztahy na dálku a upevnit vazby s rodinou.⁴⁵ Někteří pedagogové a spisovatelé soudili, že psaní dopisů je ideální nácvik pro ženy, jak se připravit na jejich přirozenou roli jako manželky, matky a hospodyně.⁴⁶

Francouzský spisovatel Jean de la Bruyér se vyjádřil o ženském psaní následovně: „*Ženy mají v peru již obraty a výrazy, jaké u mužů bývají teprve plodem dlouhé práce a nesnadného hledání, jsou šťastnější ve volbě výrazů a používají jich tak vhodně, že i když jsou to obraty*

⁴³ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 520. ISBN 970-80-7106-988-1.

⁴⁴ Některé dopisy byl editované, např. František Dvorský (ed.), *Staré písené památky žen a dcer českých*, Praha 1869, František Dvorský (ed.), *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna*, Praha 1894 – 1895, František Tischer (ed.), *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto – Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635 – 1651*, Praha 1909, Václav Bůžek – Josef Hrdlička (edd.), *Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence*, OH 6, 1998, s. 145 – 271.

⁴⁵ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 197. ISBN 80-204-0737-5.

⁴⁶ LABOUVIE, Eva. Zur Einstimmung und zum Band. In: *Schwestern und Freundinnen: zur Kulturgeschichte der weiblicher Kommunikation*. Köln, 2009, s. 13 - 20. ISBN 978-3-412-20358-0. [online]. [cit. 15. 1. 2011]. URL:<http://books.google.cz/books?id=mOOiKPWSKTIC&printsec=frontcover&dq=schwestern+und+freundinnen&hl=cs&ei=PtXnTYaaGYS0QaMjY2yAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCwQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>

*zcela běžné, mají půvab novosti, jako by byly stvořeny právě proto, k čemu jich použily. Jenom ženy dovedou jedním slovem vyjádřit celý cit a jemně vyslovit jemnou myšlenku.*⁴⁷

Navíc korespondence patřila v době, kdy bylo cestování zdlouhavé a nebezpečné, k velmi důležitému prostředku komunikace. Její hlavní nevýhodou je její diskontinuita a torzovitost, proto je nutné ji doplnit dalšími prameny.⁴⁸

Korespondenci je nutné konfrontovat s jiným typem pramene, protože prameny by se měly doplňovat, a to nejen ve smyslu faktografie, ale zejména ve smyslu hodnověrnosti. Tudiž bychom neměli upřednostňovat jen ty zdroje informací, které rekonstruují pouze způsob sebe prezentace urozených dam, ale naopak bychom se měli zaměřit i na takové zdroje informací, ve kterých ženy vystupují jako objekty pozorované a hodnocené někým jiným.⁴⁹ Problém spočívá však v tom, že nám není vždy umožněno doplnit prameny, které máme k dispozici, jinými prameny.

Dopisy vyměňované uvnitř rodiny mají dvojí funkci. Jednak informují o tom, co se děje a současně jsou lékem proti samotě a stesku. U rodinné korespondence se nepředpokládalo, že bude předčítána v salonech, jak tomu bylo u korespondence přátelům a známým.⁵⁰

Dopisy významných mužů byly jako pramen vytěženy již dávno. Nové čtení pramene nabídlo další úhel pohledu a současně rehabilitovalo korespondenci osob méně významných, včetně žen. Dopis už není pramenem doplňujícím prameny diplomatické, není pouhým zdrojem informací o velkých dějinách. Umožňuje proniknout do dějin mezilidských vztahů a životního stylu společnosti tehdejší doby.⁵¹

Korespondence obecně vypovídá o pisateli a jeho blízkých, o společnosti a čase, ve kterém žil. Zároveň vypovídá o jeho dobovém způsobu psaní, a jaké místo zaujímá korespondence v životě jednotlivce a celé společnosti. Stává se pramenem k dějinám mentalit, kulturním a sociálním dějinám.

---

⁴⁷ Citováno dle LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 197. ISBN 80-204-0737-5.

⁴⁸ LENDEROVÁ, M. - BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, s. 525. ISBN 80-7194-920-5.

⁴⁹ KOLDINSKÁ, Marie. Nepřítomné a všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století. In: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Supplement 9, Pardubice, 2004, s. 5 – 8. ISBN 978-80-7194-650-2.

⁵⁰ LENDEROVÁ, M. - BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*, Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. – 28. dubna 2006. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2006, s. 525. ISBN 80-7194-920-5.

⁵¹ LENDEROVÁ, M. - PLŠKOVÁ, J. *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*. Praha, 2006, s. 25-28. ISBN 80-86197-63-8.

V dopise musí pisatel respektovat určitá pravidla kurtoazie. Psaní musí být duchaplné a současně má potěšit adresáta. Nabízí nejen fakta ryze osobního charakteru, ale také si všímá toho, co se děje kolem. Způsob oslovení pisatele, volba jazykových prostředků, stylizace, závěrečný pozdrav, to vše svědčí o panujícím způsobu psaní, o zvycích a způsobu myšlení lidí v určité době.⁵²

---

⁵² LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004, s. 15 - 17. ISBN 80-7185-657-6.

2.2. Peněžní deník a čtenářské deníky

Peněžní a čtenářské deníky řadíme také do pramenů osobní povahy. Peněžní deník se stává pramenem k dějinám spotřeby, cen a mezd. Peněžní deník, který máme k dispozici, se vztahuje k cestě po jihu Francie v letech 1807 – 1808 a je psán ve francouzštině. Peněžní deník vedl major Hukinsky von Valcourt, který na této cestě doprovázel Matyldu.

Peněžní deník, který máme k dispozici, vypovídá především o tom, jakým způsobem Matylda cestovala a díky tomu si můžeme udělat představu o cestovních nákladech tehdejší doby. Jsou v něm zachycena místa, kudy major Hukinsky s celou výpravou projížděl. Dále deník zachycuje nejen to, jak probíhala cesta po jihu Francie, ale také nám přináší informace k dopravě, k ubytování. V peněžním deníku jsou zaznamenány mzdy, které byly vypláceny služebnímu personálu, který je doprovázel na cestách, dále ceny za ubytování, za potraviny, za běžné položky potřebné na cestě (např. praní prádla, obuv) a ceny za léčbu, která byla poskytována během cesty Matyldě. Peněžní deník nám pomáhá nahlédnout i na to, jak se zacházelo s dítětem (Matylda byla stará tři roky) tehdejší doby na cestách.

Čtenářský deník do jisté míry vypovídá o vzdělanosti žen a literatuře, která byla populární či přístupná v tehdejší době. Existoval však rozdíl v přístupu k četbě ve šlechtickém prostředí a nižších vrstvách. Šlechtická knihovna bývala ženám zpravidla otevřená, i když mládeži s jistým omezením, naproti tomu neurozené prostředí ženské četbě příliš nepřálo, četba zde byla pokládána za zahálku. Tento názor se mění ve 40. letech 19. století, kdy se literatura stává přístupnější.⁵³

Nejen Matylda, ale i mnoho dalších žen z šlechtického prostředí si vedlo čtenářské deníky. K dispozici máme čtyři čtenářské deníky, které si Matylda vedla téměř po celý život. S prvním z nich začínala v době dospívání a poslední je datován téměř na sklonku jejího života. Ze čtenářských deníků vyplývá, jaký žánr literatury převládá a také znalost jazyků, které Matylda ovládala.

---

⁵³ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má ... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008, s. 57. ISBN 978-80-7254-956-6.

2.3. Korespondence Matyldy ze Schwarzenbergu (1804 - 1886)

V této části se budu věnovat samotné korespondenci Matyldy ze Schwarzenbergu. Pozornost zaměřím na jazyk, partnery a témata v korespondenci. Podle Jana Randáka nemůžeme nikdy plně porozumět, a tím současně nikdy nemůžeme plně a dokonale proniknout do prostoru pisatelova životního světa, tedy ani přímo k jeho osobnosti, proto každý z nás nabízí vlastní interpretaci té doby.⁵⁴

Korespondence Marie Matyldy Terezy ze Schwarzenbergu (1804-1886) tvoří větší část její pozůstalosti, ale nedochovala se v úplnosti. K dispozici máme převážně odeslanou korespondenci. Přijatá korespondence se dochovala s jejím bratrem kardinálem Bedřichem, několik dopisů od jejího otce Josefa ze Schwarzenbergu⁵⁵ a od strýce Pierra z Arenbergu.⁵⁶ Přitom je z jejich dopisů zřejmé, že pravidelně přijímala korespondenci od své rodiny a přátel.

Přestože prvním jazykem Matyldy byla němčina, jako děvčátko psala dopisy ve francouzštině,⁵⁷ to platí nejen v případě dopisů otci, ale i v případě dochovaných krátkých dopisů či vzkazů členům rodiny. Důvodů může být několik. Už za vlády Marie Terezie se stala francouzština znakem urozených. Francouzština se stává jedním z prostředků šlechty, jak si udržet své sociální postavení. Francouzskou mluvou se šlechta snaží poukázat na svou jedinečnost a prestiž. Ani v době napoleonských válek neupadá popularita francouzštiny u aristokracie. Francouzština jako jazyk společenské konverzace přetrvávala ještě v době předbřeznové.⁵⁸ Dalším důvodem může být frankofonní původ Matyldiny matky Pavlíny z Arenbergu, která si se svým manželem dopisovala francouzsky.⁵⁹ Matylda se přiklonila k němčině ve 20. letech 19. století, alespoň co se týče korespondence se svými nejbližšími.

---

⁵⁴ RANDÁK, Jan. Životní světy, paměti a jejich interpretace. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha, 2006, s. 84. ISBN 80-7037-152-8.

⁵⁵ Přijatá a odeslaná korespondence s bratrem Bedřichem je uložena v Bedřichově pozůstalosti. SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, krabice č. II. To samé platí v případě odeslané korespondence Josefa ze Schwarzenbergu Matyldě. SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Josefa ze Schwarzenbergu, fasc.č. 510, korespondence s Matyldou.

⁵⁶ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546.

⁵⁷ Francouzštinu si osvojila teprve se svou vychovatelkou. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha - Litomyšl, 2004, s. 21. ISBN 80-7185-657-6. Podle Radmily Slabákové převládaly v aristokratických rodinách v první polovině 19. století francouzské vychovatelky, které seznamovaly přímo nebo nepřímo s tímto jazykem.

⁵⁸ SLABÁKOVÁ, Radmila. „Ill est Hoechst Zeit“ oder Welche Sprache fuer die Aristokratie in Boehmen und Maehren im 19. Jahrhundert. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha, 2002, s. 103 - 104. ISBN 80-85917-88-2.

⁵⁹ LENDEROVÁ, M. Chvála deníků a dopisů. In: *Osobní deník a korespondence-snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*. Pardubice, 2004, s. 27 - 28. ISBN 80-7194-650-8.

Demonstrují nám to dochované dopisy z této doby, které jsou adresované otci a jsou psané v němčině. Totéž můžeme sledovat v případě jejího otce Josefa ze Schwarzenberga. Dopisy určené Matyldě, které jsou datované po roce 1821, jsou psané německy.⁶⁰ Nemůžeme však říci, že by se Matylda zcela odklonila od francouzštiny. Pokud vezmeme v úvahu dopisy adresované Matyldě z let 1876 – 1877 od strýce Pierra z Arenbergu, které jsou psané ve francouzštině, předpokládáme, že Matylda odpovídala také ve francouzštině. Francouzština tedy nevymizela z její korespondence, alespoň ne z té korespondence, kterou přijímala.

V Matyldině korespondenci se též setkáváme se sklonem psát německy a zároveň francouzsky. Zde dochází k tzv. jazykové diglosii. Tento socio-lingvistický prvek, kdy docházelo k přechodu od jednoho jazyka k druhému čili přepínání kódu tzv. code switching, byl oblíbený u aristokracie. Čím byl vztah mezi korespondenty bližší, tím se stávalo přepínání častější.⁶¹ Matylda přecházela jak z francouzštiny do němčiny, tak z němčiny do francouzštiny, kdy užívá slovní spojení nebo celé věty. Většinou přechází z jednoho jazyka do druhého, pokud chce na něco upozornit („*Je tombe dans le froc!!!*“, „*sehr nett, sehr nett*“, „*en famille*“) nebo vyjádřit své pocity („*Pour le monde*“).

Téměř všechny Matyldiny dopisy jsou psány úhledným a čitelným písmem, zejména pokud se jedná o dopisy otci. Podle provedené analýzy dopisů soudíme, že některé dopisy byly zřejmě napsané písařem nebo jiným členem rodiny.⁶²

K dispozici máme několik krátkých zpráv či vzkazů od Matyldy, podle písma (datace zde chybí) můžeme soudit, že jde o krátké zprávy napsané Matyldou, když byla děvčátkem. Nenajdeme v nich nic důležitého. Pouze jsou známkou toho, že již v raném věku si osvojila psaní a zároveň se učila umění psát dopisy.⁶³

Jak je již výše uvedeno, častým problémem byly zkratky a zdobněliny jmen v dopisech. Někdy nebylo možné zjistit, o koho se jedná, popřípadě o co se jedná. Používá obvyklé oslovení jako *Mon cher Papa*, *Tres cher Papa*, *Liebster Papa*, *Liebe Frietzen*, *Lieber Adolf*,

---

⁶⁰ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Josefa ze Schwarzenbergu, fasc. č. 510, korespondence s Matyldou.

⁶¹ SLABÁKOVÁ, Radmila. „Ill est Hoechst Zeit“ oder Welche Sprache fuer die Aristokratie in Boehmen und Maehren im 19. Jahrhundert. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha, 2002, s. 110. ISBN 80-85917-88-2.

⁶² Jedná se především o dopisy, které jsou uloženy v SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, 2 krabice korespondence. V příloze 1 můžeme porovnat dva dopisy, které napsala Matylda.

⁶³ Nebyla však výjimkou. Je zřejmé, že její sestra Luise psala ve svých osmi letech. Nalezneme i další příklady, například Annu ze Schwarzenbergu, která psala už ve svých sedmi letech, jak uvádí Milena Lenderová a Jarmila Plšková. Viz LENDEROVÁ, M. - PLŠKOVÁ, J. *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*. Praha, 2006. ISBN 80-86197-63-8.

Mon Cher Kiki, ad. Svého bratra Adolfa nazývá „*du lieber scharmanter Affé*“, v pozdějších dopisech Bedřichovi o něm píše „*unser Chef*“.

Častým nešvarem pisatele jsou zbytečné fráze, které se užívají v dopisech. Matylda není výjimkou a často užívá zbytečné slovní obraty v dopisech, které se objevují na začátku a na konci dopisu.

2.3.1.

Periodicita a partneři v korespondenci

Matylda si dopisovala především se členy své rodiny. K dispozici máme dopisy adresované otci Josefovi ze Schwarzenbergu (1769-1833), bratrům Janu Adolfovi (1799-1888) a Bedřichovi (1809-1885), tetě Eleonoře Žofii ze Schwarzenbergu (1783-1846). V níže uvedené tabulce 1 je uvedena četnost dopisů, které adresovala Matylda nejbližším členům rodiny.

Tabulka 1: Četnost korespondence Matyldy s nejbližšími členy rodiny⁶⁴

Četnost korespondence Matyldy s nejbližšími členy rodiny	
otec Josef ze Schwarzenbergu	46
teta E. Žofie ze Schwarzenbergu	6
bratr Jan Adolf (1799 – 1888)	12
bratr Felix (1800 – 1852)	0
bratr Bedřich (1809 – 1885)	60
sestra Marie Eleonora (1796 – 1848)	0
sestra Marie Pavlína (1798 – 1821)	0
sestra Aloisie Eleonora (1803 – 1884)	0
sestra Marie Karolína (1806 – 1875)	0
sestra Marie Anna Berta (1807 – 1883)	0

⁶⁴Jedná se o dopisy, se kterými jsem pracovala, ale je možné, že existuje další korespondence.

Také máme k dispozici dopisy, které adresovala vychovateli, později knihovníkovi schwarzenberské knihovny Emmerichovi Thomasovi Hohlerovi (1781-1845) a hlavnímu pokladníkovi domu Schwarzenbergů Franzi Dvořákovi (1822-1866).

Odloučení od svých blízkých a stesk po domově byly hlavním motivem pro tento způsob komunikace. Tyto emoce jsou patrné především z dopisů adresovaných otci. Nejvíce dopisů se váže právě k pobytu Matyldy ve Würzburgu, odkud pravidelně informovala členy své rodiny, jak se jí daří. Určit frekvenci dopisů není možné ani u jednoho ze členů rodiny. Zejména z toho důvodu, že se nedochovaly v úplnosti a často chybí u dopisů datace.

Dopisy adresované otci zachycují Matyldino dětství a dospívání. Matylda si dopisovala se svým otcem v rozmezí let 1811 - 1828. K dispozici máme nejstarší dopis z 20. 10. 1811.⁶⁵

S nejstarším bratrem Janem Adolfem se dochovalo pouze několik dopisů a většina z nich je datovaná v 70. letech 19. století.

Přijatá a odeslaná korespondence s Bedřichem zachycuje zralý věk a stáří Matyldy. Tato korespondence zachycuje dobu od roku 1855 až do roku 1884. K dispozici máme 93 dopisů, z čehož 33 dopisů je adresovaných Matyldě. Četnost dopisů závisela na tom, pokud se událo něco výjimečného.

Bohužel nemáme k dispozici korespondenci Matyldy s bratrem Felixem. Felix si přál, aby veškeré dokumenty byly po jeho smrti zničeny. Lze tedy předpokládat, že mezi ně patřila i korespondence s Matyldou.

Chybí také dopisy se sestrami. Bylo by jistě zajímavé porovnat, jak se lišila korespondence s bratry a sestrami. Je zcela pochopitelné, že z období dětství tyto dopisy postrádáme. Sestry totiž spolu s tetou Eleonorou Žofíí navštěvovaly často Matyldu nebo ji přímo doprovázely na cestách za zdravím. Dokládají to dopisy otci z let 1811⁶⁶ a 1812⁶⁷, které jsou podepsané i její sestrou Aloisií Eleonorou (dále jen Luisa). V dopisech adresovaných otci se Matylda o sestřích i tetě zmiňuje. Posílá jim pozdravy nebo naopak hovoří o jejich návštěvě. Z doby její dospělosti soudíme pouze podle dopisů adresovaných bratru Bedřichovi, že Matylda byla v kontaktu se sestrami, nejčastěji s Luisou a nejmladší sestrou Annou Marií Bertou (dále jen Berta), o kterých se často v dopisech zmiňuje.

---

⁶⁵ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Matyldy ze Schwarzenbergu, dopis od Luise a Mathilde Schwarzenberg ze dne 20.10.1811, 2 krabice korespondence.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, dopis od Louise a Mathilde Schwarzenberg otci ze dne 9. 3. 1812, 2 krabice korespondence.

2.3.2.

Témata v korespondenci

Témata v korespondenci se týkají především každodenního života. Přesto se některá témata odlišují od témat v dopisech provdaných žen. Provdané ženy vystupovaly v dopisech zejména v roli manželky a matky. Dokladem jsou dopisy její matky, která se v dopisech věnovala hlavně dětem a péči o domácnost. Matylda sice vychovávala nemanželskou dceru bratra Felixe,⁶⁸ ale nikdy se neprovdala. Vděčným tématem v dopisech je zdraví, nemoc a smrt. Častým námětem je též počasí.

V korespondenci z období dětství se stává hlavním tématem její pobyt a léčba v cizině. V dopisech informuje otce o své léčbě a o svých pokrocích, co se týče zdraví. Informuje ho o tom, co dělala a kde se právě nachází. „*V 10 hodin snídáme s tetou v kabinetu, pak si navzájem čteme nejnovější díla německé literatury, například dnes Utrpení mladého Werthera. V 1 hodinu jdeme na procházku, ve 3 hodiny jíme, v zeleném velkém pokoji blízko „Bierhäusel“l. Feldeg je velmi zdvořilý, a hraje s námi poté tři partie kulečnicku, čteme zase až do 8 hodin. V 11 hodin jdeme spát.*“⁶⁹

Bratrovi Bedřichovi píše pokaždé, když Bedřich slaví svátek nebo narozeniny. Nejvíce dopisů je zaslaných z pobytu v Aigen, kde Matylda trávila většinu svého času. Jeden z těchto dopisů je přiložený v příloze 3. Matylda se s bratrem dělí v dopisech o své zážitky z cest nebo ho naopak informuje o všedních událostech dne. Všimá si toho, co se kolem ní děje. Nevítá s příliš velkým nadšením změny ve Vídni, kdy Bedřichovi píše: „*Vídeň bude velmi hezká, jsem ale příliš stará, než abych viděla tolik změn, raději bych je nezažila*“.⁷⁰ Píše o běžných věcech jako jsou problémy s kamny nebo o tom, že musí po čtvrté hodině používat lampy.⁷¹ Podává mu zprávy o jejich přátelích a známých.

---

⁶⁸ Bohužel z této doby se nám nedochovaly žádné dopisy.

⁶⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, dopis od Mathilde Schwarzenberg otci 20.10. Frauenberg, 2 krabice korespondence. „*Um 10 Uhr fruhstucken wir im cabinet von Tante, dann lesen wir uns abwechseld vor die neuesten producte die deutsche Literatur, zum Beispiel heute, Werthers Leiden. Um 1 Uhr gehen wir spazieren, um 3 wird gespeist,im grünen grossten Zimmer nächst Bierhäusel. Feldegg ist sehr artig und spielt nachdem 3 partien biliard, wir lesen wieder bis um 8, [...] Um 11 Uhr gehen wir schlafen*“

⁷⁰ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, Dopis od Mathilde ze Schwarzenbergu Bedřichovi ze dne 19. 12. 1872 (Antwort 25. 12.), krabice č. II. Pravděpodobně se mělo jednat o přestavbu Vídně. *Wien soll sehr schön werden, ich bin zu alt um so viel Änderungen gerne zu sehen und möchte sie lieber nicht erleben.*

⁷¹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, Dopis od Mathilde ze Schwarzenbergu Bedřichovi ze dne 29. 12. 1884, krabice č. II.

Dopisy adresované nejstaršímu bratru Janu Adolfovi jsou více strohé. Témata se příliš neliší. Týkají se především rodiny. „*Teta Eleonore [...] se brzy zotavila a nyní je její vzhled a síly o něco méně horší než obvykle.*“⁷²

K dispozici máme pouze pár dopisů adresovaných tetě Eleonoře Žofii. Tyto dopisy se datují především k roku 1821. Matylda se v této době léčila ve Würzburgu⁷³ a odtud informuje tetu o průběhu její nemoci a posléze o jejím uzdravení.

Z dopisů adresovaných E. T. Hohlerovi vyplývá, že si s ním dopisovala především o literatuře. Popisuje mu zajímavé knihy. Z těchto dopisů je zřejmé, že E. T. Hohler posílal Matyldě knihy a časopisy. V dopisech určených Franzovi Dvořákovi řeší zejména finanční záležitosti.

Z jejích dopisů je vidět, že na společnost si nemohla stěžovat. Pokud neměla kolem sebe své přátele, byla s nimi stále v kontaktu formou korespondence, později formou telegramů.

Z korespondence vidíme, jaký vztah panoval v rodině a jak pevné byly příbuzenské vazby. Matylda se vídala se členy své rodiny, jak jen to bylo možné. Její bratři ji navštěvovali, pokud měli volno nebo jejich služební cesta byla poblíž. To samé platilo v případě jejích sester. Se smutkem píše o smrti své sestry Pavlíně (1798-1821). Je zřejmé, že bližší vztah měla se svým bratrem, jehož památku připomíná téměř v každém dopise. S Luisou byla v posledních hodinách její smrti. Dopisovala si a byla navštěvována i jejími příbuznými, jak ze strany matky, tak otce. „*Strýc Pierre mě navštívil se svou manželkou, oba se zdají spokojení.*“⁷⁴ Osobní kontakt s rodinou nahradila právě korespondence.

Je zřejmé, že její okruh adresátů byl široký, i když se nedochovala korespondence. Rodina spolu udržovala stálý kontakt a navzájem se informovali o dalších členech rodiny v dopisech.

---

⁷² SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, dopis od Mathilde Schwarzenberg Adolfovi ze dne 11. 7. 1830 Dornbach, 2 krabice korespondence. *Tante Eleonora [...] sie erhohlte sich bald und nun ist ihr Aussehen und ihre Kräfte etwas weniger schlecht als gewohnlich.*

⁷³ Ve Würzburgu pobývala v léčebném ústavu, která založil Georg Heine.

⁷⁴ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, dopis od Mathilde Schwarzenberg Bedřichovi ze 26. 7. 1860 Dornbach, krabice č. II. *Onkel Pierre besuchte mich mit seiner Gattin beide schienen recht vergnügt.*

3. Matylda, dcera Josefa a Pavlína ze Schwarzenbergu

Marie Matylda Tereza ze Schwarzenbergu pocházela z rodu, jehož prvním sídlem byla tvrz Seinsheim, podle které se zprvu nazývali. První zmínku o pánech ze Seinsheimu máme z roku 1155. Prvním doloženým členem rodu je Siegfried ze Seinsheimu, ale známějším se stal Erkinger, který v 15. století získal panství Schwarzenberg a od té doby se začal psát ze Seinsheimu na Schwarzenbergu. Erkinger také obdržel české panství za podporu krále Zikmunda v boji proti husitům. Od roku 1670 patřili Schwarzenbergové ke knížecímu domu. V roce 1769 rozšířil císař František Štěpán I. knížecí hodnost na všechny členy domu. A tak se stalo, že prvorozený se stal knížetem a jeho sourozenci se nazývali princové a princezny.

Roku 1703 sepsal Ferdinand závěť, ve které bylo stanoveno, aby se rodinné statky do budoucna rozdělily.⁷⁵ Pro syna Adama Františka zřídil fideikomismus I. třídy a určil všechny statky a cennosti, které se do něj zahrnují. Ustanovil možnost zřízení druhého fideikomismu, až bude v rodě v jedné generaci další syn. Roku 1719 se rozrostlo jmění rodu, jelikož přibýlo dědictví po Eggenbercích a byly přikoupeny další statky.

Pro sekundogenituru bylo určeno panství Orlík s přivtělenými statky, jež v době převzetí do správy vyhořel, ale zároveň byl zásluhou budoucího vlastníka zrekonstruován. Tuto úpravu schválil roku 1790 císař, avšak budoucí držitel Karel Filip se nemohl ujmout vedení, protože byl v této době nezletilý. I po dosažení zletilosti vedl správu panství jeho starší bratr Josef kvůli časté nepřítomnosti Karla. Ten se jí ujal až roku 1800. Smlouva o převzetí byla vyhotovena a podepsána 13. 12. 1802. Od té doby hovoříme o dvou větvích rodu.⁷⁶

Vlády nad rodem se ujal nejstarší syn Josef ze Schwarzenbergu (1769 - 1833), který spravoval vévodství Český Krumlov, panství Chýnov, Protivín, Třeboň, Vimperk, pražské statky, panství v severozápadních Čechách a panství v Rakousku a v Německu. V následujících letech přikoupil další statky. V důsledku napoleonských válek a zániku římsko-německé říše ztratil schwarzenberský rod suverenitu na německém území. Od té doby se pozornost Schwarzenbergů soustředila na majetek v Čechách a v Rakousku.

Josef se také účastnil diplomatických jednání, ale hlavně dával přednost správě svých statků, což činil s rozvahou jeho vlastní, a tím se pod jeho správou majetek rodu rozrůstal. Roku 1794 uzavřel sňatek s Pavlínou z Arenbergu (1774 - 1810) na belgickém zámku

---

⁷⁵ LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1998, s. 27. ISBN 3-515-07236-5.

⁷⁶ BADALOVÁ, Marie. *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783-1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2003, s. 13.

v Heverlé. Jejich manželství bylo velmi krátké, jelikož kněžna Pavlína tragicky zahynula při požáru na plese, který se konal na počest sňatku císaře Napoleona a arcivévodkyně Marie Luisy. Ale i přesto během svého krátkého života přivedla na svět devět dětí.⁷⁷ Po její smrti převzala péči o děti její švagrová Eleonora Žofie, nejmladší sestra Josefa.

Nejstarší dcera Josefa a Pavlína ze Schwarzenbergu Marie Eleonora (1796 - 1848) se provdala roku 1817 za polního maršála Alfreda z Windischgratzu. Roku 1848 se stala obětí svatodušních bouří, když jí smrtelně zasáhla kulka. Její mladší sestra Marie Pavlína (1798 - 1821) se provdala za knížete Eduarda Schoenburg-Hartensteina, ale zemřela již po čtyřech letech manželství roku 1821. Její manžel se o tři roky později oženil s její sestrou Ludovikou Eleonorou (1803 - 1884).⁷⁸

Jako sedmé dítě v rodině přišla na svět Marie Matylda Tereza, která se narodila dne 1. 4. 1804 ve Vídni. Její matka o ní napsala: „*Je to sice jen dcera, ale jak vybraně se chová!*“⁷⁹ Při porodu nenastaly žádné komplikace a Matylda se narodila jako krásné a zdravé dítě. Podle dalších zpráv víme, že začala chodit v necelých patnácti měsících, dobře jedla a byla spokojená. V září 1805 se jí však na páteři objevil jakýsi novotvar, který Matyldě způsobil částečné ochrnutí. Rodiče hledali pomoc doma, ale neúspěšně. Proto se rozhodli vyhledat pomoc v cizině a Matyldu svěřili do péče k nejvěhlasnějším odborníkům. *Lékaři tvrdili, že nenalezli žádné symptomy křivice, a domnívali se, že deformace páteře je následkem oné nemoci, kterou Matylda prodělala na Krumlově v září 1805. Nejhorší nebezpečí je však zažehnáno a je důležité, že holčička alespoň občas chodí.* Byl jí doporučen pobyt na teplém jihu, koupele v moři, výživná strava a posilující léky.⁸⁰ Matylda tak od roku 1807 pobývala většinu času mimo domov, proto také téměř neznala svou mladší sestru Marii Karolínu (1806 - 1875), která se později provdala za knížete Ferdinanda Karla z Brezenheim-Regécz, ani nejmladší ze sester Marii Annu Bertu (1807 - 1883), od roku 1827 manželku knížete Augusta Longina z Lobkovic.

Nesmíme zapomenout na slavnější bratry Matyldy. Nejstarší bratr Jan Adolf II. (1799 - 1888), který přišel na svět jako třetí v pořadí, se vyznamenal ve státních úřadech, ale stejně tak jako jeho otec dal přednost správě panství, kde zaznamenal mnohé úspěchy.

---

⁷⁷Rameš, Václav. Proměny schwarzenberského panství v Čechách. In: *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008. ISBN 978-80-85033-10-6.

⁷⁸ MARKUS, Antonín. *Rod knížat ze Schwarzenbergu*. Třeboň, 1936, s. 32.

⁷⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, Fürstin Pauline Korrespondenz, Paulina otci ze dne 24. 3. 1805 Vídeň. Citováno dle LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004, s. 137. ISBN 80-7185-657-6.

⁸⁰ Tamtéž, s. 139 - 140.

Díky výchově, které se mu dostalo, se stal úspěšným hospodářem. Součástí vzdělání se také staly cesty do ciziny, které ho inspirovaly v jeho další činnosti. Jan Adolf tak navštívil Francii, Itálii a Anglii. Účastnil se diplomatických cest a získával úspěchy v politice. Roku 1838 získal hodnost tajného rady. V roce 1860 byl povolán do říšské rady, po vydání ústavy v roce 1861 se stal dědičným členem panské sněmovny a zároveň v letech 1861 – 1867 zasedal v českém zemském sněmu.

Jak je již ale výše uvedeno, především se věnoval správě panství. Pod jeho vedením schwarzenberské statky jen vzkvétaly. S jeho působením je také spojena přeměna hlubockého hradu v dnešní podobu zámku. Na přestavbě zámku Hluboká se také angažovala jeho manželka Eleonora z Liechtensteina. Jan Adolf nechal vystavět knížecí hrobku v Třeboni a zasloužil se o mnoho dalších reforem v oblasti hospodářství. Založil zemědělskou školu v Radyni a pro agrotechnické výzkumy zřídil chemickou stanici v Lovosicích. Stal se prezidentem Vlastenecké hospodářské společnosti v Praze a Zemědělské společnosti ve Vídni. Podílel se také na založení Úvěrového ústavu pro obchod a průmysl.

Dalším slavným bratrem je bezesporu Felix (1800 - 1852), který působil jako diplomat v roce 1824 v Rusku, jelikož ho car podezíral ze sympatií k děkabristům, musel v roce 1826 Rusko opustit. Dále působil v Brazílii, Portugalsku, Francii, Německu a Anglii. V Anglii vyvolal skandál, protože prožil milostnou aféru s lady Ellenborough, proto byl převelen a musel z Anglie odjet. Hlavně nastoupil úspěšnou vojenskou kariéru. V roce 1842 získal hodnost generálmajora a byl jmenován tajným radou. O dva roky později se jeho působištěm stala Neapol, kde ho zastihla revoluce. Felix odjel do Vídně a nechal se přidělit k armádě. Vyznamenal se v bojích v Itálii a vysloužil si hodnost podmaršálka. Spolu s maršálem Radeckým pokračoval v tažení po Itálii. Jeho další kariéra se ubírala směrem k politice, v roce 1848 se stal rakouským ministerským předsedou a tuto funkci zastával až do své smrti. Jak dále uvidíme, s Matyldou si byli velmi blízcí.

Nejmladší bratr Bedřich (1809 - 1885) nastoupil úspěšnou duchovní dráhu. Ve Vídni na univerzitě studoval filosofii a právo, ale potom přešel k teologii. V roce 1833 byl vysvěcen na kněze a stal se kaplanem na faře salzburského dómu. O dva roky později byl zvolen solnohradským arcibiskupem. V roce 1842 byl jmenován kardinálem a v roce 1850 se stal arcibiskupem pražským. V Salzburgu a v Praze se věnoval dobročinnosti. Jeho zásluhou vznikl chlapecký seminář a několik nemocnic v Salzburgu. V Praze založil např. Jednotu

Cyrlometodějskou, Dědictví sv. Prokopa k podpoře teologických spisovatelů a knih v českém jazyce. Díky němu také vznikl Spolek za dostavění katedrály sv. Víta.⁸¹

Životní dráha dětí odpovídala dobovým zvyklostem: nejstarší syn zdědil majetek, osudem prostředního byla armáda a politika, nejmladšího Bedřicha církevní dráha. Dcery se provdaly, až na Matyldu, které v uzavření sňatku zabránilo její tělesné postižení.

---

⁸¹ BADALOVÁ, Marie. *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783-1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2003, s. 17 - 20. Srov. MARKUS, Antonín. *Rod knížat ze Schwarzenbergu*. Třeboň, 1936, s. 33 - 41.

3.1. Rodina

Pavlína ze Schwarzenbergu patřila k relativně čtým urozeným matkám, které ovlivnil svými názory týkajícími se výchovy dětí, Jean - Jacques Rousseau. Především díky němu přinesla poslední desetiletí 18. století nový pohled na rodinu. Rousseau prosazoval, aby se matky více věnovaly svým dětem a dohlížely nad jejich výchovou. Děti měly být vychovávány v souladu s přírodou, měly trávit hodně času na venkově, kde si podle Rousseaua rodina zachovala svoji tradiční hodnotu. Matka tedy měla své dítě kojit, s láskou o něj pečovat a dohlížet nad jeho výchovou. Musíme si však uvědomit, že tahle myšlenka se zrodila ve francouzském prostředí, kde byla situace odlišná. Zde ženy vedly rušný společenský život, umožňoval jim to salon, který také vedly. Naopak salony ve střední Evropě byly dlouho dobu doménou mužů, ženy se tudíž rodině méně vzdalovaly. Přesto i zde byl Rousseau přijímán, o to více, že šlechtické prostředí bylo výrazně frankofonní.⁸²

Moderní názory na cíle a formy výchovy přináší také dílo švýcarského pedagoga Johanna Heinricha Pestalozziho,⁸³ dále knižně publikované práce hraběte Františka Josefa Kinského, který byl zřejmě ovlivněn rousseauovými myšlenkami a práce Ignáce Wildera.⁸⁴ O všech těchto pracích se v urozeném prostředí vědělo a nesporně také diskutovalo.

Nová koncepce dětství a výchovy znamenala počátek změn v rodinných vztazích. Lze souhlasit s Christou Diemel, která se věnovala německému prostředí a došla k závěru, že ke změně, kdy se mění postoj šlechty ve vztahu k dítěti, dochází na přelomu 19. století. Příčinu spatřuje v patriarchálně autoritativních vztazích, kdy nebyly mezi rodiči a dětmi příliš intimní vztahy. Otec měl jako pán domu neomezenou autoritu. Následkem toho byl vztah mezi otcem a dětmi vyznačován spíše ze strachu než z lásky. Až nastupující měšťanstvo přineslo nové koncepty rodiny. Dětem byla přiznána jakási individualita a vztahy mezi

---

⁸² DIEWOKOVÁ, Tereza. Obraz ideální matky v díle Jeana Jacquese Rousseaua a jeho recepce ve střední Evropě. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice*. Serie C 7, 2001 (vydání 2002), s. 59 - 70. ISSN 1211-6629.

⁸³ J. H. Pestalozzi (1746 – 1827) propagoval demokratickou výchovu.

⁸⁴ F. J. Kinský (1739 – 1805) studoval na Tereziánské rytířské akademii ve Vídni a na pražské univerzitě, kde se zaměřil na studium práva a matematiky. Po absolutoriu byl zaměstnán u apelačního soudu v Praze. Roku 1759 vstoupil dobrovolně do vojska k jezdeckému pluku a u vojenského povolání už zůstal.

Ignác Wildner von Maithstein (1802 – 1854), rodák z Českého Krumlova, jako student gymnázia si přivydělával kondicemi, zde také získal své první pedagogické zkušenosti. Studoval práva na univerzitě v Lipsku a ve Vídni. Od 30. let působil v uherském říšském sněmu. Srov. BUDÍKOVÁ, Alena. *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*. Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 89. ISBN 80-7194-594-3.

jednotlivými členy rodiny se staly intimnější.⁸⁵ Existují historici, kteří tuto změnu kladou až do druhé poloviny 19. století, např. H. Stekl - M. Wakounig.⁸⁶ Naopak Radmila Slabáková dokazuje na příkladu rodiny Mensdorff - Pouilly, že přinejmenším na konci 18. století se objevují rodiny, pro které jejich dítě představovalo budoucnost, a v jejich výchově se odrážely city.

Martina Winkelhofer se přiklání k názoru, že v 18. století panoval mezi dospělými a dětmi značný odstup, až v 19. století se vztahy mezi dětmi a rodiči staly intimnějšími. O urozené děti nadále pečovaly guvernanky a později je vyučovali domácí učitelé, ale přece jen se vše dělo pod dohledem rodičů. Rodiče si pečlivě vybírali vhodný personál a snažili se věnovat pozornost dětem.⁸⁷ Vedle rodiny Pavlíny a Josefa ze Schwarzenbergu to platilo také v rodině Mensdorff - Pouilly. Výchova dětí nebyla lhostejná ani uherské hraběnce Josefině Stackelbergové, která se roku 1799 provdala za Jana Josefa Deyma, po jeho smrti uzavřela roku 1810 sňatek s Christophem ze Stackelbergu. Ona sama pocítovala tlak měšťanského prostředí a podle ní nové poměry žádaly, „aby se matka sama zlepšovala, odložila vše, co na ni v průběhu jejího bytí působilo, aby se vyvarovala omylů a pro své dítě zvolila, vykonávala a vytvářela jen to nejlepší.“⁸⁸ Neplatilo to však ve všech případech. Příkladem může být Paula von Bülow, rozená hraběnka von Linden, mezi níž a její matkou panoval odstup.⁸⁹

Phillipe Ariès dodává, že každá rodina si do jisté míry vytvořila vlastní představu o projevech něžnosti a důvěrnosti mezi členy rodiny a stejnou roli hrály náboženské a politické tradice rodiny. Jak velký ohlas měly další výchovné práce, teprve ukážou další výzkumy v rodových archivech a šlechtických knihovnách.

Je zřejmé, že Pavlína byla ovlivněna rousseauovými myšlenkami, pečlivě dbala na výběr chův a vychovatelů a svým dětem věnovala velkou pozornost. Josef a Pavlína ze Schwarzenbergu milovali své děti. Svědčí o tom také cesta Matyldy do Francie, na níž byli ochotni vynaložit velké náklady, aby se jejich dcera vyléčila. Matyldě byla poskytována nejen

---

⁸⁵ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800-1870*. 1996, s.18 - 21. ISBN 3-596-13880-9.

⁸⁶ STEKL, H. – WAKOUNIG, M. *Windischgraetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien-Köln-Weimar-Böhlau, 1992, s. 21. ISBN 3-205-05468-7. [online]. [cit. 17. 2. 2011]

URL:<http://books.google.cz/books?id=O_uadf7bxjUC&printsec=frontcover&dq=stekl.wakounig&hl=cs&ei=NtjnTbTwBouawaT05iyAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDAQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false>

⁸⁷ WINKELHOFER, Martina. *Adelverpflichtet. Frauenschicksale in der k.u.k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 12 - 14. ISBN 978-3-85002-686-4.

⁸⁸ BUDÍKOVÁ, Alena. *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*. Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 95 - 96. ISBN 80-7194-594-3.

⁸⁹ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800-1870*. 1990, s.23. ISBN 3-596-13880-9.

lékařská péče, ale také během cesty dostávala hračky, které máme doloženy účty. Přestože kněžna Pavlína nebyla Matyldě vždy na blízku během jejích cest za zdravím, neustále byla informována o jejím zdravotním stavu a stále hledala pomoc v zahraničí. Také její manžel Josef ze Schwarzenbergu se věnoval dětem. Hrál si s nimi, a pokud nebyl přítomen, dopisoval si s nimi a snažil se je potěšit nějakým dárkem. O tom také svědčí skutečnost, že sama Matylda si s otcem často dopisovala a z jejích dopisů můžeme vycítit, že měla k otci vřelý vztah.

3.2. Výchova a vzdělání

Narození děvčátka nebylo v aristokratických kruzích přijímáno vždy s radostí. Neplatilo to ale absolutně: otec se sice těšil na mužského dědice, ale s narozením dívky se smířil. Na jedné straně se pokládalo narození dítěte za vyvrcholení manželství, na straně druhé, se předpokládalo, že žena porodí také chlapce při četnosti porodů, které ve většině případů měla. Teprve po několika porodech, kdy na svět přišly jen dívky, začala být rodina nervózní.⁹⁰ V rodině manželů Schwarzenbergových přišly na svět nejprve dvě dcery, rodiči zjevně milované. Třetí v pořadí byl dědic – Jan Adolf, který podle zásad primogenitury zdědil veškeré statky a stal se hlavou rodiny. Dcery ale v rodině převažovaly, o tom že by si Pavlína přála, aby tomu bylo naopak, svědčí dopisy, které Pavlína adresovala tchýni, přesto narození každého děvčátka vítala s radostí.⁹¹ Chlapce přivedla na svět Pavlína celkem čtyři – jeden z nich se ale 22. března 1802 narodil mrtvý.⁹²

Výchova a vzdělání probíhala odlišně u chlapců a dívek. Nejinak tomu bylo u Schwarzenbergů. Jak víme, chlapcům byla předurčena vojenská, politická nebo duchovní kariéra, zatímco dívka se měla stát dobrou manželkou, matkou a hospodyní. Podle tohoto rozdělení rolí se odlišovala výuka chlapců a dívek.

Ve šlechtickém prostředí se prosazovalo snáze vzdělání, již v předbělohorském období byli pro dívky najímáni vychovatelé, je ovšem otázkou, jaké kvality dosahovalo. Od počátku 19. století se staly postoje ke komplexnějšímu ženskému vzdělání patrnější. Už některé starší práce jsou nakloněné vzdělaným ženám. V eggenberské knihovně, kterou zdědili Schwarzenbergové, nalezneme práci Françoise Poulaina de la Barre *De l'éducation des jeunes filles*. K dalším pracím zaměřeným na ženské vzdělání řadíme Françoise Fénelona a jeho dílo *De l'éducation des jeunes filles*, které bylo k dispozici ve dvou vydání z roku 1687 a 1809. Četl se již zmiňovaný Rousseau.⁹³ Také hrabě Franz de Hartig ve své práci *Réflexions sur les Femmes et sur les avantages qu'elles retirent de la Culture des Lettres* zdůvodnil, proč má být žena vzdělaná. Podle Hartiga se mnoho žen nechá od mužů vodit za nos a přináší jim to utrpení. Poznání navíc může ženám přinést mnoho nových prožitků a poznatků. Jejich život

---

⁹⁰ WINKELHOFER, Martina. *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k.u.k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 11. ISBN 978-3-85002-686-4.

⁹¹ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004, s. 137. ISBN 80-7185-657-6.

⁹² Tamtéž, s. 133.

⁹³ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E.(eds). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 91. ISBN 978-80-7106-988-1.

se také stane bohatším i ve stáří, kdy jejich přirozená krása pomine a kdy je muži budou obdivovat pro jejich vzdělanost. Podle Hartiga jsou totiž ženy k nevědomosti odsouzeny zakořeněným předsudkem, že jsou předurčeny pouze k tomu, aby se líbily mužům.⁹⁴ Zastánkyněmi ženského vzdělání byly také francouzské autorky, jejichž práce nakupovala šlechta i v českých zemích, především práce Stéphanie Félicity de Genlis. Již zmiňovaný Ignatz Wildner věnoval také pozornost vzdělání dívek, který zastával společnou výchovu dívek a chlapců.⁹⁵

Významným mezníkem se stává doba osvícenství v oblasti školství, kdy je uzákoněna povinná školní docházka. Přesto špatné hygienické podmínky, nedostatek kvalifikovaných učitelů byly hlavními důvody, že šlechta své syny a dcery neposílala do škol, ale hledala pro ně soukromé učitele. Zároveň lpěli na zakořeněných tradicích a udržovali si odstup od ostatních vrstev.⁹⁶

Koncem 18. století se staly populární vzdělávací cesty do zahraničí, při nichž si měla dívka ověřit schopnost komunikovat v cizím jazyce, své znalosti z historie, zeměpisu a dějin umění. O této možnosti vzdělání uvažovala Pavlína pro své dvě nejstarší dcery, ale zabránila jí v tom smrt. Dalším stupněm ve výchově dívek se stala klášterní škola, ve které se měla dívka zdokonalit v cizím jazyce.⁹⁷ Tato možnost vzdělání ale nenabyla u Schwarzenbergů takové popularity.

V mladším školním věku bylo pro chlapce a dívky vyučování podobné. Dívčí vyučování však bylo delší, jejich výuka byla rozšířena o ruční práce.⁹⁸ Výuku urozených dívek obvykle převzaly vychovatelky, které převážně vyučovaly jazyky, kreslení, krasopis, tanec, náboženství a ženské ruční práce. Na náboženskou výchovu a s ní spojené dodržování zásad křesťanské morálky byl kladen velký důraz. Nevíme, jak dalece v tomto směru na své děti působila jejich matka, ale po její smrti jistě na své svěřence měla vliv jejich teta Eleonora Žofie, která byla velmi zbožná.

Důležitým prvkem ve výchově dívek se staly hodiny tance. Dívky se měly naučit, jak správně chodit, stát, sedět. Pořádaly se dětské bály, kde se měly naučit správnému chování,

---

⁹⁴ DIEWOKOVÁ, Tereza. Obraz ideální matky v díle Jeana Jacquese Rousseaua a jeho recepce ve střední Evropě. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice*. Serie C 7, 2001 (vydání 2002), s. 59 – 60. ISSN 1211-6629.

⁹⁵ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E.(eds). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 91. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁹⁶ STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien, 1973, s. 106. ISBN 3-486-47631-9.

⁹⁷ LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E.(eds). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 91-92. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁹⁸ Tamtéž, s. 90.

než vstoupí do společnosti. Pokud vezmeme v úvahu Matyldin zdravotní stav, kdy byla většinu svého dětství částečně nepohyblivá, soudíme, že o tuto část výuky byla ochuzena.

Výuka zpravidla končila biřmováním, tedy ve věku 15-16 let, často i dříve. Mnohé šlechtické rodiny investovali raději do vzdělání synů a šetřili na nákladné výuce jejich dcer.⁹⁹

Pavlině a Josefovi ze Schwarzenbergu nebyla lhostejná výchova a vzdělání svých dětí. Pro své děti hledali soukromé vychovatele a vychovatelky. V první polovině 19. století se stále těšily oblibě francouzské vychovatelky. V případě Schwarzenbergů hlavně dívky z frankofonních oblastí dnešní Belgie – jednak bylo rakouské Nizozemí rodnou zemí Pavlín, jednak byl v době revoluce omezen přístup Francouzů z říše, což se ani za Napoleona příliš nezměnilo. V rodině Schwarzenbergů nacházíme také vychovatelky, které pocházely z německého prostředí, tedy alespoň podle jména. Pavlína ze Schwarzenbergu si velmi chválila vychovatelku Albertinu Hossnerovou a bezvýhradně jí důvěřovala, že jí neváhala svěřit ani kojence, pokud měla pocit, že se na některou z chův nemůže spolehnout.¹⁰⁰

Ve stejném duchu pokračovala Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu, které ve výběru vhodných vychovatelů a vychovatelek radila její starší sestra Marie Terezie z Fürstenbergu. Kromě již zmiňované Albertiny Hossnerové našla pro své svěřence vychovatelku Schwenderovou a Le Page, o které napsala: „*Svou příchylností k mým dětem je pro mě nanejvýš cenná. Její správné názory a moudré rady mi již často posloužily. Už nenajdu dívku, ve které by se spojovaly ryzí zásady, přísné smýšlení a svědomitost.*“¹⁰¹ Vychovatelku Le Page nahradila Nannette Kemper, která působila v domě Schwarzenbergů ještě v roce 1849. Pravděpodobně se stala vychovatelkou Matyldě, nemanželské dceři Felixe ze Schwarzenbergu, jejíž výchovy se ujala právě Matylda. Také se ale často stávalo, že chůvy či vychovatelky, zůstávaly v rodině i poté, co děti odrostly a staly se z nich společnice nebo přítelkyně.¹⁰²

---

⁹⁹DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800-1870*. 1990, s. 31. ISBN 3-596-13880-9.

¹⁰⁰Albertina Hossnerová (1793 – 1839), stala se vychovatelkou dcer kněžny Pavlín ze Schwarzenbergu. Albertina u Schwarzenbergů vystřídalala svou starší sestru Elisabetu, která byla patrně od roku 1791 guvernankou nejmladších Josefových sester. Později se vedle Elisabety a Albertiny objevuje jméno další ze sester, Francisky. Srov. LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlín ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004, s. 155. ISBN 80-7185-657-6.

¹⁰¹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, fasc. 505, dopis Eleonory Žofie E. T. Hohlerovi z 29. 10. 1814. Citováno dle BADALOVÁ, Marie. *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783 - 1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2003, s. 28.

¹⁰² Příkladem může být anglická chůva rodiny Wilczek, která trávila každé léto společně s rodinou i poté, co děti vyrostly a stala se nejlepší přítelkyní paní domu. Více viz WINKELHOFER, Martina. *Adel verpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 16. ISBN 978-3-85002-686-4.

Podobná situace nastala v případě Emericha Thomase Hohlera (1781 - 1845), který se stal důležitou součástí schwarzenberské domácnosti. Vystudoval na univerzitě v Praze a ve Vídni a v rodině Schwarzenbergů působil jako vychovatel. Svou službu zde vykonával od roku 1809. Po dokončení dráhy vychovatele se stal v domě Schwarzenbergů knihovníkem.¹⁰³

Za člena domácnosti můžeme také považovat Norberta svobodného pána Feldegga, který nastoupil do schwarzenberských služeb roku 1805 a je zřejmé, že zde působil i poté, co děti dospěly.

Jsme celkem dobře informováni, jak probíhala výuka sourozenců Matyldy.¹⁰⁴ U Matyldy můžeme předpokládat, že její výukový program byl stejný jako u jejích sester,¹⁰⁵ protože ale pobývala od tří let většinu času mimo domov, výuka byla přizpůsobena jejímu zdravotnímu stavu.

Důležitou součástí výuky byl jazyk. Matylda ovládala slovem i písmem francouzštinu a němčinu. Víme, že oběma jazyky mluvila už ve třech letech. Francouzštině jí učila sama matka.¹⁰⁶ Výukou angličtiny byl pověřen John Eccles z Liverpoolu, který byl přijat 23. září 1803 jako „učitel a písař v anglickém jazyce.“¹⁰⁷ Také se učila italštině, nevíme však, do jaké míry jí ovládala. Stejně tak jako její sourozence jí vyučoval Ferdinand Runk kresbě.¹⁰⁸ Z pobytu ve Würzburgu napsala: „Pětkrát týdně mám lekce kreslení, které mi přináší radost.“¹⁰⁹

Matylda nastoupila další životní etapu, stála na prahu dospělosti. Zletilost se určovala podle zemského zřízení pro Čechy z roku 1549, které bylo přijato roku 1574 také na Moravě, a podle Koldínovy kodifikace městského práva. Podle těchto právních norem platilo, že

---

¹⁰³ STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien, 1973, s. 106. ISBN 3-486-47631-9.

¹⁰⁴ Více viz Hannes Stekl a Milena Lenderová

¹⁰⁵ Skládal se z botaniky, minearologie, dějepisu a zeměpisu.

¹⁰⁶ LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlína ze Schwarzenbergu*. Praha-Litomyšl, 2004, s. 156. ISBN 80-7185-657-6.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 157.

¹⁰⁸ Ferdinand Runk (1764 - 1834) byl kreslířem, grafikem, ale proslul v krajinomalbě. V roce 1785 přišel do Vídně a v letech 1798 – 1801 působil na na schwarzenberském panství ve Štýrsku. V tuto dobu ho najal Josef ze Schwarzenbergu, aby nakreslil soubor pohledů krajiny. Zřejmě se osvědčil, protože byl knížetem znovu najat a později se stal knížecím dvorním malířem. K jeho povinnostem patřilo vyučovat knížecí děti kresbě. Pokud jely děti na venkov, Runk je doprovázel, aby mohly pokračovat ve výuce. Po roce 1810 již tolik nepracoval na své tvorbě. Srov. HAVLOVÁ, Mája. Schwarzenberský krajinář Ferdinand Runk. In: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 268. ISBN 978-80-85033-10-6.

¹⁰⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, 2 krabice, dopis od Matyldy ze Schwarzenbergu otci, nedatováno. *J' ai ma lecon de dessin cing sais la semaine ce qui me soit grand plaisir*.

šlechtic dosáhl zletilosti ve věku dvaceti let a šlechtična ve věku patnácti let.¹¹⁰ Zpravidla však platilo, že dívka ukončila dospívání vstupem do manželství.

To, že se Matylda neprovdala, neznamenal, že by nevedla plnohodnotný život. Roli matky, na kterou byly dívky připravovány už od dětství, jí jistě vynahradila péče o její neteř Matyldu. Ve volných dnech se věnovala psaní dopisů, čtení knih a pravděpodobně řízení chodu domácnosti svého bratra Felixe. Její společenský život vyplňovala návštěvou divadel, účastí na koncertech a cestami, na kterých se setkávala se svými přáteli a známými. Její společenský život ale nebyl vždy vyplněn společenskými událostmi, kolem ní se nedělo vždy něco mimořádného a čas jí někdy plynul velmi pomalu.

---

¹¹⁰ LENDEROVÁ, M. - KOPIČKOVÁ, B. - BUREŠOVÁ, J. - MAUR, E. (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 72. ISBN 978-80-7106-988-1.

3.3. Zájmy a záliby

Tělesné postižení nezabránilo Matyldě, aby rozvíjela svůj intelekt. Její velkou zálibou byla četba. Svědčí o tom čtenářské deníky, kdy poslední zápis se datuje k roku 1877. Jako dítě a mladá dívka si předčítala společně se sestrami a s tetou nebo si četla o samotě. V době nemoci, kdy se téměř nepohybovala, jí jistě četba pomáhala uniknout z každodenního stereotypu. Netřeba pochybovat, že v četbě hledala útěchu a rozptýlení i v dospělém věku.

K dispozici měla rozsáhlou knihovnu na zámku v Českém Krumlově, která byla vybudovaná v poslední třetině 17. století¹¹¹ a během následujícího století se jistě rozrostla. Matylda neměla nouzi o knihy ani během svých pobytů mimo Český Krumlov. Během pobytu ve Würzburgu napsala otci: „*Můj bratranec odjel minulě pondělí do Wallersteinu, přiveze mi zásobu knih ke čtení, zatímco bude Karolina pryč.*“¹¹² Knihami jí také zásobil schwarzenberský knihovník T. E. Hohler, kterého informovala o tom, co četla nebo mu popisovala zajímavé knihy.

Zápisky v čtenářských denících psala Matylda v němčině, francouzštině a zřídka v angličtině. Německy a francouzsky psanou literaturu jistě četla v originále. U anglické literatury si tím nemůžeme být jisti. Nejpočetněji je zastoupena německy psaná literatura. U některých knih je uvedené datum a místo vydání. Pro větší přehlednost jsou tituly a autoři knih podtrženy, a pokud Matyldu některá kniha zaujala, rozepsala se více o obsahu knihy nebo připsala osobní hodnocení. Toto hodnocení je ale velmi strohé a pouze se týká toho, jestli byla kniha zajímavá nebo pro koho je vhodná. Se zájmem četla historické knihy,¹¹³ ale převažují romány.

---

¹¹¹ Za zakladatele zámecké knihovny je považován Jan Oldřich z Eggenbergu, který si knihy přivážel ze svých diplomatických cest. Knihovna se rozrostla zásluhou Marie Arnošty rozené ze Schwarzenbergu a jejího manžela Jana Kristiána z Eggenbergu ve druhé polovině 17. století. Více viz RADIMSKÁ, Jitka-LENDEROVÁ, Milena. Barokní čtenářky Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová. In: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. Století*. Praha, 2002, s. 135 - 145. ISBN 80-246-0375-6.

¹¹² SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, 2 krabice, dopis od Matyldy ze Schwarzenbergu otci ze dne 2. 12. 1820 *Würzburg. Mon cousin est parte lundi passé pour Wallerstein il me rapportera une provision de livres pour lire quand Caroline sera partie*. Zmiňovaná Karolína je Matyldina starší sestra.

¹¹³ Jejím velkým vzorem se stala Marie Terezie. Četla korespondenci s Marií Antoinnetou (Maria Theresia und Marie Antoinette. Briefwechsel während der Jahren 1770 - 1780). Mezi další tituly, které četla, patří např. William Hickling Prescott: *Geschichte von der Eroberung von Mexico*, Friedrich Christoph Dahlmann: *Geschichte der Revolution*, Franz Kugler: *Geschichte Friedrichs des Grossen*, Adolf Stahr: *Römische Kaiserfrauen*, Magnus Jacob Crusenstolpe: *Der russische Hof von Peter bis auf Nicolaus*, Saint Cyr *histoire de la Maison royale de Saint Louis*, Wilhelm von Rahden: *Erinnerungen aus dem spanischen Bürgerkriege*.

K nejčtenějším patřily anglické spisovatelky Frances Milton Trollope (1780 - 1863)¹¹⁴, Mary Elizabeth Braddon (1837 - 1915)¹¹⁵, Georgina Marion Craik¹¹⁶ a německá spisovatelka Ida Hahn Hahn.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Frances Milton Trollope, anglická prozaička, podporovala rodinu příjmy z literární činnosti. Její některá díla: *The widow married*, *One fault*, *The ward of Thorpe Combe*. Byla velmi oblíbená u šlechty a nejspíše často zvaným hostem ve společnosti. Její syn Anthony Trollope (1815 - 1882) se také stal spisovatelem. Ve svých románech zachytil život různých vrstev a profesních skupin viktoriánské doby. Např. *Orley farm*

¹¹⁵ Mary Elizabeth Braddon (1837 – 1915), anglická spisovatelka, z jejích děl např. *Aurora Floyd*, *Henry Dunbar*, *The Doctors wife*.

¹¹⁶ Georgina Marion Craik (1831 – 1895), anglická spisovatelka, z její tvorby např. *Winifreds wooing*, *Leslie Tyrell*.

¹¹⁷ Ida Hahn Hahn (1805 – 1880), německá spisovatelka, která se provdala, ale její manželství nevydrželo dlouho, rozvedla se ještě před narozením jejich duševně postižené dcery. Po rozvodu vedla kočovný život. Z její tvorby např. *Der Rechte*, *Sibylle*.

4. Urozená žena v 19. století

Dívky byly od útlého věku připravovány na svůj budoucí život jako manželky a matky. Učily se tomu, jak správně vést domácnost. Dále se učily hře na hudební nástroj. Měly zvládat ruční práce, ovládat cizí jazyk, zpívat, tancovat, přijímat hosty a duchaplně konverzovat.¹¹⁸

Ve šlechtickém prostředí sloužil sňatek v první řadě k zajištění rodu a rodinného majetku. Zvláště urozené dcery získaly vstupem do manželství společenskou vážnost. Další možností pro dívky bylo, jako abatyše nebo představené kláštera obsadit vlivné církevní úřady nebo vstoupit do dvorských služeb. Začátkem 19. století vlivem sekularizace však značně ubylo církevních úřadů. Sňatek tedy zůstal nadále nejběžněji využívanou cestou k zajištění budoucnosti.¹¹⁹ Postupně však počet svobodných žen rostl.

Svobodná urozená dívka měla dvě možnosti, jak vést nezávislý život, který by odpovídal jejímu stavu. Buď mohla nastoupit službu u dvora anebo vstoupit do šlechtického nadačního spolku. Jako dvorní dáma na císařském dvoře mohla svobodná dívka vést celkem příjemný život. Platy dvorních dam se odvíjely od toho, zda sloužily u císařovny nebo nějaké arcivévodkyně. Dvorní dáma císařovny měla vážené postavení, jisté místo mezi horní vrstvou, nárok na penzi, doživotní možnost bydlení v Hofburgu a nárok na používání „Hofquipage“. Služba u arcivévodkyně nedosáhla takové prestiže. Tato možnost však byla lepší než osamělý život u rodičů nebo sourozenců. Jako dvorní dáma byla na jedné straně v blízkosti císařské rodiny, čímž si získala jistou vážnost, na druhé straně byla mezi lidmi, mohla navštěvovat dvorské slavnosti a stále měla šanci najít manžela. To se také některým dvorním dámám podařilo.¹²⁰

Druhá možnost pro svobodné dívky byl vstup do šlechtického nadačního spolku. Dámské spolky byly klasické zaopatřovací ústavy pro neprovdané urozené dívky. Dívky měly v nadaci vlastní ubytování, vlastní domácnost, jejich čas věnovaly modlitbě a společenským úkolům. Na rozdíl od jeptišek nemusely skládat slib. Žily však podle pravidel světského řádu. Z pravidla nenosily žádný řádový oděv. Jejich oblečení mělo být však černé a opatřené řádovým znakem. Nemusely se stáhnout ze světa, směly se účastnit dvorských a šlechtických slavností, chodit do opery, podnikat projížďky nebo absolvovat návštěvy. Také směly delší

¹¹⁸ WINKELHOFER, Martina. *Adelverpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. .k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 20. ISBN 978-3-85002-686-4.

¹¹⁹ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800-1870*. 1996, s. 37. ISBN 3-596-13880-9.

¹²⁰ WINKELHOFER, Martina. *Adelverpflichtet. Frauenschicksale in der k.u.k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 109 - 113. ISBN 978-3-85002-686-4.

dobu pobývat u své rodiny. Mimo to mohly disponovat svým vlastním majetkem. Do nadace mohl vstoupit ten, kdo měl skvělý rodokmen a přinesl majetek. Šlechtické nadace nebyly jen pro neprovdané dívky, ale někdy sloužily jako předstupeň pro vstup do kláštera. Dívka, která si našla manžela, mohla spolek opustit. Dívky obdržely roční výplatu. Aby se majetek spolku nezmenšoval, byly přijímány jen ty ženy, které měly dostatek kapitálu.¹²¹

Každopádně byla dívka vychovávána s cílem, že se vdá a bude rodit děti. Proto někdy zmařené naděje na sňatek pro ni mohly být traumatem spojeným s obavami o hmotné zajištění.¹²² Pokud se dívka neprovdala, bylo to pro ni a pro její rodinu trpké zklamání. Život pro neprovdanou dívku často znamenal plnou závislost na rodině. Většina dívek zůstala u rodičů, dělala jim společnost a pečovala o ně. V lepším případě našly domov v rodině ženatého bratra nebo vdané sestry.¹²³

S neprovdanými sestrami počítala rodina v těžkých životních situacích, byly povinovány ji podporovat a vypomáhat jí. Zejména při ztrátě člověka počítala rodina s neprovdanými dívkami, například když se sestra provdala a chtěla opustit bratrovu rodinu nebo pokud matka, která ze zdravotních důvodů nebo protože byla stará, nemohla vykonávat nadále své povinnosti. Nejčastější situací, kdy byla neprovdaná dívka potřebná v rodině, byla smrt manželky bratra. To je případ Eleonory Žofie ze Schwarzenbergu, která vychovávala své neteře a synovce po smrti své švagrové Pavlíny. Přibrala k nim dvě neteře Terezu (1800-1868) a Annu (1809-1881) po smrti své sestry Marie Karolíny z Lobkowicz.¹²⁴ Svobodná sestra mohla být přijata i do domácnosti provdané sestry, například při narození prvního dítěte, při výpomoci v domácnosti, v případě nemoci sestry, kdy převzala péči o nemocnou sestru a zároveň o děti a domácnost.¹²⁵

---

¹²¹ WINKELHOFER, Martina. *Adelverpflichtet. Frauenschicksale in der k.u.k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 114 - 116. ISBN 978-3-85002-686-4.

¹²² LENDEROVÁ, M. – KOPIČKOVÁ, B. – BUREŠOVÁ, J. – MAUR, E.(eds). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009, s. 163 – 168.

¹²³ WINKELHOFER, Martina. *Adelverpflichtet. Frauenschicksale in der k.u.k. Monarchie*. Wien, 2009, s. 109 - 113. ISBN 978-3-85002-686-4.

¹²⁴ Marie Badalová poukazuje na skutečnost, že nejmladší mezi dvanácti sourozenci byla Zdenka Karolína (1812-1880) a proto je pravděpodobnější, že i ona byla vychovávána Eleonorou Žofií ze Schwarzenbergu.

¹²⁵ LANZIGER, Margareth. *Schwester – Beziehungen und Schwager – Beziehungen*. In: *Schwester und Freundinnen: zur Kulturgeschichte weiblicher Kommunikation*. Köln, Weimar, Wien, 2009, s. 271 – 272. ISBN 978-3-412-20358-0. [online]. [cit. 10.1.2011]

URL: <http://books.google.cz/books?d=mOOiKPWSKTIC&printsec=frontcover&dq=schwester+und+freundinnen&hl%cs&ei%v_1vTddCMIGs8gPBk6iCAsa%X&oi%book_result&ct=result&resnum=1&ved=DIQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>

Dívky našly v rodině svého sourozence domov, ale hrozilo nebezpečí, že jim příbuzní dají najevo, že můžou být rády, že je snáší. Některé zahořkly, ale většina se upnula na své sourozence.

Pokud sledujeme genealogii rodu Schwarzenbergů, je zřejmé, že v každé generaci zůstávala alespoň jedna z dcer neprovdána. Na druhou stranu víme, že se k nim jejich příbuzní chovali s láskou, snad úctou, a byli si vědomi ceny, které pro ně tyto „tety“ měly. Platí to i pro Matyldu.

V každém případě bylo v šlechtickém prostředí na neprovdanou ženu nahlíženo o poznání lépe než na svobodnou ženu ze středních vrstev. Urozené neprovdané ženy byly respektovány. Díky nadačním fondům i dědictví bývaly ekonomicky zajištěné. Jejich příjem jim umožňoval cestovat, věnovat se umění, dobročinným spolkům nebo pomáhat svým příbuzným.¹²⁶ Osud neprovdané ženy postihl i Matyldu ze Schwarzenbergu. Předurčilo ji k tomu její tělesné postižení.

---

¹²⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 74. ISBN 80-204-0737-5.

4.1. Na cestách

Začátkem 19. století se mění podoba cestování. Cesty se nepodnikají jen z nutnosti, ale člověk cestuje z radosti a za zábavou. K cestování přispívá budování dopravních cest a jejich zkvalitňování a také dopravní prostředky, které byly neustále vylepšovány. Zavádění železnic oceňuje také Matylda „*Železnice usnadňuje cestu a když odpočívám a přespím půl dne v Linci dorazím přece druhý den do Aigen.*“¹²⁷

Matylda trávila hodně času na cestách, cestovala mezi jednotlivými panstvími nebo podnikala cesty za zdravím. Jednalo se o cesty do lázní nebo o pobyty v teplém podnebí. Důvody těchto cest se prolínaly, byly často spojeny s návštěvou zajímavých míst.

Matylda pobývala od tří let většinu času na jihu Francie, kde se léčila. Tyto cesty za zdravím jsou podrobněji rozebrány v kapitole o cestách za zdravím.

Mezi léty 1822 – 1832 se pohybovala nejčastěji v jižních Čechách. Jelikož jižní Čechy zaujímaly největší podíl schwarzenberských statků, bylo celkem logické, že se zde Matylda nejčastěji zdržovala. K místům, kde se nejvíce vyskytovala, patřil Český Krumlov, Hluboká, Třeboň a Libějovice.¹²⁸ Další oblastí, kde Matylda pobývala, byly Dolní Rakousy, zejména pobývala na zámku v Aigen, který se nacházel nedaleko Salzburgu.¹²⁹

Matylda cestovala v doprovodu osobního lékaře a komorné. V době, kdy pobývala v Aigen, ji doprovázel osobní lékař Lucas Stohl, který se také stal jejím velkým důvěrníkem. Někdy cestovala společně s rodinou nebo příbuznými, nejčastěji s tetou Eleonorou Žofíí a sestrami. Během cesty nebo přímo na místě se setkávala se známými nebo přáteli. Jako cestovní prostředek využívala kočár, který zajišťoval na cestě relativní pohodlí a také jí

---

¹²⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, dopis od Matyldy ze Schwarzenbergu bratrovi Bedřichovi ze 26. 7. Dornbach, krabice č. II. *Die Eisenbahn erleichtert die Reise und wenn ich in Linz einen halben Tag ruhe und schlafē komme ich doch am zweiten Tag in Aigen an.*

¹²⁸Krumlov (Krumau) – toto panství bylo vytvořeno za Rožmberků. Toto panství bylo postupně rozšiřováno skupováním jiných statků a roku 1719 přešlo panství na Adama ze Schwarzenbergu. Schwarzenbergové se podíleli na rozšiřování zámeckého areálu a přistavovali nové dvory. Od konce 18. století přestával být českokrumlovský zmek trvalým knížecím sídlem a zájem ze Kvitkova dvora se přesouval na Červený Dvůr (Rothenhof), který se stal novým letním sídlem Schwarzenbergů.

Hluboká (Frauenberg) – toto panství vlastnili Schwarzenbergové od roku 1661 až do roku 1940.

Třeboň (Wittingau) - toto panství získali Schwarzenbergové roku 1658 a postupně jej rozšiřovali.

Libějovice – toto panství zakoupili Schwarzenbergové v roce 1801. Josef ze Schwarzenbergu si je zvolil za letní sídlo.

Více viz GAŽI, Martin (ed.). *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008. ISBN 978-80-85033-10-6.

¹²⁹Zámek Aigen získal roku 1804 Arnošt ze Schwarzenbergu. Po jeho smrti ho vlastnil Josef ze Schwarzenbergu, pak Jan Adolf, který jej přenechal bratrovi Bedřichovi.

poskytoval soukromí. Tento cestovní prostředek pak kombinovala s železnicí, která cestu značně urychlila. Víme, že pro ni nebyla neznámá ani cesta lodí nebo parníkem. Mimo to cestu lodí popisuje v dopise otci: „*Naše jízda lodí byla úspěšná a my jsme se velmi dobře pobavili, i přes nepříznivé počasí.*“¹³⁰

Volný čas zaplnila četbou, a pokud jí to zdravotní stav dovoľoval, trávila čas procházkami po okolí nebo podnikala společně s rodinou a přáteli výlety. V jižních Čechách navštívila např. České Budějovice, kde se konaly slavnosti nebo Orlík, kde pobýval její strýc s manželkou. V okolí Salzburgu byla nadšená z vodopádu v Golling, také víme, že navštívila Reichenhall nebo Ischl.

K oblíbeným kratochvilím šlechty patřil lov. Matylda se často zmiňuje o honech, kterých se zúčastnil otec s jejími bratry. Ona sama se účastnila lovu např. hus nebo otci popisuje, jak byla s bratrem Felixem rybařit „*Včera jsme měli velmi dobrý rybolov, chytili jsme 88 ryb sice jen malých a právě tak hodně raků.*“¹³¹

V roce 1833 se ujala Matylda nemanželské dcery Felixe a lady Jane Digby, která se provdala v 17 letech za lorda Ellenborough, manželství však nebylo šťastné. V roce 1827 se lady Jane zamilovala do mladého knihovníka a o rok později porodila syna, kterého lord Ellenborough uznal za vlastního. Poté se seznámila s Felixem ze Schwarzenbergu, s nímž otěhotněla a roku 1829 porodila v Basileji děvčátko, kterou pokřtili jménem Matylda na důkaz lásky Felixe ke své sestře Matyldě ze Schwarzenbergu. V roce 1832 se lady Jane provdala za barona Carla Theodora von Venningen a o rok později odcestovala do Itálie, kde malou Matyldu předala do péče její tetě Matyldě ze Schwarzenbergu,¹³² která se v této době v Itálii léčila. Matyldě jistě svědčila přítomnost neteře, její osobní lékař Huber, který ji doprovázel na cestě po Itálii, napsal: „*Matylda je veselejší a je velmi zaměstnaná výchovou*

---

¹³⁰ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, dopis od Matyldy ze Schwarzenbergu otci 16. 8. 1821 Linz, 2 krabice. „*Unsere Schifffahrt war sehr glücklich und wir unterhielten uns recht gut obelhl uns das Wetter ungünstig war.*“

¹³¹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, dopis od Matyldy ze Schwarzenbergu otci 10. 8. 1826, 2 krabice. *Gestern hatten wir eine sehr schöne Fischerei wir bekommen 88 Fische zwar nur setr klein und eben so viele Krebsen.*

¹³² Lady Jane nadále vedla dobrodružný život. V roce 1834 se zamilovala do důstojníka hraběte Theotoki, se kterým chtěla utéct. Její manžel se s ním utkal v souboji, při kterém byl zraněn a poté se s ní rozvedl. Lady Jane se poté provdala za hraběte Theotokiho. Nakonec se stala ženou šejka. Zemřela v Damašku roku 1881, kde je také pohřbena. Více viz LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie.* Stuttgart, 1998, s. 79 - 87. ISBN 3-515-07236-5.

malé.“¹³³ Sama Matylda napsala: „*Od tohoto dne se mnou dítě žilo bez přerušeni až do 3. července 1850.*“¹³⁴

Bohužel nám chybí údaje k této etapě Matyldina života, pouze na základě účtů soudíme, že Matylda pobývala se svou neteří v dalších letech převážně v Itálii,¹³⁵ zejména v zimních měsících, které byly hojně doporučovány pro pobyt na teplém jihu. Jak už bylo řečeno, Matylda cesty do Itálie podnikala hlavně za zdravím, jak ale dokládají její dopisy a deníky šlechtičen,¹³⁶ mnozí cestovali do Itálie za poznáním a pro radost. Oblíbenými místy se staly Benátky a Florencie, ze kterých se vraceli nadšení a plní obdivu.

Matylda spolu se svou neteří také několikrát navštívila Paříž. V době, kdy se nacházela ve Vídni, pobývala ve společnosti svého bratra Felixe a jistě se starala o jeho domácnost. Matylda svou neteř vychovávala do roku 1850, kdy se její svěřenkyň provdala za rytmistra Antona Bieschina. Matylda se svým manželem žila v Běleči v Čechách a se svou tetou si pravidelně dopisovala nebo ji navštěvovala.¹³⁷

Mezi léty 1855 - 1884 se okruh míst, kam Matylda cestovala, zúžil. V aristokratickém prostředí bylo zvykem, že šlechta trávila zimu v městských sídlech, kdy začínala společenská sezona a přes léto pobývala na venkově, kde se věnovala lovu. Matylda se zdržovala přes zimu ve Vídni a v létě pobývala nejčastěji v Aigen. Na pobyty v Aigen se velmi těšila „*Těším se každý den, abych byla v Aigen, mohla se procházet v parku a jet do blízkých jeskyní.*“¹³⁸ hlavně z toho důvodu, že její velkou vášní se staly hory, tuto vášeň sdílela společně se svým bratrem Bedřichem. Během pobytů v Aigen chodila na výlety do přírody, podnikala výlety do okolí. Napsala: „*31. července v 7 hodin ráno jsem jela do Berchtesgadenu, nalezla jsem dobrý hotel Watzman, odpoledne jsem byla na Königsee, hodinu jsem se procházela na břehu, poté jsem se vrátila do Berch.: Během noci se zatáhla*

---

¹³³ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., dopis Hubertse adresát neznámý ze dne 19. 7. 1833 Albano, Mathilde, fasc. 546. *Die Fürstinne ist heiter und sehr wirklich mit der Erziehung der lieben kleinen beschäftigt.*

¹³⁴ Archiv Murau, Lade 24, Schriftliche Erklärung Prinzessin Mathilde Schwarzenbergs, 30. 12. 1882. Citováno dle LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie.* Stuttgart, 1998, s. 87. ISBN 3-515-07236-5. „*Von diesem Tag an, lebte das Kind mit mir ohne Unterbrechung bis zum 3. Juli 1850.*“

¹³⁵ Navštívily italská města Padovu, Veronu, Řím, Florencii, Turín, Milán, Neapol.

¹³⁶ V dopisech Matylda zmiňuje sestru Luisu, která navštívila Benátky nebo strýce Pierra z Arenbergu s manželkou, kteří se rozhodli strávit zimu v Itálii. Deníky jsou podrobněji rozebrány v knize LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má ... Ženské deníky 19. století.* Praha, 2008, s. 216. ISBN 978-80-7254-956-6.

¹³⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546.

¹³⁸ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fond RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, dopis od Matyldy ze Schwarzenbergu bratrovi Bedřichovi ze 27. 8. Aign, krabice č. II. *Ich freue mich jeden Tag in Aign zu sein, schlich im Park, und fuhr nach naher Punkten.*

obloha, následujícího rána byly hory zahaleny v mlze, jela jsem se Stohlem do Ramsau, příjemná jízda, pak zpátky do Berch. a odpoledne ve 4 hodiny zpátky do Aigenu, velmi spokojená¹³⁹ nebo přijímala návštěvy. Její okruh přátel byl široký, nejčastěji se setkávala s rodinami, které byly spřízněné se Schwarzenbergy (Windischgratzovými, Fürstenbergovými, Harrachovými, Arrenbergovými, Schönburgovými, Lobkowitzovými).

---

¹³⁹Tamtéž, *Am 31. Juli 7 Uhr früh fuhr ich bei heerlichen Wetter nach Berchtesgaden, fand gute Zimmer im Hotel Watzman, war Nachmittag am Koenigsee, spazierte am Ufer eine Stunde, dan zurück nach Berch.: Während der Nacht trubte sich der Himmel, am folgenden morgen waren die Berge in Nebel gehüllt, ich fuhr doch mit Stohl nach der Ramsau, eine heerliche Fahrt, dan zurück nach Berch. und Nachmittag 4 Uhr nach Aign zurück, sehr zufrieden.* Městys Berchtesgaden se nachází ve spolkové republice Bavorsko, poblíž leží město Ramsau a jezero Königssee.

4.2. Finanční situace

Jak je již výše uvedeno, neprovdaná dívka mohla vstoupit do nadačního spolku, který by jí umožňoval vést téměř nezávislý život. Matylda pravděpodobně nevstoupila do žádného nadačního spolku, zůstala plně závislá na rodině.

Hannes Stekl uvádí, že dívky v rodině Schwarzenbergů byly zaopatřeny do věku 20 let. Poté obdržely roční rentu ve výši 3000 florenů.¹⁴⁰ Matyldě byla skutečně vyplácena tato suma. Její další příjmy tvořil zisk 5 % ze státních dluhopisů z oblasti kovů, zisk 4 % z dluhopisů Rothschilda a zisky z podílů na železnici. Od roku 1833 získávala pravidelný příjem od svého bratra Felixe ze Schwarzenbergu.¹⁴¹ Další příjem získala z pozůstalosti Arrenbergů a po smrti jejího bratra Felixe obdržela majetek ve výši 335 000 zlatých. Jednalo se především o zisky ze státních dluhopisů, o zisky ze soukromých pohledávek, také nemovitý majetek jako stolní stříbro v hodnotě 15 505 zlatých.¹⁴² Je zajímavé, že Felix ze Schwarzenbergu do své závěti napsal: „*Moje sestra Matylda je univerzální dědička a po mé smrti se stává držitelkou veškerého mého kapitálu a obligací. Po její smrti přechází to samé na mou dceru Matyldu, zvanou Selden, která tím může volně disponovat.*“¹⁴³ Je vidět, že univerzální dědičkou byla spíše Felixova dcera než sestra.

Další Matyldiny výdaje se odvíjely od toho, zda cestovala či nikoliv. Náklady při cestách tvořily poplatky za vůz a ubytování, pasový poplatek a další výdaje spojené s cestováním.

---

¹⁴⁰ STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenthäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien, 1973, s. 38. ISBN 3-486-47631-9.

¹⁴¹ V této době byla svěřena Matyldě do péče nevlastní dcera Felixe a lady Ellenborough, pravděpodobně se tedy jednalo o finanční výpomoc. SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., fasc 546, Výkaz majetku Matyldy ze Schwarzenbergu.

¹⁴² Tuto sumu uvádí Stefan Lippert, ale v pozůstalosti Matyldy je uvedena částka 358 096,22 zlatých, které jí zanechal Felix po své smrti. Více viz příloha 3. SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., fasc 546, Pozůstalost zemřelého knížete Felixe ze Schwarzenbergu 5. 4. 1852. Srov. LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1998, s. 403. ISBN 3-515-07236-5.

¹⁴³ „*Meine Schwester Mathilde ist Universalerin und tritt als solche nach meinem Tode in den Besitz meiner sämtlichen Kapitalien und Effekten. Nach ihrem Ableben genem selbe auf meine Richter Mathilde, genannt Selden, über, welche damit frei verfügen kann.*“ Pravděpodobně byla Matylda křtěná Matylda Selden, ale bohužel jsem toto jméno nikde neobjevila. Víme, že Matylda ji nazývala Dudi v dopisech. SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, fasc. 33, Opis. Citováno dle LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1998, s. 109. ISBN 3-515-07236-5.

Pravidelné výdaje představovala mzda stálému personálu. Domácí služebnictvo Matyldy tvořilo pět osob: osobní lékař (známe jména Josefa Hubera a později ho pravděpodobně vystřídal Lucas Stohl), komorná, pokojská, domácí sluha a kuchařka.¹⁴⁴

Mzda a veškeré účty byly vypláceny z Vídně. Matylda své finanční záležitosti řešila s Franzem Dworzakem, který od roku 1827 spravoval finanční záležitosti Schwarzenbergů. Franz Dworzak působil v úřadu dvorského pokladníka a později byl povýšen na hlavního pokladníka.¹⁴⁵

Další výlohy byly spojené se jménem Franz Stohl (1799-1882), pravděpodobně se mělo jednat o odměnu za kreslené portréty představitelů rodiny Schwarzenbergů.¹⁴⁶

---

¹⁴⁴ ZÁLOHA, Jiří. Úřednictvo schwarzenberských velkostatků v Čechách v 2. polovině 19. století. In: Studie k sociálním dějinám 5, Praha, 2000, s. 103. ISBN 80-86224-14-7.

¹⁴⁵ STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien, 1973, s. 73 - 74. ISBN 3-486-47631-9.

¹⁴⁶ Franz Stohl (1799 - 1882) se stal roku 1818 úředníkem v dvorské kanceláři Schwarzenbergů. Ve spolupráci s jeho bratrem nakreslil předky rodiny Schwarzenbergů. Toto dílo je známé pod názvem Ahnensaal der Fürsten von Schwarzenberg. Na základě zhoršení jeho zdravotního stavu byl roku 1859 penzionován.

5. Historie lázeňství

5.1. Voda a její léčivé účinky

Voda byla vždy nerozlučně spjata s životem. Odedávna sloužila k hygienickým a léčebným účelům a stala se nenahraditelným zdrojem k životu.

V pravěku upoutávaly pozornost vřídla teplé a horké vody, která v zimě nezamrzala, a naopak se z nich kouřilo. Zvláštní pozornost budily také prameny vod, které vynikaly svou chutí, barvou nebo přítomností plynů. Následně byly těmto pramenům připisovány nadpřirozené vlastnosti a božské síly.

Odedávna se těšily tekoucí vody a prameny velké úctě. Setkáváme se s uctíváním pramenů a následně vznikají pověsti o zázračných uzdraveních, která jsou spojená s vodou. Postupem času vzniká nový kult, kdy se kolem proslulých studánek a pramenů začínají budovat kaple, kostely a poutní místa.¹⁴⁷

Každá voda se ale nestala předmětem kultu. Stanovení posvátnosti předpokládalo nějakou zvláštnost. Za posvátné byly považovány řeky jako Eufrat, Tigris, Ganga, Nil, protože přinášely vláhu, zaplavovaly pole úrodným bahnem a poskytovaly ryby k obživě. Posvátné byly také menší řeky a jejich prameny, jezera a hlavně prameny, jimž se přisuzoval léčivý účinek. Očistný, magický a léčivý význam vody někdy natolik splýval, že je obtížné určit, co mělo větší význam.¹⁴⁸

Voda patří mezi nejstarší terapeutické prostředky. Pomáhá při horečce, zmírňuje bolesti a je užitečná při léčení nemocí a ran. Existovaly také vody, z nichž měl člověk strach: záplavy, průtrže mračen.

Mezi léčivé přírodní zdroje patří přirozeně se vyskytující vody, plyny, peloidy (tj. rašeliny, bahna, slatiny a jiné zeminy), které jsou prospěšné člověku, a speciální klima (vysokohorské, přímořské).

Pod pojmem lázeň se rozumí koupel v prosté či léčivé vodě nebo jiných léčivých přírodních zdrojích. V širším pojetí zahrnuje prostor, místo a budovy, kde dochází ke koupelím a koupání, ať už z důvodu osvěžení, koupání, relaxace nebo léčení. V užším

---

¹⁴⁷ KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 9 - 12. ISBN 80-7277-092-6.

¹⁴⁸ BUDINSKÁ, Jitka. *Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. Teplice, 2006, s. 1 – 7. ISBN 80-85321-43-2.

smyslu zahrnuje soubor zařízení určených především k léčbě chorob a k pobytu návštěvníků v lázních.¹⁴⁹

Rozlišujeme lázně na očistné a léčivé. Mezi očistné lázně patří lázně na volném vzduchu (koupadla na potocích, plovárny na řekách) a očistné lázně v budovách (sprchové, vanové, zimní plovárny).

Očistné koupele byly prováděné ve vanách, sprchách nebo na plovárně. Ve vaně koupající seděl nebo ležel, sloužily pro koupele rukou, nohou nebo hlavy. Při sprše se používala teplá i studená voda, kapající nebo tekoucí větším proudem. Aplikovala se převážně na hlavu, s úmyslem byla směřována na šípový či věčítý šev lebeční, protože se věřilo, že voda pronikne až do nitra. Procedura se užívala při nervových onemocnění a při ochrnutí.¹⁵⁰ Při sprše byl koupající uzavřen v jedné kabině. Sprchy obecně byly hygienické, nejlevnější pro malou spotřebu vody a nejjednodušší v provozu. Zimní plovárny měly být dobře vytápěny, aby zde byl pobyt i v zimě příjemný.

Další skupinu tvoří léčivé lázně. Sem řadíme lázně na volném vzduchu (vzduchové, sluneční, pískové, mořské) a lázně v budovách (potné, vodoléčebné, s minerálními prameny, bahenní a rašelinové, hydroelektroléčebné, inhalační, radiové).¹⁵¹

Tradice léčebných koupelí nacházíme v Itálii a ve Francii, odkud se rozšířila do celé Evropy. Zpočátku převládaly koupele, které trvaly několik hodin, postupně se jejich délka zkracovala, začaly se odměřovat na minuty. Působilo to velmi důvěryhodně, jako promyšlené odstupňování zátěže nemocného, ačkoliv pravým důvodem bylo úsporné hospodaření s tímto přírodním bohatstvím. Vedle teploty se také předepisovalo, kolik vody má vana obsahovat.¹⁵²

Bylo zvykem rozdělovat vody na vadózní a juvenilní. Většina vyvěrajících minerálních vod má svůj původ v povrchových vodách, které prosakují do hloubky země. Tam se proplyňují s oxidem uhličitým, nabývají vyluhovací vlastnosti a obohacují se solemi z rozpuštěných hornin. Takové vody se nazývají vadózní. Juvenilní vody pocházejí z krystalizační vody magmatických ložisek v zemských hlubinách a při svém vývěru se dostávají na povrch země.¹⁵³

---

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 7.

¹⁵⁰ KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 69. ISBN 80-7277-092-6.

¹⁵¹ TEYSSLER – KOTYŠKA. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1932, díl VII, s. 608 - 614.

TEYSSLER – KOTYŠKA. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1936, díl XII, s. 916 – 917.

¹⁵² KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 43. ISBN 80-7277-092-6.

¹⁵³ Tamtéž, s. 125.

Koupele v obyčejné nebo v minerální vodě se vylepšovaly rozmanitými přísadami. Do koupelí se přidávaly minerální soli, kamenec, soda, jódové a bromové soli, dokonce máme doloženy koupele s vodou s obsahem antimonu, kobaltu i výluhů ze strusky z vysoké pece. Oblíbené byly přísady z bylinných extraktů a výluhů. Často obsahovaly éterické oleje. Dále existovaly koupele melasové, kvasové, v odvarech ze zvířecího masa. Velké účinky se též přisuzovaly železu ve vodách, avšak tato domněnka byla mylná. Farmakoterapeutický efekt se prokázal u jódu a u některých plynů (oxid uhličitý, sirovodík, radon). Hořké vody, které byly ceněny pro své projímavé účinky a další vlivy na trávicí soustavu. Hořké vody obsahují velké množství síranů s hořčíkem nebo se sodíkem.

Tam, kde nebyly přírodní termy, bylo nutné vodu ohřívat. Teplota koupelí se dlouho neměřila. Potřebná teplota koupele byla pouze odhadována, nejčastěji loktem. Teploměry pronikaly do léčebné a vodoléčebné praxe velmi pomalu. Běžně se začaly používat v polovině 19. století.¹⁵⁴

Na rozdíl od termálních koupelí představovala vodoléčba od starověku léčebnou metodu. Vodoléčba se doporučovala při kloubních bolestech, žloutence, ochrnutí, nádorech, horečkách, zápalu plic a očních chorob.

Vodoléčba využívala původně chladnou, později i teplou vodu ve formě polevů, sprch, stříků, norných lázní, zábalů, na které mnohdy navazovala masáž. S aplikacemi teplých sprch a koupelí se setkáváme u Galéna.

Tradice lázeňství a používání vody k léčení byla v Evropě přerušena stěhováním národů. Teprve v době křížových výprav se obnovil zájem o teplé koupele.

Vodu jako léčebný prostředek propagovali např. P. Chirac, Friedrich Hoffmann. O popularizaci vodoléčby se zasloužila slezská rodina Hahnů, otec Siegmund Hahn a jeho synové Johan Siegmund a Johan Gottfried Hahn ze Svídnice, v německé literatuře nazývaní jako Wasserhähne, tedy vodní kohoutky. Byli autory řady velmi populárních publikací. Nesouhlasili s léčením v lázeňských místech, ale propagovali vodoléčbu s možností provádět ji doma.

Hlavní indikací vodoléčby zůstávaly po dlouhou dobu akutní horečnaté choroby. Základem hydropatie byl poznatek, že lidské tělo je organismus, ve kterém je udržována rovnováha všech procesů jen v případě, pokud do lidského těla nevnikne žádná cizí látka, která by narušila přirozený stav. Cíl léčby byl následující: tělo si mělo samo poradit

---

¹⁵⁴ KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 41 - 43. ISBN 80-7277-092-6.

se škodlivými látkami a za pomoci radikálního ozdravného procesu tyto látky vyloučilo.¹⁵⁵ V první polovině 19. století zasáhlo do vývoje vodoléčby několik laiků a přírodních léčitelů. Prvním z nich byl středoškolský profesor a filolog Eucharius Ferdinand Christian Oertel (1765 – 1850). Druhým byl slezský venkovan Vincenc Priessnitz (1799 – 1852), který proslul především zapařovacími obklady. Dalším byl bavorský katolický farář Sebastian Kneipp (1821 – 1897).¹⁵⁶

---

¹⁵⁵ HANULÍK, Vladan. Apoštol i šarlatán. Zakladatel hydropatie Vincenz Priessnitz. In: *Dějiny a současnost*, č. 8, 2007, s. 39.

¹⁵⁶ KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 37 - 46. ISBN 80-7277-092-6.

5.2. Historie lázeňství

Doklady přítomnosti člověka u léčivých pramenů nalzáme už v pravěku. Patří sem např. nálezy výlitků lebky a dalších kostí neandrtálce objevené v Gánovcích na Slovensku, které jsou datovány do doby 100 000 let př. n. l. V blízkosti teplých a minerálních vod bylo odhaleno středopaleolitické sídliště v Bojnicích a v Dudinicích nebo Bath v Anglii.¹⁵⁷

Lázeňství má velmi dlouhou tradici, jejíž kořeny sahají až do starověku. Ve starém Řecku byla očištná zařízení velmi prostá, důvodem byl nedostatek vody, a tak se jí šetřilo, k mytí sloužily malé nádoby, později vany a bazénky. Teplá voda byla zpočátku přepychem, ale postupně teplých koupelí a parních lázní přibývalo. V některých domácnostech se zřizovaly domácí koupelny s bazénky a vanami, ale nebylo jich mnoho. Pro snadnější přísun vody jsou později budovány vodovody.

V Římě se původně koupele provozovaly pod širým nebem, v moři nebo v řece. Z důvodu znečišťování vod se postupně zřizovaly koupelny a později se budovaly soukromé a veřejné lázně. Lázně v Římě nesloužily k léčebným účelům, ale byly navštěvovány za účelem očištění a pobavení. Léčebných koupelí se začalo užívat dříve v Řecku a to v 5. století před naším letopočtem. Mezi nejznámější lázně patřily termy v Thermopylách, na ostrově Lesbu a jinde. Poté, co se lázeňské léčení rozvinulo také v Římě a s jeho postupným rozvojem, byly budovány lázně i na území dnešní Francie, Rakouska, Anglie a jinde. Dokonce vycházely regule k léčebným koupelím, jež byly určeny pacientům, popřípadě jejich ošetřujícím lékařům. Léčebné koupeli měla předcházet příprava, např. pocení, užití projímadla, pouštění žilou.¹⁵⁸ S úpadkem římské říše došlo také k úpadku lázní, jen některé se zachovaly do středověku.

Podle některých historiků hygiena ve středověku upadala, ale Vladimír Křížek soudí, že toto hledisko není zcela jednoznačné, zájem o koupele u feudálů a později městského obyvatelstva spíše stoupal. Koupele mění také svůj charakter, neslouží pouze k tělesné hygieně, ale také pro radost.¹⁵⁹

Lázně ve vanách a bazéncích nezůstaly dlouho vyhrazeny jen pro šlechtu a bohatší vrstvy. Potřeba tělesné hygieny se stávala naléhavější. Od 12. století přibývalo veřejných lázní, tzv. lazeben. I přes oblibu, které se těšily lazební, lazebníci neměli dobrou pověst. Dlouho patřili

---

¹⁵⁷ BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství. Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. Teplice, 2006, s. 9. ISBN 80-85321-43-2.

¹⁵⁸ KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 55. ISBN 80-7277-092-6.

¹⁵⁹ KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 19 - 37. ISBN 80-7277-092-6.

k „nectným“ řemeslům. Zabývali se mytím a koupáním svých hostů. Dále působily jako bradýři a holiči. Prováděli další úkony, např. pouštěli žilou, dávali klystýry, odstraňovali kuří oka. Zabývali se také veterinárním lékařstvím. Od 12. století, kdy byla kněžím zakázána chirurgická činnost, později byl tento zákaz rozšířen na duchovní, dostala se chirurgie do rukou laiků, kteří se rekrutovali především z řad bradýřů a lazebníků.

Lazebny byly dvojího typu: lázně, sloužící hygienické očištění a lázně „potné“, které měly účel léčebně preventivní.

V lazebnách se nacházely mělké kovové mosazné nebo měděné lázně, které stály na zemi a sloužily jako velká umyvadla. Dále zde byly velké dřevěné kádě a vany. K dalšímu zařízení patřily stoličky, křesla, konve, korbely na polevy vodou a další pomůcky potřebné k lázeňské péči.

Veřejné lázně začaly ohrožovat šířící se epidemie a docházelo k jejich uzavírání. K většímu úpadku lazeben došlo během 16. století a většina z nich mizí během 18. století vlivem rozvoje zdravotnictví.¹⁶⁰

V 18. století se stávají v oblibě koupele ve volné přírodě, v Paříži na Seině, ve Vídni na Dunaji. Od poloviny 18. století jsou doporučovány pobyty v přímořských místech a koupele v moři. Popularita pobytu v lázních výrazně stoupá, a to zejména z následujících důvodů, medikamentózní léčba a chirurgické operace nedosahovaly takových výsledků, naopak koupele či pitné kúry přinášely úlevy, někdy také výrazné zlepšení zdravotního stavu.¹⁶¹

V souvislosti s lázněmi je důležité zmínit složení vod. O složení vod se vedly diskuse už ve starověku. Hippokrates, Galénos a jejich žáci posuzovali vody podle teploty, vzhledu, barvy, průzračnosti, chuti a vůně. Později se složení vod odhadovalo podle fyziologického efektu. Až Robert Boyle (1627 – 1691) provedl chemickou analýzu minerálních vod. K přesnější analýze minerálních vod vedly objevy plyných prvků. Přínosné byly analýzy vod např. od karlovarského lékaře Davida Bechera (1725 – 1792), bílinského lékaře F. A. Reusse (1761 – 1830), švédský chemik a lékař J. J. Berzelius. S pokrokem analytické chemie začala hromadná vyšetřování minerálních vod. Od počátku 20. století přibylo k chemickým rozborům vod také měření jejich radioaktivity.¹⁶²

Nové údaje k minerálním vodám přispěly k tomu, že začaly vycházet soupisy vod a začaly pokusy o jejich klasifikaci. Populární bylo dílo člena jezuitského řádu Athanasia Kirchera,

---

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 64 – 75.

¹⁶¹ BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství. Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. Teplice, 2006, s. 38. ISBN 80-85321-43-2.

¹⁶² KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 126 - 130. ISBN 80-7277-092-6.

vydané v roce 1664, které ovlivnilo mnoho přírodovědců. Další dílo, které bylo významné hlavně pro poznání minerálních pramenů, byla práce profesora chemie z univerzity v Halle Friedricha Hoffmanna. Ten rozdělil minerální prameny na alkalické, hořké, vápenaté a železité. Vyvrátil pověry o přítomnosti stříbra a zlata v minerálních vodách.

V souvislosti se snahami rakouského státu o racionální zužitkování domácího přírodního bohatství byl v roce 1772 pověřen profesor chemie Johann Nepomuk Crantz, aby provedl rozbor a soupis léčivých pramenů. Crantz spolu se svými spolupracovníky zveřejnil výsledky práce v díle *Gesundbrunnen der Österreichischen Monarchie*. Tato práce dlouho představovala oficiální katalog léčivých pramenů a jejich balneologického využití a také byla dlouho využívána lékaři. Velké soupisy minerálních vod byly zpracovány i v dalších zemích.¹⁶³

K velkému rozmachu lázeňství dochází v 19. století. Léčba v lázních probíhala častěji pod lékařským dohledem a ke koupelím a pitným kúram se připojovaly další procedury jako mechanoterapie, masáže, elektroléčba a nápravný tělocvik.

Výsledky dosažené v chemii, fyzice a medicíně se využívaly při výzkumu přírodních léčiv a zdrojů a jejich účinků na lidský organismus, kterým se zabýval nový vědní obor – balneologie,¹⁶⁴ Pokroky v analytické chemii sice přispěly k prohloubení znalostí o složení minerálních vod a dalších přírodních zdrojů, ale přesto nové poznatky byly často chybně interpretovány, proto i lékařské indikace v oblasti lázeňské léčby zůstaly dlouho nepřesné.

Nejvyššího vrcholu dosáhlo lázeňství na přelomu 19. a 20. století a udrželo se na něm až do let před první světovou válkou. Pobyt v lázních se stával spíše otázkou společenské prestiže a léčebná stránka ustupovala do pozadí. Ve 20. století se podoba lázní mění.¹⁶⁵

---

¹⁶³ BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství. Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. Teplice, 2006, s. 37 - 38. ISBN 80-85321-43-2.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 46.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 54.

6. Cesty za zdravím

V duchu Hippokratova spisu *O vzduchu, vodách a místech* bylo doporučováno cestování za zdravějším prostředím. Za prospěšný byl považován pobyt v jižním podnebí a pobyt u moře, zejména díky příznivým klimatickým podmínkám.

Mořské klima platilo za obzvláště léčivý prostředek hlavně v 18. století. Je charakteristické obsahem soli ve vzduchu, jehož množství záleželo na tom, jak blízko se člověk u moře nacházel. Dále je typická větší vlhkost vzduchu, vyšší atmosférický tlak, stejnoměrné teploty. Nejen mořské klima, ale také koupele v moři byly považovány za příznivé na lidský organismus. Rozlišovaly se koupele v teplém moři nebo v chladném moři. Koupele v teplém moři byly účinné při léčbě rachitidy, skrofulozy, ženských pohlavních orgánů, k uklidnění nervů. Naopak koupele v chladném moři sloužily k otužení těla. Na břehu moře, kam nedosahoval příliv, byla budována koupadla, která se rozlišovala na plovoucí, nádržkové nebo stavěné na mělčině.¹⁶⁶ Mořská voda byla také doporučována k pití, ale většina lidí dávala přednost koupelím v moři a dýchání zdravého vzduchu u moře.¹⁶⁷

Pobyt na jihu se doporučoval v období zimy, a to zejména proto, že na jihu během zimy byly vyšší teploty vzduchu a nepanovaly takové teplotní rozdíly mezi létem a zimou a zároveň mezi dnem a nocí jako jinde v Evropě. Na rozdíl od studeného vzduchu a drsného podnebí se předpokládalo, že mírný teplý vzduch, světlo a slunce působí příznivě na lidský organismus. Byla sledována teplota a vlhkost vzduchu, atmosférický tlak, čistota vzduchu, obsah ozonu ad. Teplota měla být mírně vysoká, vlhkost relativně mírná, počet slunečných dní měl být velký. Jak je vidět, takové podmínky jsou sledovány i dnes, podle bioklimatologů jsou příznivé klimatické podmínky dané zeměpisnou polohou, místním tvarem terénu, blízkostí horských hřebenů, kvalitou půdy, polohou chráněnou před prudkými větry a velkými výkyvy teplot, nepřítomností mlh, mimořádnou čistotou vzduchu, nepřítomností alergenů a dalšími vlastnostmi.¹⁶⁸

Lázně na jihu nabízely dvě skupiny z hlediska klimatu. Do první skupiny se řadily lázně jako např. Madeira, Pau, Pisa, Benátky, Palermo, Malaga, kde panovala relativní

---

¹⁶⁶ TEYSSLER – KOTYŠKA. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1932, díl VII, s. 613.

¹⁶⁷ PORTER, Roy. *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, s. 302 - 315. ISBN 80-242-0594-7.

¹⁶⁸ JANDOVÁ, Dobroslava. *Balneologie*. Praha, 2009, s. 180. ISBN 978-80-247-2820-9.

vlhkost vzduchu a rovnoměrné podnebí. Do druhé skupiny patřily lázně jako Cannes, Nice, San Remo, zde byla větší proměnlivost podnebí, jasnější vzduch a méně deštivých dnů.¹⁶⁹

V 19. století se staly cesty na jih běžné. Jak je již výše uvedeno, vhodným obdobím pro pobyt na jihu se stalo období zimy, kdy měl být příjezd plánován na říjen.

Oblíbenými místy se staly lázně v Itálii, kam člověk cestoval také z důvodů náboženských a kulturních. Cestující do Itálie, kteří přijížděli z Německa, cestovali většinou přes Bozen, Trient do Benátek, které se staly první větší zastávkou jejich cesty. Dále pokračovali přes Brento, Padovu, Bologne, Loreto do Říma, kde strávili delší dobu. Z Říma se vydali do Neapole, která díky své poloze platila za nejkrásnější město Itálie.¹⁷⁰ K populárním místům se řadily lázně ve Francii a Anglii.¹⁷¹ Také české lázně byly hojně navštěvovány, k oblíbeným českým lázním patřily lázně v Karlových Varech, Teplicích, Mariánské a Františkovy Lázně.

S pobytem na jihu byla často spojena návštěva lázní, kde spočívala lázeňská léčba v procedurách, jakými byly např. koupele, sprchy, obklady, pitné kúry. Koupele se staly velmi důležitým prostředkem léčby. Obecně se při nich uplatňoval a uplatňuje tepelný a mechanický vliv, dále také účinky přírodních minerálních vod. Při koupeli je část těla nebo celé tělo kromě hlavy ponořeno pod hladinou přírodní minerální vody, zřídle plynu nebo celkové peloidní koupele.¹⁷²

Zpočátku byla dávána přednost horkým a teplým minerálním pramenům, později byly prosazovány studené koupele, ke kterým se přikláněl německý lékař Siegmund Hahn, který propagoval studené koupele. Také profesor berlínské univerzity Christoph Wilhelm Hufeland se přimluvil za koupele ve studené vodě.¹⁷³ Nejen němečtí lékaři nebo profesori, ale také český lékař Filip Stanislav Kodým upřednostňoval studenou koupel před teplou koupelí. Podle jeho názoru měla koupel člověka očistit, tak se mělo předejít nemocem z nečistoty, zároveň otužovala a posilovala lidský organismus. Byla vhodná pro nemoci, které vycházely z chybné nebo nedostatečné činnosti končetin nebo vnitřních orgánů. Další

---

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 100 – 101.

¹⁷⁰ MAURER, Michael. Italienreisen – Kunst und Konfession. In: *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München, 1991, s. 223 - 229. ISBN 3-406-35502-1.

¹⁷¹ Oblíbenými lázeňskými místy v Anglii se staly místa jako Turnbridge Wells, Buxton, Scarborough, Cheltenham, Bath. Srov. Alain Corbin. *Meereslust. Das Abendland und die Entdeckung der Küste 1750 – 1840*. Berlin, 1990. ISBN 5-8031-5552-4.

¹⁷² JANDOVÁ, Dobroslava. *Balneologie*. Praha, 2009, s. 123. ISBN 978-80-247-2820-9.

¹⁷³ FLORACK-KRÖLL, Christina. Heilsam Wasser, Erd und Luft – Zu Goethes Badereisen. In: *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München, 1991, s. 202 – 206. ISBN 3-406-35502-1.

možností se stalo přikládání studených obkladů, které byly vhodné při zánětlivých onemocněních a v případě, když člověk trpěl vnitřními boláky nebo ranami.¹⁷⁴

Důležitým prvkem při koupeli se stala teplota vody, která měla působit na lidský organismus. Prováděly se chladné až horké koupele. Studené lázně měly teplotu většinou kolem 6 - 20° C a teplé koupele od 30 - 56° C. Délka koupelí závisela na teplotě vody. Jak ukazuje Heinrich Kisch, každý lékař měl jinou představu o tom, jakou teplotu má mít voda a jak dlouho má být koupel aplikována. Rozdíly ale nebyly tak odlišné. Také záleželo na jednotlivci, každý reagoval jinak na teplo či chlad. Studené koupele působily při regulaci tělesné teploty. Dále se používaly při léčbě nervových onemocnění, onemocnění dýchacích cest, při záchvatech dušení, při horečnatých onemocnění.¹⁷⁵

Ke koupelím a léčebným zábalům se používaly také peloidy. Pod pojmem peloidy označujeme přírodní hmoty, které se zpravidla po zvláštní úpravě, v rozmělněném stavu a kašovitě konzistenci používají k léčebným účelům. Pod peloidy zahrnujeme bahno a humolity. Hlavními léčebnými indikacemi peloidní léčby jsou především revmatické choroby. Tato léčba má široké uplatnění u urologických a gynekologických zánětů a dalších chorob.¹⁷⁶

Postupem času ustupovalo léčebné koupání do pozadí a velmi módní záležitostí se stalo pití minerálních vod, které má své tradice odedávna. Namísto dlouhotrvajících koupelí přišlo do módy extrémní pití minerálních vod. Podle vzezření, chuti a vůně se vody označovaly jako sírné, slané, kyselé, kamencové nebo bituminózní. V duchu humorální teorie se také od pitných kúr očekávala očista nemocného organismu. Později se množství pití vody ustálilo na dávkách, které farmakologicky odpovídaly optimální a účinné léčebné koncentraci. Postupně získané zkušenosti s pitím vod pomáhaly vyhranit indikace pro určité okruhy chorob, které přispěly k další specializaci lázní. Na některých místech se užívaly minerální vody s přísadami, někde s vřidelní solí, jinde s mlékem nebo syrovátkou. Do některých vod se přidával med, ovocné šťávy, léky apod.¹⁷⁷

Vedle pitné léčby se používalo a používá minerálních vod k vnitřním aplikacím, např. ke střevním, gynekologickým, žaludečním výplachům, inhalacím. K inhalacím minerálních vod se později zřizovaly inhalační boxy nebo prostory, kde mohlo být i více nemocných vystaveno této kúře.

---

¹⁷⁴ KODYM, S. F. *Zdravověda čili nejlepší způsob, jakby člověk svého života ve zdraví a vesele užití a dlouhého věku dosáhnouti mohl*. Praha, 1853, s. 144 – 145.

¹⁷⁵ KISCH, Heinrich. *Handbuch der allgemeinen und speziellen Balneotherapie*. Wien, 1875, s. 53 – 61.

¹⁷⁶ Tamtéž, 168 – 176.

¹⁷⁷ KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 2002, s. 158 – 164. ISBN 80-7277-092-6.

Při cestě do lázní se dále dbalo na to, aby v dané lokalitě byl dobrý zdravotní stav obyvatelstva, výživná strava, a aby byla zajištěna společenská zábava.

Další faktory, které hrály roli při cestě do lázní, bylo příjemné klima, přátelské prostředí a společenské vyžití. Snad nikdo si nemohl stěžovat na nudu při pobytu v lázních. Většinu dne zaplnila lázeňská léčba. Po zbytek dne hosté podnikali procházky ke studnám nebo se procházeli po promenádě. Kdo neměl chuť podnikat výlety a procházky pěšky, opatřil si jízdu na oslovi. Také výlety v kočáře nebo lodí po Rýnu byly v oblibě. Večer vyplnily společenské akce a bály.¹⁷⁸

---

¹⁷⁸ FLORACK-KRÖLL, Christina. Heilsam Wasser, Erd und Luft – Zu Goethes Badereisen. In: *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München, 1991, s. 202 – 206. ISBN 3-406-35502-1.

6.1. Léčba a léčebné prostředky

Na základě vědeckých poznatků zůstávala léčba nemocí stále na začátku. Jak poznamenal lékař a patolog Matthew Baillie: „*Na základě svých anatomických poznatků vím pravděpodobně lépe než kdokoli jiný, jak objevit a poznat chorobu; nevím však o nic lépe než dříve, jak ji léčit.*“¹⁷⁹ Důraz byl stále kladen na střídmost, umírněnost, hygienu, pobyt na čerstvém vzduchu, správnou výživu a vyprazdňování, na dostatečném spánku, tělesném pohybu a duševní rovnováze. Nicméně začala se také více prosazovat farmakologická léčba. K významnému pokroku ve farmacii došlo v době osvícenství.

Farmakoterapie¹⁸⁰ byla dlouhou dobu založena na užívání značně různorodé směsi látek, jejichž aplikace postrádala jednotný základ. Základem tehdejší *materia medica*¹⁸¹ a hlavními léčivými prostředky byly různé léčivé rostliny, které se užívaly samostatně nebo v podobě směsí, extraktů apod. Postupně ze seznamu *materia medica* mizely různé léčivé látky a naopak byly zaváděny nové.

V osmnáctém století došlo ve studiu farmakologicky účinných látek k prvnímu pokroku. Prováděné pokusy vedly k lepšímu porozumění účinku opiátů, litotryptik¹⁸² a kůry chinovníku. Nicméně až 19. století umožnilo nové laboratorní metody a možnosti k systematickému vývoji poznatků, jež daly vzniknout zcela nové disciplíně - farmakologii.¹⁸³

V první polovině 19. století je tedy lékař stále bezradný, co se týče diagnózy. Lékař je ovlivněn humorální teorií¹⁸⁴ a názorem, že jedna nemoc může přecházet ve druhou.

V této době také neexistují vyšetření, která by přesně změřila nebo zaznamenala fyziologické procesy lidského těla,¹⁸⁵ proto je velmi obtížné určit diagnózu. Při léčbě onemocnění stále převládaly léčebné metody, jako bylo pouštění žilou, přikládání pijavic, klystýry a výplachy. Některé z těchto metod přetrvaly dodnes.

---

¹⁷⁹ PORTER, Roy. *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, s. 300. ISBN 80-242-0594-7.

¹⁸⁰ Farmakoterapie je léčba pomocí léků.

¹⁸¹ Označení pro nauku o lécích, léčivých látkách, přibližně odpovídá farmakologii.

¹⁸² Litotrypika – léky napomáhající vypuzování kaménků.

¹⁸³ PORTER, Roy. *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, s. 300 - 371. ISBN 80-242-0594-7.

¹⁸⁴ O tom, jak silně byla humorální teorie zakořeněna v myslích lidí, svědčí dopis od Matyldy adresovaný otci, ve kterém píše: „*Ma santé est aussi excellente les dernières, sangsues m ont oté le mal au dos tout a fait, mais i lest revenu á la fin du troissienne jour.*“

¹⁸⁵ Začíná se prosazovat názor, že k určení nemoci nestačí jen hmatatelný nebo viditelný nález, ale je potřeba znát fyziologii lidského těla.

Pouštění žilou patřilo od starověku ke standardní a univerzální terapii. V duchu humorální teorie nemocí o zkažených šťávách v těle se věřilo, že pouštění žilou umožní „zlé krvi“ odejít z těla a tím jí vyléčí. Pouštění žilou se provádělo nejen u nemocných lidí, ale také u zdravých jako prevence. Tento postup se prováděl obvykle v bezprostřední blízkosti nemocného místa, protože se věřilo, že se proud tělesných šťáv převede do správného řečiště, nebo naopak, že se šťávy odvedou a vzdálí od místa nemoci.

K pouštění žilou se používala ostrá špičatá „puštědla“ – lancety. Později se místo lancet používaly puštědla s pérem, které vystřelilo ostrý nožík na zaměřenou žilu. Ke stažení sloužily obinadla, škrtdla, roušky a pásky. K zachycení krve sloužily kovové nebo keramické misky. Pouštění žilou neprobíhala vždy bez problémů, mohly nastat komplikace, jako bylo poranění nervu, protržení tepny, ad. Pouštění žilou přetrvalo ještě v 19. století. V roce 1835 vyšel spis Ch. P. A. Louise, který na základě pokusů prokázal neúčinnost této metody. Další užívanou metodou pouštění žilou bylo tzv. přikládání baněk. Této metodě se dávalo přednost u starých a slabých osob.

Další oblíbenou metodou se stalo přikládání pijavic. Věřilo se, že krvácení uvolňuje demony způsobující chorobu. Písemné technické rady a pokyny k přikládání pijavic existovaly už ve 2. století př. n. l. Indikací pro přikládání pijavic se stala „hustá krev“, bolesti hlavy, bezvědomí, mrtvice, otylost, bolesti hlavy, záněty ad. V první polovině 19. století nastal rozmach metody přikládání pijavic. Přikládání pijavic už však náleželo oficiální medicíně a nikoliv laickým léčitelům a lazebníkům. Pijavice produkovaly hirudin, který mohl ovlivnit srážlivost krve nemocného.

K oblíbeným způsobům léčby patřily klystýry a výplachy. Původně se klystýry podávaly pomocí měchýře opatřeného trubičkou, později kovovými, obvykle cínovými stříkačkami. V 17. a 18. století získaly klystýry na popularitě. K výplachům se používaly různé rostlinné odvary.

Mezi další léčebné metody se také řadilo lepení náplastí, které měly podráždit kůži a vyvolat místní zánět. K tomuto účelu sloužily hořčičné placky nebo náplasti z krovek brouka puchýřníka *Lyssa vesicatoria*, které vyvolávaly velké puchýře, které se napichovaly nebo přímo strhávaly. V některých lázních lazebníci snažili vyvolat přímo umělý vřed, tzv. fontanelly. Fungovalo to tak, že se na kůži vytvořil umělý defekt: kůže se nařízla nožem, popálila horkým železem, hořící tyčinkou nebo svazkem hořících suchých pelyňkových stonků, další možností bylo poleptání kůže. Do vzniklé rány se pak vkládalo hrachové zrno

nebo vosková kulička. Rána se zalepila a nechala hnisat. V duchu humorální teorie se očekávalo, že zvýšenou sekrecí z rány budou vycházet i jiné zkažené šťávy z těla.¹⁸⁶

Všechny tyto faktory ovlivňovaly Matyldinu léčbu. Jak dále uvidíme, Matyldě byly podávány medikamenty, ale důraz byl stále kladen na nefarmakologickou léčbu. Důležitou roli při její léčbě sehrála také lázeňská léčba, která probíhala standardním způsobem.

---

¹⁸⁶ KRÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987, s. 75 - 82. ISBN 80-7277-092-6.

6.2. Zdravotní stav a diagnóza Matyldy

Matylda se narodila 1. 4. 1804, když jí byl rok, začala chodit, ale neblaze se u ní projevilo prořezávání zoubků. Zhubla, přestala chodit, měla po tři týdny teplotu a byla bez chuti k jídlu. Lékaři se jí snažili vyléčit tím, že jí podávali chinin. Dále Matyldu natírali pálenkou, kterou jí také přidávali do koupele, ale přesto byla Matylda stále slabá a neměla sílu chodit. Velmi zneklidňující bylo, že se jí začala hrbit záda v oblasti bederní.¹⁸⁷ Lékaři dále zmiňují „tumory“, které se Matyldě objevily v tříselné oblasti. Tumorem můžeme rozumět novotvar, zduření či nádor, je však velmi obtížné určit, o co přesně se jednalo, s jistotou můžeme vyloučit nádorové onemocnění s ohledem na vysoký věk, kterého se Matylda dožila.

Poté, co Matylda onemocněla, rodiče vyhledali pomoc ve Francii u lékaře barona Antoina Duboise. Matylda se léčila v Bruselu a v Paříži, kde o ní pečovali věhlasní odborníci. Její léčbu po celou dobu sledoval baron Antoine Dubois,¹⁸⁸ který pravidelně informoval kněžnu Pavlínu o zdravotním stavu Matyldy a průběhu léčby.

V době, kdy byla Matylda stará 28 měsíců, usuzuje Antoine Dubois, že se jedná o onemocnění míchy. Matylda měla ležet na rovné matraci, neměla se nosit ani chovat. Okolí páteře od krku po zadeček a také břicho jí měli masírovat roztokem, který obsahoval hřebíčkový olej, heřmánek, vinnou sůl a čpavek. K pití měla dostávat odvar z chmele a divoké cikorky a denně měla užívat dvě lžičky pálenky, chininu a krystalů sody. K jídlu jí mělo být podáváno ovoce, zelenina, mléčné výrobky, vařené maso. Pokud by se její stav zhoršil, měla dostat klystýr.¹⁸⁹ Je obtížné určit, nakolik byly tyto masti nebo různé odvary účinné, protože stále obsahovaly velké množství rostlinných extraktů. Navíc v této době byla indikace těchto prostředků běžná téměř na všechny nemoci. Pokud vezmeme v úvahu pouze rostlinné extrakty jako například heřmánek, který působí protizánětlivě, hřebíčkový olej jako dezinfekční prostředek, jistě přispívaly k lepšímu zdravotnímu stavu. Chmel podporující spánek a divoká cikorka, která napomáhá při bolestech břicha, jistě nemohly Matyldě také uškodit. Bohužel to nelze říci u dalších přípravků, jako byl chinin nebo čpavek, které spíše způsobovaly nevolnost nebo nechutenství.

---

¹⁸⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, pisatel neznámý, lékařská zpráva ze dne 17. 7. 1806 Paris.

¹⁸⁸ Baron Antoine Dubois (1756 – 1837), francouzský chirurg, od roku 1790 profesorem v Královské akademii chirurgie.

¹⁸⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Antoine Dubois, lékařská zpráva ze dne 17. 7. 1806 Paris.

Od prosince roku 1806 se Matylda léčila v Bruselu, zde jí léčili lékaři Jacqueland,¹⁹⁰ Lambert, Daendal, Verdeyen.¹⁹¹ (Příloha 4) Doktor Jacqueland doporučil, aby se tumor začal bandážovat, pravděpodobně se jednalo o kýlní pás, který jí byl přikládán na tříslu. V lednu následujícího roku však Jacqueland píše, že je břicho značně velké, a proto odebrali kýlní pás a přikládají pouze teplé obklady. Dále ubezpečuje, že podobné příznaky tumoru, jako má Matylda viděl u jiných malých dětí, a že se jejich stav zlepšil. Předpokládá, že podobný průběh onemocnění bude mít i Matylda.¹⁹²

Na základě zkušeností a pozorování zdravotního stavu Matyldy v Bruselu vyslovil Antoine Dubois v únoru 1807 názor, že vzniklé tumory, které jsou příliš přetížené (přetížení chápe jako tvorbu abscesů¹⁹³), jsou častým výsledkem hrbu páteře. Tyto tumory se často objevují na vnitřních stranách stehů a na tříslech.¹⁹⁴ Tato teorie by se pak shodovala s názorem dnešních lékařů, podle kterých se mohlo jednat o absces, který mohl postihnout i okolní tkáň - jako páteř - tedy obratle, tak meziobratlové ploténky, popřípadě mohl založit i abscesy v dutině břišní. Pokud se absces dostal do páteřního kanálu, útlakem míchy a míšních kořenů mohl způsobit ochrnutí dolních končetin.

Další průběh nemoci byl následující: tumor zřejmě v tříselné oblasti se zvětšoval a v okolí tumoru se změnila barva kůže. Na tumor bylo přikládáno změkčovadlo, jehož účinek měl kůži změkčit a uklidnit. Dále byla používána těkavá mast s tonikem a náplast, vyráběná z oxidu olovnatého a olivového oleje, která se měla jednou denně měnit, popřípadě méně často, aby trochu této látky působilo preventivně proti dalšímu zbytnění sousední tkáň.¹⁹⁵ Tento prostředek se většinou používal při léčbě vředů nebo ran.

Nadále se používali obvazy, které měly Matyldě ulevit od bolesti a další přípravky a masti. Po nějaké době se tumor otevřel a vytekl z něj hnis. Lékaři to pokládali za dobré

---

¹⁹⁰ Armand Jacqueland (1759 - 1838) osobní lékař krále Belgie. Více viz. CALLISEN, Adolph Carl Peter. *Medizinisches Schroftsteller-Lexicon der jetzt lebender Verfasser*. Copenhagen, 1841. [online]. [cit. 15. 1. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=WskUAAAAQAAJ&pg=PA122&dq=armand+jacqueland&hl=cs&ei=_TufTbmdBqXP4waWsoD_Ag&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDMQ6AEwAg#v=onepage&q=armand%20jacqueland&f=false>

¹⁹¹ Identitu nelze určit.

¹⁹² SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Jacqueland Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 25. 1. 1807 Brusel.

¹⁹³ Absces – ohraničený hnisavý nádor.

¹⁹⁴ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Antoine Dubois Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 8. 2. 1807 Paris.

¹⁹⁵ Tamtéž, Antoine Dubois Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 16. 2. 1807 Paris.

znamení k uzdravení, ale objevila se další komplikace, začal se zvedat pravý bok.¹⁹⁶ Pravděpodobně se jednalo o vybočení pravého kloubu.

Matylda nadále užívala různé přípravky chininu, které jí byly dávány do čokoládových pastilek, do sirupů, zavařenin, do vína s cukrem a ob den jí byl dáván klystýr. Dále jí byla podávána laxativa.¹⁹⁷ K pití jí byl doporučován odvar z kořene mořeny barvířské. Po otevření tumoru se nedoporučovalo užívání sádry a bylo doporučeno použití kataplasmy. Ta sloužila jako obklad, jehož základem bývá nejčastěji kašovitá hmota, která se horká nanese v tlusté vrstvě na povrch těla a překryje obvazem. Nevíme, jakou konzistenci měla kašovitá hmota, ale kataplasma působí relaxačně a stimuluje hojení. Následně byl doporučen plátěný kompresní zábal, který se měl po zašpinění vyměňovat. Antoine Dubois doporučuje kauterizaci v případě,¹⁹⁸ že bude hrb větší a absces bude produkovat častěji hnis.¹⁹⁹

Terapie pomocí klystýrů, různých projímadel a dalších podobně nežádoucích léčebných prostředků, která vyvolávala průjemy a zvracení, vedla jistě k celkovému oslabení organismu Matyldy, a proto je s podivem, že se Matylda dožila tak vysokého věku. Nevíme, jestli lékaři přistoupili k tak drastickému řešení, jakým byla kauterizace, o které se uvažovalo několikrát, ale je zřejmé, že Matylda jako malé děvčátko podstupovala poněkud svéráznou léčbu.

Dalším místem Matyldiny léčby se stala Paříž. Zde byla Matylda svěřena do rukou proslulých lékařů, jakými byli Jean Nicolas Corvisart Desmarets, o kterém sám Napoleon prohlásil: „*Nevěřím medicíně, ale věřím Corvisartovi.*“²⁰⁰ Jak vidíme v lékařské zprávě v příloze 5, dalšími ošetřujícími lékaři byli Raphael Sabatier, Bourdois de la Mothe.²⁰¹

Poté, co se pařížští lékaři obeznámili se zdravotním stavem Matyldy a její dosavadní léčbou, soudili, že nemoc, kterou prodělala v prvním roce svého života, způsobila její částečné ochrnutí a doporučili jí pobyt na jihu Francie.²⁰²

---

¹⁹⁶ Tamtéž, Antoine Dubois Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 24. 2. 1807 Paris.

¹⁹⁷ Laxativa – projímadla, léky stimulující vyprazdňování střev. Působí buď dráždivě na střevní stěnu, nebo upravují střevní obsah a omezují jeho vstřebávání.

¹⁹⁸ Kauterizace – vypalování.

¹⁹⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Antoine Dubois Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 8. 2. 1807 Paris. Srov. SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Antoine Dubois Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 24. 2. 1807 Paris.

²⁰⁰ Citováno podle PORTER, Roy. *Největší dobrodíní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost.* Praha, 2001, S. 343. ISBN 80-242-0594-7.

²⁰¹ Jean Nicolas Corvisart Desmarets (1755 – 1821), francouzský lékař, působil na College de France, byl osobním lékařem Napoleona.

Raphael Sabatier (1732 – 1811), profesor anatomie a chirurgie, též Napoleonovým lékařem.

Bourdois de la Mothe (1754 – 1837), také Napoleonovým lékařem.

²⁰² LENDEROVÁ, M. *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu.* Praha-Litomyšl, 2004, s. 137. ISBN 80-7185-657-6.

Léčebnými prostředky mělo být příznivé klima, správná strava, pohyb a lázeňská léčba. Matylda se tedy vydala spolu se svým doprovodem na jih Francie. Prvním místem léčby se staly termální lázně v Cauterets v departementu Hautes – Pyrénées.

6.3. Léčení ve Francii

Od roku 1807 se Matylda léčila ve Francii. Na cestě ji doprovázel major Hukinsky von Valcourt, který pravidelně informoval Pavlínu ze Schwarzenbergu o zdravotním stavu Matyldy. Dalšími společníky na cestě byli sluha Jacob a Matyldina komorná Lisel. Vyjeli dne 4. května 1807 z Paříže. Cestovali v pronajatém kočáře „limoniere“.

V níže uvedených obrázcích 1, 2, 3, 4 vidíme jen ta větší místa, kudy Matylda se svým doprovodem projížděla. Pro lepší orientaci je z jednotlivých míst uvedená vzdálenost v kilometrech.

Obrázek 1 - mapa cesta Matyldy z Paříže do Bordeaux

Zdroj: amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 16. 5. 2011]. URL:

http://amapy.centrum.cz/?q=paris&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2648913@y=4904830@cs=2@sidx=3@pg=1,5@pl=@app=0@maxmap=1@sbar=e>

Dne 12. května dorazili do Bordeaux, kde se zdrželi deset dní. V cestě pokračovali 22. května a jejich cílem se staly Pyreneje. Projížděli přes departement Hautes – Pyrénées.²⁰³

²⁰³ LENDEROVÁ, Milena. Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda. In: *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 432 – 433. ISBN 978-80-85033-10-6. Srov. SOA,

Obrázek 2 - mapa cesta Matyldy z Bordeaux do Cauterets

Zdroj: amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 16. 5. 2011]. URL:

<[Prvním místem Matyldiny léčby se staly lázně v Cauterets, které jsou bohaté na železo a vápenec. Tyto lázně byly doporučovány lékaři pro léčbu revmatických a nervových nemocí, také při chronických střevních a plicních katarrech.²⁰⁴](http://amapy.centrum.cz/?q=paris&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2648913@y=4904830@cs=2@sidx=3@pg=1,5@pl=@app=0@maxmap=1@sbar=e></p></div><div data-bbox=)

Do Cauterets dorazila Matylda s doprovodem dne 2. června. Po příjezdu si pronajali byt a Matyldě byla zařízena lázeňská léčba, která spočívala v koupelích a sprchách. Sprchy byly upřednostňovány před koupelemi, které podle majora Hukinského příliš zatěžují dětský organismus, ale jedna sprcha neměla trvat více než čtvrt hodiny. Během pobytu v Cauterets se o Matyldu staral lékař jménem Labat, ale major Hukinsky neměl příliš velkou důvěru ve zdejší lékaře. Byl přesvědčen, že klima a stravovací režim budou nejlepší prostředky k uzdravení. Cauterets opustili 12. srpna.²⁰⁵

Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, Sběrka rukopisů Český Krumlov, č. 38, Livre des dépenses pendant mon voyage avec Mathilde.

²⁰⁴ KISCH, Heinrich. *Grundriss der klinischen Balneotherapie, Hydrotherapie und Klimatotherapie*. Wien – Leipzig, 1883, s. 371.

²⁰⁵ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Major Hukinsky Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 21. 7. 1807 Cautertez.

Po odjezdu z Caeterets dorazili do Tarbes,²⁰⁶ kde se ubytovali. Matyldu zde prohlédl lékař jménem Dassieux, který ji shledal v dobrém stavu a dal jejímu doprovodu naději, že se stav děvčátka zlepší. Tumor, který se Matyldě otevřel, byl bez otoku, pouze z něj vytékal hnís. Dále major Hukinsky kněžně Pavlíně napsal, že Matylda chodí, má pevné svaly, zdravou barvu a „její krásné modré oči stejně jako Vaše všechny kolem okouzlují“. Večery bývala Matylda unavená, ale podle názoru majora Hukinského tato únava byla zapříčiněna výtokem z tumoru.²⁰⁷

Z Tarbesu se vydali do lázní Bagneres de Biggore, kde zůstali osm dní, a 26. srpna se znovu vydali na cestu. Jejich cílovou stanicí se staly lázně v Nice. Nice patřila od druhé poloviny 18. století k vyhledávaným místům, zejména „pro osoby trpícími poruchami krevního oběhu, anemií, křiviví, tuberkulózou, jakož i osobami unavenými, přestárlými, dětmi fyzicky i duševně opožděnými“.²⁰⁸ Projížděli přes Toulouse, odtud pokračovali po pěti dnech přes Narbonne až do Montpellier, kde vyšetřil Matyldu zdejší lékař. Z Montpellier ale museli rychle odjet, neboť zde řádl černý kašel. Další zastávkou se stalo město Nimes.

Obrázek 3 - mapa cesta Matyldy z Toulouse do Nimes

Zdroj: amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 16. 5. 2011]. URL:

<http://amapy.centrum.cz/?q=lyon&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2783583@y=4886562@cs=2@sidx=3@pg=1,5@pl=@app=0>

²⁰⁶ Město Tarbes, ležící ve Francii v oblasti Midi - Pyrénées, je vzdálená cca 49 km.

²⁰⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Major Hukinsky Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 16. 8. 1807 Tarbes.

²⁰⁸ LACOSTE, Alexandre. Nice pittoresque et pratique. Nice, 1876, s. 111. Citováno podle LENDEROVÁ, Milena. Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda. In: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 432. ISBN 978-80-85033-10-6

V Nimes nechal major Hukinsky vyšetřit Matyldu doktorem Fagem. Matyldin zdravotní stav byl dobrý, ale bylo potřeba pokračovat v léčení. Matyldě se měl nadále podávat chinin, třít tělo směsí hřebíčkové, muškátové a jalovcové silice. Měla se teple oblékat a kolem beder měla nosit flanelovou bandáž, která podpírala tělo.²⁰⁹

Dále se vydali přes Avignon, Aix-en-Provence, Marseille a Antibes, až konečně dorazili do cíle. Major Hukinský kněžně Pavlíně, napsal, že v Nice propukly neštovice, spalničky, spála a černý kašel, ale zřejmě epidemie nebyla v takovém rozsahu, protože výprava spolu s Matyldou zde zůstala. V Nice se ubytovali v hotelu York. Matyldin stav zůstával zřejmě beze změny.²¹⁰ Matyldu ošetřoval lékař jménem Revolat. Předpokládáme, že léčba probíhala podobným způsobem jako v předchozích měsících, to znamená, že Matylda užívala léky a různé masti. Stále však převládalo přesvědčení, že klima, správná dieta a pohyb budou nejlepší prostředky pro uzdravení.

Obrázek 4 - mapa cesta Matyldy z Toulouse do Nice

Zdroj: amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 16. 5. 2011]. URL:

amapy.centrum.cz/?q=paris&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2648913@y=4904830@cs=2@si dx=3@pg=1,5@pl=@app=0@maxmap=1@sbar=e>

²⁰⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, major Hukinsky von Valcourt Pavlíně ze Scxhwarzenbergu ze dne 9. 9. 1807 Nimes.

²¹⁰ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, major Hukinsky von Valcourt Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 29. 9. 1807 Nice.

V Nice zůstali celou zimu. Dne 19. března se rozhodli vydat na cestu domů, nepřálo jim však počasí, a tak vyjeli lodí do Janova až 2. dubna 1808. Z Janova pokračovali přes severoitalská města Pavii, Veronu, Padovu a dne 28. dubna dorazili do Udine, kde se zdrželi do 25. května. Odtud pokračovali přes Klagenfurt a Neumark. Dne 2. června dorazili na schwarzenberský zámek Authal ve Šýrsku.²¹¹

Výlohy během cesty se vyšplhaly na částku 24 179,31 franku. Výdaje tvořily náklady spojené s cestováním (poplatky za pronajatý kočár, za opravy vozu), dále pak pronájem pokoje, mzda komorné Lisel a sluhovi Jakobovi. Další výdaje představovaly výlohy spojené s odběrateli: kuchařem, pekařem, řezníkem. Následující náklady byly spojené s léčením Matyldy, poplatky lékárníkovi, poplatky spojené s lázeňskou léčbou a poplatky lékařům, kteří se starali o Matyldu, u nichž známe pouze jména: Revolat, Labat, Fago a Dassieux. K nejnákladnějším položkám patřily výlohy za pronájem domu, výdaje za zeleninu a řezníkovi.²¹²

Tabulka 2: Náklady při pobytu ve Francii

Náklady na cestách	Částka ve francích
Z Paříže do Nice	5 434,80
Pobyt v Nice	
říjen	1 639,10
listopad	1 523,80
prosinec	1 380,40
leden	1 514,19
únor	1 276,11
březen	1 812,12
Celkem	9 147,04
Při odjezdu z Nice	639,18
Z Nice do Janova	1 103,50
Z Janova do Udine	1 543,13
Náklady na cestách	6 311,30

²¹¹ LENDEROVÁ, Milena. *Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda*. In: Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice, 2008, s. 433. ISBN 978-80-85033-10-6.

²¹² SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, Sbirka rukopisů Český Krumlov, č. 38, Livre des dépenses pendant mon voyage avec Mathilde.

Celkové náklady	24 179,31
------------------------	------------------

Zdroj: SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, Sbíрка rukopisů Český Krumlov, č. 38, Livre des dépenses pendant mon voyage avec Mathilde.

Jak vidíme ve výše uvedené tabulce, výlohy během pobytu v Nice se pohybovaly kolem 1 500 franků, pouze za únor a březen se výdaje podstatně odlišovaly. Bylo to způsobeno tím, že od ledna major Hukinsky pronajal nový dům, který byl podstatně levnější. Pro srovnání za měsíc listopad stál pronájem domu 288 franku a od ledna 192 franku. Dále za měsíc únor byly výdaje za zeleninu mnohem nižší než v předchozích měsících. Pro srovnání za měsíc listopad činily výlohy za zeleninu 359,14 franku a za měsíc únor 282,18 franku. V březnu byly výdaje za zeleninu a maso nejnižší za celý pobyt v Nice, ale částka 480 franku byla určena ošetřujícímu lékaři Matyldy.

Celkové náklady činily 24 479,31 franku, z toho částka 24 179,31 franku tvořila výdaje na cestách a za částku 300 franku byly zakoupeny šaty. Major Hukinsky von Valcourt také obdržel na cestu peníze v bankocetlích, které tvořily 600 florenů. Z této částky mu zbylo 304 florenů, které vrátil roku 1808 kněžně Pavlíně na Hluboké.²¹³

---

²¹³ SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, Sbíрка rukopisů Český Krumlov, č. 38, Livre des dépenses pendant mon voyage avec Mathilde.

6.4. Pobyt na jihu Francie a v Badenu

Je zřejmé, že Matylida na jihu trávila většinu času i v dalších letech. Byly jí doporučovány koupele v moři a dostatek pohybu. Během roku 1808 se zdá, že její zdravotní stav zůstal dobrý. Následujícího roku v lednu nastává však změna, co se týče jejího zdravotního stavu. Matylida odmítla chodit, její levá noha jí vypověděla službu.²¹⁴ Lékaři jí ale nedoporučovali operaci, protože by jí jen přitížila. Pavlína se rozhodla nechat svou dceru ještě dva roky na jihu Francie. Antoine Dubois s ní souhlasil a sám si nemyslel, že by se páteř měla uměle podpírat. Dále radil, aby se Matylida co možná nejméně stavěla, a až nebude mít bolesti, může začít s pomalým cvičením.²¹⁵

Další zprávy máme až po smrti její matky, kdy sama Matylida se svěřuje otci, že není nemocná, ale že se jí vrátil absces.²¹⁶

Podle zprávy z roku 1814 usuzujeme, že Matylida nebyla po celý čas nehybná, začala lézt po kolenou, tím pádem začala používat levou nohu.²¹⁷

Dále se Matylida léčila od července do září roku 1817 v lázních v Badenu. Lázně v Badenu lákaly nejen teplými sirnými prameny, ale také Vídní, která ležela jižně od Badenu. Lázně se proslavily začátkem 19. století, když si císař František I. vybral Baden za své letní sídlo. Konaly se zde rozmanité společenské akce, v oblibě byly koncerty, divadlo a bály.²¹⁸ V Badenu probíhala léčba zejména tuberkulózy, dny a chronického revmatismu.²¹⁹

---

²¹⁴ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, pisatel a adresát neznámý, nedatováno.

²¹⁵ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546, Antoine Dubois Pavlíně ze Schwarzenbergu ze dne 25. 9. 1809.

²¹⁶ Absces – ohraničený hnisavý nádor.

²¹⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 545, dopis od Matyldy otci ze dne 18. 12 1814.

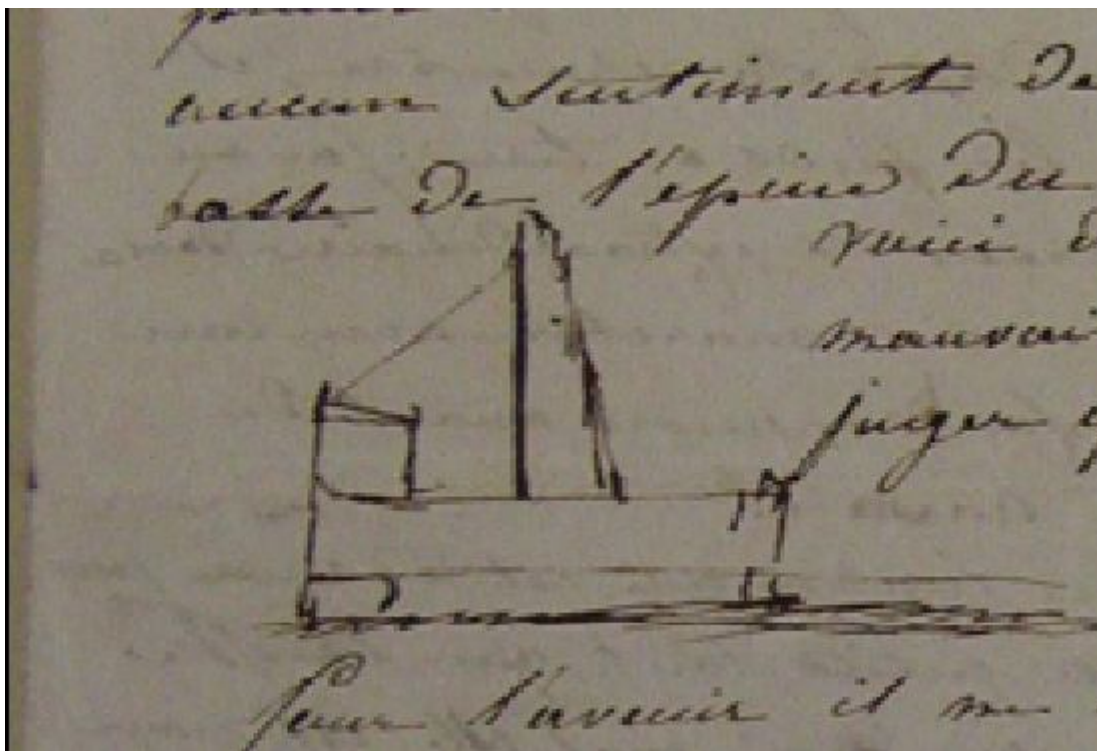
²¹⁸ NIEL, Alfred. Die grossen k. u. k. Kurbäder und Gesundbrunnen. Graz, Wien, Köln, 1984, s. s. ISBN 3-222-11527-3.

²¹⁹ KISCH, Heinrich. *Grundriss der klinischen Balneotherapie, Hydrotherapie und Klimatotherapie*. Wien – Leipzig, 1883, s. 368.

6.5. Pobyť ve Würzburgu

Od roku 1819 se Matylda léčila v ústavu ve Würzburgu. Tento ústav založil vyučený nožíř Johann Georg Heine (1770 – 1838), který přišel v roce 1798 do Würzburgu, kde si otevřel vlastní dílnu, později také továrnu na přístroje, bandáže a stroje. Navázal spolupráci s lékaři, s nimiž dosáhl úspěchů v terapii v oblasti ortopedie. Načež si ve Würzburgu otevřel vlastní léčebný ústav, kde se léčily nemoci jako např. zakřivení páteře, deformace páteře a rourovitých kostí a kyčelní obtíže různého původu.²²⁰ Matyldu zde léčil sám J. G. Heine, který jí zhotovil speciální lůžko „Streckbett“, jehož čelo zdvihal stále výš. Záhlaví postele bylo zdviženo až do úhlu 80 stupňů, ve kterém Matylda spíše stála, než seděla. Toto polohovací lůžko nakreslil Pierre z Arenbergu v dopise určeném Eleonoře Žofii

Obrázek 5 - nákres polohovacího lůžka

(Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 545.

²²⁰ SCHWARZMANN – SCHAFFHAUSER, Doris. Orthopedie im Wandel. Die Herausbildung von Disziplin und Berufsstand in Bund und Kaiserreich (1815 – 1914). München, 2004, s. 61. ISBN 3-515-08500-9. [online]. [cit. 9. 4. 2011]

URL: <http://books.google.cz/books?id=qYGVUrMD2UYC&pg=PA23&dq=johann+georg+heine&hl=cs&ei=1ZgTceDOIK74QaEy8CvAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCsQ6AEwADgU#v=onepage&q=johann%20georg%20heine&f=false>

Dále Matyldu ve Würzburgu léčili: Cajetan Textor, Schäfer a také Johann Gottfried Eisenmann.²²¹

O několik let později vydal J. G. Eisenmann prohlášení, kde se nevyjádřil příliš pochvalně o lékařích, kteří Matyldu léčili v Paříži, a pokládal za nepravděpodobné, že by vybočení pravého kloubu znemožnilo Matyldě růst. Dokládá to tím, že Matylda může být ve vodorovné pozici a domníval se, že se vytvořil defekt na obratli a ten při vzpřímeném postavení tlačí na míchu. Navrhl způsob vyšetření, ke kterému byli potřební dva silní muži, kdy jeden tlačil pánev směrem dolů a ten druhý usiloval o natažení páteře, a to tak že vyvíjel tlak při zvedání ramen. Provedl se opatrný pokus, zda mohla dívka pod tímto rozpětím stát, pokud by se toto podařilo, bylo by jen nutné toto rozpětí udržet. Tento pokus mu však nebyl dovolen.²²²

Ve Würzburgu se Matylda léčila od listopadu 1819 až do června 1821. Její program byl pevně stanovený. V polohovacím lůžku, které jí sestavil Johann Georg Heine, nejspíše také spala, zůstávala v něm od rána do 11 hodin a po večeri od pěti do sedmi hodin. Během doby, kdy ležela, se věnovala četbě. K dispozici měla vozík, ve kterém mohla jezdit do divadla nebo ven do přírody. V prosinci roku 1819 v dopise adresovaném otci píše, že její zdravotní stav je dobrý, jen si stěžuje, že ji bolí záda. Kromě polohovacího lůžka byla magnetizovaná, tuto terapii prováděl sám J. G. Eisenmann.

K pobytu ve Würzburgu se váže Matyldino „zázračné“ uzdravení, ke kterému máme několik dopisů, ať už od samotné Matyldy nebo jejích přátel či známých. Sama Matylda napsala své tetě: „*Od včerejška mě nepodpírají žádné stroje, neležím napjatá v své posteli. Kniže Hohenlohe to považuje za správné. Dělá dobře? [...] Nejsm právě hrbatá, ale také nejsem vzpřímená, jsem velmi malá a silná [...].*“²²³

---

²²¹ Cajetan Textor (1782 - 1860), v roce 1816 se stal chirurgem ve Würzburgu.

Schäfer – identita nelze zjistit, ale je jisté, že léčil Matyldu v době jejího pobytu ve Würzburgu.

Johann Gottfried Eisenmann (1795 – 1867), lékař a publicista, působil ve Würzburgu.

²²² EISENMANN, J. G. *Von der moralischen Heilkunde bei der Behandlung von nervösen Krankheiten von Dr. A. Padioleau*. Würzburg, 1865, s. 159 – 161.

²²³ „*Seit gestern trage ich gar keine Maschine liege auch ungespannt in meinem Bette. F. Hohenlohe wollt es so haben. That ich recht? [...] Ich bin gerade nicht bücklicht, aber auch nicht ganz gerade, bin sehr klein und stark [...].*“ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 545, Matylda tetě Eleonoře ze Schwarzenbergu ze dne 21. 6. 1821 Würzburg.

„Zázračné“ uzdravení Matyldy vzbudilo pozornost u široké veřejnosti. Našlo využití v dobovém tisku a dochovalo se v korespondenci, která se váže k této události. Tuto korespondenci obsahuje fascikl 545, který je uložen na pobočce SOA Třeboň v Českém Krumlově.

Událost je popsána již zmíněným Petrem z Arenbergu,²²⁴ Matyldinou komornou, knížetem Hohenlohe,²²⁵ kteří byli přímo či nepřímo přítomni u této příležitosti. Sám J. G. Heine vydal prohlášení o uzdravení Matyldy, kde popsal léčení Matyldy s odkazem na zázračné uzdravení.

Sama Matylda podává svědectví o této události v dopisech otci a tetě: *„Bylo půl desáté ráno, když milý kníže Hohenlohe požádal, aby ke mně mohl přijít, nebylo mi to příjemné, protože jsem ležela v posteli v negližé, vždyť přišel tak neočekávaně, přece jen jsme nenašly žádné výmluvy a on vstoupil [...] Zeptal se, jaká by mohla být příčina toho, že nechodím, zda trpím dnou nebo podobnou nemocí a když jsem odpověděla, člověk neví, co mi chybí, zeptal se dále, zda pevně věřím v sílu a dobro Boha. Odpověděla jsem mu ano! Potom mi vyprávěl, že zbožný sedlák z okolí uzdravil mnohé pomocí lékařů [...] nechal sedláka přivést [...] Dobrý muž se začal modlit: on stál vlevo, Nani vpravo, kníže Hohenlohe přede mnou, modlili se tiše [...] Když modlitba skončila, oba se mě zeptali, jestli věřím, můžu vstát, na moji otázku odešli do dalšího pokoje a řekli mi, abych vstala a já tak učinila.“*²²⁶

Po několika dnech od této události popisuje Matylda otci o jejich návštěvě kostela v Unterwittighausenu: *„Odcestovali jsme odtud v půl deváté. V prvním voze seděla teta, Leopoldine, jedno z jejích malých a Karl, ve druhém Karolína Berta, Marie L. Lori a Nani,*

²²⁴ Petr z Arenbergu se nacházel v této době ve Würzburgu, jak vyplývá z Matyldiny korespondence.

²²⁵ Kníže Leopold Alexander Franz Hohenlohe (1794 – 1849), přivedl k Matyldě prostého sedláka Martina Michla z Unterwittighausenu, který byl ženatý, ale bezdětný. V mládí studoval u jezuitů. Matyldu měl vyléčit pevnou vírou.

²²⁶ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, dopis od Matyldy tetě Eleonoře Žofii ze Schwarzenbergu ze dne 21. 6. Würzburg, fasc. 545. *„Es war früh halb 10 Uhr, als der gute liebe Fürst Hohenlohe zu mir zu kommen begehrte, es war mir nicht ganz recht. Den nich lag in meinem tiefsten neglige im Bette, doch er kam so ungewartet, doch wir keine Ausrede fanden und er trat herein. [...] Er fragte was die Ursache meines nicht gehen wäre, ob ich an Gicht oder dergleichen Ubel leide und als ich ihm antwortete man wisse nicht was mir fehle fragte er weiter ob ich fest an Gottes Macht und Gute glaube. Ich antwortete ihm ja! Darauf Erzählte er mir, dass ein Sommer Bauer aus der Gegend, manchen durch die Ärzte ganz verlassen Menschen vollkommen hergestellt habe. [...] Der gute gute Mann fing zu bethen an: er stand links, Nani reces, Fürst Hohenlohe vor mir, sie betheten still [...] Als das Gebethe ein Ende hatte fragten mich beide ob ich glaube jetzt gehen zu können auf meine Antwort gingen sie ins andere Zimmer und sagten mir auzustehen und ich thats.“*

ve třetím jsem seděla já s Resie a Luisou. [...] V půl jedné jsme dorazili do Unterwittighausenu, vystoupili jsme u Michla, on a jeho žena měli radost, že nás vidí. [...] teta mi dovolila, abych se ukázala všem lidem, kteří se shromáždili před domem. [...] Po čtvrt hodině jsme se odebrali do domu Michla, kde jsme usedli ke stolu. Jídlo trvalo do 4 hodin a chutnalo výtečně. [...] Po 5 hodině jsme odcestovali ve stejném pořádku a vrátili jsme se zpátky do Würzburgu.²²⁷

Obrázek 6 - Rudolf Vácha: Zázračné uzdravení Matyldy (1887)

(Zdroj: LENDEROVÁ, Milena. Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda. In: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 437. ISBN 978-80-85033-10-6.)

Zkreslené údaje se objevují ve stuttgartském listu *Allgemeine Zeitung*. Autor tohoto listu napsal o této události o den později. Zmiňuje tady, že po několika dnech navštívila Matylda kostel v doprovodu své matky kněžny z Liechtensteinu.²²⁸ Další zprávu nacházíme

²²⁷ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, dopis od Matyldy otci ze dne 23. 7. Würzburg, fasc. 545. „Wir reiseten um halb neun von hier ab. Im ersten Wagen die Tante, Leopoldine, eine von ihren Kleinen und Karl, im zweiten waren Karoline Bertha, Marie L. die Lori und Nani, im dritten endlich sass ich mit Resie und Luise. [...] Um halb eins kamen wir in Unterwittighausen an, stiegen beim Michel ab, der uns auch eine grosse Freude bezeugte so wie seine Frau. [...] Nach einer viertel Stunde kehrten wir nach dem Hause des Michels, wo wir uns bald zu Tische setzten. Das Essen dauerte bis vier Uhr und schmeckte vortrefflich. [...] Nach fünf Uhr reissten wir in der selben Ordnung ab und trafen um halb 10 in Würzburg ein.“

²²⁸ Matyldina matka, kněžna Pavlína z Arenbergu, zemřela roku 1810.

ve vídeňském deníku *Wanderer*. V roce 1873 přinesl zprávu o této události německý list *Gartenlaube*. Tato událost je také zaznamenaná kaplanem a později farářem Bedřichem Zicklerem ve farní kronice obce Zátoň.²²⁹ V rodině Schwarzenbergů vzbuzovala tato událost pozornost ještě dlouhá léta a ještě v roce 1887 byla namalována hlubockým rodákem Rudolfem Váchou na zakázku Jana Adolfa.²³⁰

Víme, že Matylda nebyla zcela nehybná. V době, kdy Matylda pobývala ve Würzburgu, se dokázala postavit, ale trpěla bolestmi, které jí znemožňovaly chůzi. Georg Heine se ve své zprávě zmiňuje o 900 manipulacích, kterými Matylda prošla během svého pobytu.²³¹ Je tedy pravděpodobné, že tyto rehabilitace měly značný vliv na její uzdravení a „zázračné“ uzdravení, o kterém se mluvilo, se prosadilo v čase romantismu, jehož kořeny se nachází v německém pietismu a osvícenství, k nimž se romantismus stavěl kriticky. Měla nastoupit mystika, estetika, paravědecké disciplíny i individuální prožitek.²³²

---

²²⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 545.

²³⁰ LENDEROVÁ, Milena. Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda. In: *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 437. ISBN 978-80-85033-10-6.

²³¹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, dopis G. Heineho Josefu ze Schwarzenberga ze dne 10. 8. 1821 Würzburg, fasc. 545.

²³² NEŠPOR, Zdeněk. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2006, s. 214 – 217. ISBN 80-86971-06-6.

6.6. Léčení v Itálii

Pro léta 1822 – 1832 postrádáme údaje o zdravotním stavu Matyldy, můžeme však předpokládat, že její zdravotní stav byl relativně v klidu. Je zřejmé, že byla pohyblivá, o čemž svědčí procházky a výlety, které podnikala s rodinou nebo přáteli. Sama Matylda se nezmiňuje, že by trpěla nějakou nemocí. Dokladem zhoršení Matyldina zdravotního stavu je cesta do Itálie v roce 1832, kde se od listopadu léčila v Nice. V této době Nice náležela Itálii a tento stav trval do roku 1860.

Na cestě Matyldu doprovázel osobní lékař Johann Huber,²³³ který po celou dobu sledoval její zdravotní stav. O průběhu cesty a zdravotním stavu Matyldy informoval lékaře Bischoffa a předpokládáme, že ostatní dopisy byly určené Josefovi ze Schwarzenbergu. V dopisech sleduje především puls, teplotu, dýchání, spánek pacientky. Dále informoval celkem podrobně o stavu klimatu. Předkládal, jak bude postupovat další léčba, popřípadě jak bude pokračovat cesta.

Během cesty trpěla Matylda dýchacími obtížemi a zánětem pohrudnice. Její osobní lékař Huber byl přesvědčen, že pobyt v mírném podnebí bude prospěšný k získání životních sil, tj. k udržení života, ale příliš nevěřil, že by tento pobyt byl úspěšný při léčbě častých křečích a mdlob. Léčba spočívala v koupelích a používání ledu.²³⁴ Příčinu potíží Matyldy spatřoval lékař Huber v citlivosti nervové soustavy a ve sklonu k zánětům. V této době byly pro onemocnění nervového systému doporučovány alkalicko - salinické, hořké a slané minerální vody. Zejména z toho důvodu, že měly projímavý účinek. Teplé vody nebyly doporučovány především proto, že by urychlily srdeční aktivitu, a tak by se vytvořilo

---

²³³ Pravděpodobně se jednalo o Johanna Nepomuka Hubera, který se stal osobním lékařem Matyldy. Johann (někdy nazýván Josefem) Huber je zmiňován v pozdějších dopisech Matyldy. Žil v Eichhofu, kde ho sama Matylda navštívila. Po jeho smrti odkázala značnou sumu vdově po Huberovi. Ostatně po Huberovi pravděpodobně nastoupil na jeho místo Lucas Stohl, který byl nejen osobním lékařem Matyldy, ale podle dopisů adresovaných kardinálovi Bedřichovi soudíme, že se také stal jejím přítelem. O Matyldu se staral do její smrti. I přesto, že ještě v 19. století snášeli mnozí lékaři ze strany svých pacientů ponížení, neplatilo to v případě Matyldy. Matylda myslela na Lucase Stohla i ve své závěti, ve které mu děkuje za péči a odkazuje mu určitou sumu.

Ignaz Rudolph Bischoff (1784 – 1850) se stal doktorem medicíny a získal profesuru. Byl dvorním radou a představeným chirurgem armády. J. Huber jej správil o zdravotním stavu Matyldy a žádal ho o radu. Bohužel nevíme, jestli ho Huber informoval po celý pobyt v Itálii o stavu Matyldy.

²³⁴ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 546, dopis od Hubera knížeti (nejspíše se jednalo o otce Matyldy Josefa ze Schwarzenbergu) ze dne 23. 11. 1832 Nizze.

překrvení mozku.²³⁵ Dále doporučoval rostlinnou a šetrnou stravu. Matylda se měla pohybovat na teplém vzduchu a měla se vyvarovat prudkých pohybů na drsném vzduchu.

Její zdravotní stav během pobytu v Nice se výrazně nezměnil. Počátkem ledna měla větší potíže, které by mohly souviset se zánětem pohrudnice, jednalo se o symptomy jako přetrvávající křeče v srdci, zvýšená horečka a vykašlávání krve. Doktor Huber soudil, že tyto potíže souvisí s netrpělivým očekáváním příjezdu Matyldina bratra Felixe ze Schwarzenbergu a se změnou počasí. Přistoupili k pouštění žilou, kdy se Matyldin stav zlepšil, jen ztratila hodně sil ztrátou krve.²³⁶

Během doby tří měsíců nenastaly u Matyldy žádné změny. Dostavily se pouze astmatické potíže. Matylda užívala dvakrát denně uvolňující léky.²³⁷ Byla jí předepsána přísně protizánětlivá dieta (polévka, ovoce, zelenina, mléčné pokrmy, lehké mořské ryby).²³⁸

Dalším cílem Matyldy a jejího doprovodu se stal Řím, kde byl plánovaný pobyt jeden měsíc. Odjezd ale museli odložit, protože Matyldu trápily odpoledne horečky. Dne 26. února se nacházeli v Janově a odtud cestovali do Pisy. Lázně v Pise byly užívány už ve starém Římě, ve středověku byly zničeny a poté znovu obnoveny. Pisa byla doporučována k onemocnění dýchacích cest a zažívacích potíží. V Pise se s výpravou rozloučil Felix ze Schwarzenbergu.

---

²³⁵ KISCH, Heinrich. *Grundriss der klinischen Balneotherapie, Hydrotherapie und Klimatotherapie*. Wien – Leipzig, 1883, s. 302.

²³⁶ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 546, dopis od Hubera knížeti (nejspíše se jednalo o otce Matyldy Josefa ze Schwarzenbergu) ze dne 5. 1. 1833 Nizze.

²³⁷ Tyto léky měly udržovat v pořádku činnost břicha, bohužel nejsou blíže specifikovány.

²³⁸ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 546, dopis od Hubera profesorovi Bischoffovi ze dne 10. 3. 1833 Pisa.

Obrázek 7 - mapa cesty Matyldy z Nice do Říma

Zdroj: amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 21. 5. 2011]. URL:

<http://amapy.centrum.cz/?q=lyon&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2783583@y=4886562@cs=2@sidx=3@pg=1,5@pl=@app=0>

Pisu opustila celá výprava 18. března a dále pokračovala přes Florencii, kterou opouštěla 25. března. Po pěti dnech dorazila do Říma, kde bylo obtížné najít ubytování kvůli velkému přílivu cizinců. Matyldin osobní lékař Huber si chválil, že je zde hezké počasí, teplý a mírný vzduch a také zde nechybí možnost podnikat procházky a rozptýlit se. V Římě zůstala do června. Zdravotní stav Matyldy zůstal téměř beze změny. Některé neobvyklé symptomy zmizely (opakující se bolest v srdci). Přetrvával kašel s ošklivou příchutí v ústech a stav břicha nebyl také zcela v pořádku. Předpokládáme, že se jednalo o křeče v břiše a plnokrevnost, obtíže, kterými trpěla Matylda i v předešlých měsících.²³⁹

Dalším cílem cesty se měla stát Neapol. Výprava pokračovala přes Albano, kde pobývala v červenci a srpnu. Na této cestě Matylda pečovala už o nemanželskou dceru svého bratra Felixe, jejíž přítomnost ji velmi těšila. Její zdravotní stav zůstal beze změny. Byla na tom dobře po fyzické stránce, podnikala výlety po okolí, pěšky nebo jela na mule.²⁴⁰ Pokračovala v cestě do jižně položeného městečka Sorrenta. Bohužel, kudy jela dále, nevíme.

²³⁹ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 546, dopis od Hubera knížete (nejspíše se jednalo o otce Matyldy Josefa ze Schwarzenbergu) ze dne 30. 3. 1833 Řím.

²⁴⁰ SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 546, dopis od Hubera knížete (nejspíše se jednalo o otce Matyldy Josefa ze Schwarzenbergu) ze dne 16. 8. 1833 Albano.

Léčení Matyldy v Itálii nepřineslo výrazné změny. Její zdravotní stav zůstával beze změny, jen občas s výkyvy k lepšímu či horšímu. Ke zdravotnímu stavu také přispíval psychický stav.

Matylda trpěla blíže nespecifikovaným zánětem břicha, pravděpodobně zánětem pohrudnice, k tomu se přidaly potíže s dýcháním a sklony k hromadění vody. Hlavním úkolem bylo vyřešit problémy s úbytkem sil, zdolat horečku, předejít zánětu a zabránit hromadění vody.

Postup léčby se příliš nelišil od předchozích let. Třikrát týdně podstupovala studené koupele. Byl jí přikládán led (nejspíše při mdlobách a bolestech hlavy) a obklady při bolestech břicha. Dále užívala uvolňující léky, které měly pravděpodobně přispět k lepšímu vylučování. Při zhoršení stavu přistoupili lékaři k pouštění žilou nebo přikládání pijavic. Sám osobní lékař Matyldy doktor Huber se snažil tohoto prostředku vyvarovat a ani nedoporučoval chirurgické zákroky, které by jen přitížily oslabenému organismu Matyldy. Dále byla Matyldě doporučena přísná dieta a procházky na teplém vzduchu.

Obrázek 8 - mapa cesta Matyldy po Itálii

Zdroj: amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 21. 5. 2011]. URL:

<http://amapy.centrum.cz/?q=lyon&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2783583@y=4886562@cs=2@sidx=3@pg=1,5@pl=@app=0>

V dalších letech navštívila Matylda několikrát Francii a Itálii. Jak víme, tyto cesty podnikala především za zdravím, ale také během cest poznávala krajinu a kulturu. Samozřejmě také na cestách se setkávala s přáteli a známými. Jak už bylo zvykem, do lázní se necestovalo jen za zdravím, ale také za společenským životem, dokonce i zde se sjednávaly obchody nebo dojednávaly sňatky.

Matylda se také zdržovala, v roce 1836 a 1843 v lázních v Meranu v jižním Tyrolsku, kam ji doprovázel její osobní lékař Huber. Lázně v Meranu sloužily k léčbě zejména dýchacích orgánů, tělesné slabosti, tuberkulózy nebo se zde zotavovali lidé po vysilující nemoci. Řada dalších faktorů měla vliv na pobyt v Meranu, ať už se jednalo o vyhlášené hroznové víno a ovoce, kozí a kravské mléko, syrovátka, kvašené kobyli mléko, bylinné šťávy nebo zařízení, která lázně nabízely.²⁴¹

---

²⁴¹ KISCH, Heinrich. *Grundriss der klinischen Balneotherapie, Hydrotherapie und Klimatotherapie*. Wien – Leipzig, 1883, s. 456 – 457.

7. Změny ve zdravotnictví v 18. a 19. století

Jak vidíme, humorální teorie, kterou charakterizoval Galénos ve 2. století, přetrvává v medicíně ještě v první polovině 19. století. Další oblast, která měla vliv na zdraví, byla dietetika.

Dietetika byla významnou oblastí středověké a raně novověké medicíny. Byla založena na šesti faktorech, které mají zásadní vliv na lidské zdraví. Patřilo sem dýchání (klimatické podmínky regionu, životní prostředí), jídlo a pití, pohyb a odpočinek, bdění a spánek, naplňování a vylučování (moči, stolice, spermatu, menstruační krve, potu, do této skupiny se také řadila problematika koupelí, masáží a pohlavního života), duševní stavy a hnutí.²⁴²

U Matyldy vidíme, že z těchto nefarmakologických metod převládaly v její léčbě klima, strava a pohyb. Pohybová aktivita se stala jádrem Matyldiny léčby a sama Matylda doporučuje pohyb jako vhodný prostředek k udržení zdraví. Také byl sledován psychický stav Matyldy, který měl vliv na zdraví.

Na začátku 19. století už existují vyšetřovací metody, i když nepřesné, ale lékaři stále uznávají své osvědčené postupy. V roce 1761 popsal Leopold Auenbrugger vyšetřovací metodu poklepu hrudníku, která měla objevit skryté nemoci, přesto byla tato metoda až do 19. století ignorována. Při stanovení diagnózy se lékaři drželi tradičních metod, hmatali tep, čichali ke gangrénám, chutnali moč, naslouchali nepravidelnému dechu a pozorovali barvu kůže a očí. Diagnóza byla založena na umění pozorovat a logicky z tohoto pozorování vydedukovat onemocnění. Tento způsob vyšetřování byl zčásti stále odrazem tehdejší společenské etikety a sexuálního puritánství. Situace se postupně zlepšovala, ale stále zůstávaly otázky: Co to je nemoc? a Jaké jsou její příčiny?. V duchu Hippokrata byla nemoc přičítána převážně nedostatkům na straně pacienta, zejména špatným stravovacím a pohybovým nedostatkům. Hledaly se příčiny nemoci a také nastávaly otázky, proč některé lidi nemoc postihla a jiné ne. Vznikaly teorie miasmatu, která tvrdila, že řada nemocí má původce v nezdravém prostředí a teorie o nakažlivých nemocech. Ze strany Williama Cullena byla snaha klasifikovat nemoci. Každou nemoc chápal jako samostatnou reálnou jednotku s charakteristickými známkami a příznaky. Byl přesvědčen o tom, že většina nemocí je vyvolána zevními vlivy - klimatem, přijímanou potravou, škodlivými výpary atd. Důležitým

---

²⁴² STEHLÍKOVÁ, D. – KAPOUNKOVÁ, K. Petr Hispánský a věci těla ve světle současné medicíny. In: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2009, s. 10. ISBN 978-80-87311-07-3.

přístupem se stala patologická anatomie, založená na studiu pitevních nálezů. O prosazení názoru, že nálezy po smrti mohou být klíčem k pochopení tělesných změn, k nimž dochází při různých onemocnění, se zasloužil profesor anatomie Giovanni Battista Morgagni působící v Padově. Na základě pozorování demonstroval, že sídlo choroby je nutné hledat v určitém specifickém orgánu, že zevně pozorované příznaky odpovídají konkrétní anatomické lézi, a že vznik a průběh jednotlivých onemocnění je spojen s příslušnými chorobnými změnami určitých orgánů. Jeho spis měla vliv na celou řadu anatomů, kteří postupně jeho poznatky rozšiřovali. Mezi jinými hlavně Maria Francois Bichat, jehož přínosem byl popis různých typů tkání. Usiloval o nové zmapování lidského organismu na základě jednotlivých tkání a nemoci považoval za důsledky lézí příslušných tkání a nikoli orgánů.²⁴³ Jak vidíme, 18. století přineslo nové vědecké poznatky, které ale příliš neovlivnily léčbu nemocí.

Na příkladu Matyldy přesto vidíme, jak se postupně léčba nemocí racionalizovala, a jak se do medicíny začínají prosazovat nové vědecké poznatky, postupy a přístupy.²⁴⁴ Kořeny hledáme právě v 18. století. Už osvícenští filozofové předpovídali, že další vývoj povede ke zvědečtění medicíny. Nicolas de Caritat markýz de Condorcet v 90. letech 18. století prohlásil: *„Tušíme, že pokroky preventivního lékařství, které budou účinnější v důsledku pokroků rozumu a sociálního uspořádání, nutně časem potlačí přenosné či nakažlivé nemoci i ona hromadná onemocnění, která mají původ v podnebí, v potravě a pracovních podmínkách. Nebylo by těžké dokázat, že se tato naděje bude nutně vztahovat na všechny ostatní choroby, u nichž je pravděpodobné, že jednou poznáme jejich skryté příčiny.“*²⁴⁵

Právě období druhé poloviny 18. století přineslo řadu zásadních změn v oblasti medicíny a zdravotnictví. K tomu přispěly nové formy ekonomického myšlení, formování kapitalismu, ale také výrazný demografický nárůst populace, které si vynutily nezbytnost lepší kontroly a koordinace populace prostřednictvím dohlížení a intervencí. Michel Foucault formuloval

---

²⁴³ PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, S. 277 - 278. ISBN 80-242-0594-7.

²⁴⁴ Mění se například pohled na ženské tělo. Podle Galéna byla žena v podstatě to samé co muž, její pohlavní orgány byly zrcadlovým obrazem jeho, pouze byly umístěny uvnitř těla. Ženské pohlaví bylo vnímáno jako druhotné. Asi v polovině osmnáctého století se pohled na ženské tělo změnil. Jednopohlavní model lidstva se začal nahrazovat „dvoupohlavním“, který se zaměřoval spíše na rozdílnosti pohlaví než podobnosti. Zasloužilo se o to osvícenství a výzkum v oblasti medicíny a přírodních věd. Žena nebyla považována za nedokonalého muže, ale za odlišného tvora. Až do druhé poloviny devatenáctého století převládal mezi lékaři a vědci názor, že klíčem k chápání ženských tělesných a duševních zvláštností je reprodukční systém. Rozdíl mezi pohlavími se převtělily do oddělených sfér nebo do myšlenky, že muži a ženy jsou přírodou předurčení pro oddělené role ve veřejném a soukromém životě. Více viz ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789 – 1918*. Brno, 2005, s. 26 – 34. ISBN 80-7325-060-8.

²⁴⁵ Citováno dle PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, s. 277 - 278. ISBN 80-242-0594-7.

tento způsob řešení problémů spjatých s populací termínem „biopolitika“, do které řadíme zdraví, hygienu, natalitu, délku života, ad. Biopolitika si klade za cíl mezi jiným snížit úmrtnost, zvýšit porodnost a sňatečnost, zlepšit úroveň zdravotnických služeb.²⁴⁶

Příkladem je Habsburská monarchie, ve které prosluly tyto osvícenské reformy. Marie Terezie a její syn Josef, který se stal od roku 1765 jejím spoluvládce a od roku 1780 nástupcem, ustanovily právní normy, které měly zavést systém zdravotní správy a také zlepšit zdravotní stav obyvatelstva. V roce 1752 byl vytvořen nejvyšší zdravotní orgán monarchie - dvorská zdravotní komise. Tyto komise byly v roce 1773 nahrazeny zemskými zdravotními odděleními v čele se zemskými protomediky. V letech 1752 – 1753 vyšly zdravotní normy pro naše země. V roce 1770 byly zdravotní řády jednotlivých zemí doplněny centrálním říšským zdravotním řádem. Ten už ale nepřinesl mnoho podstatných změn.

Pokroky lékařské vědy, zvýšení náročnosti studia a získání titulu s sebou přinesly také změny v sociálním postavení zdravotníků.²⁴⁷

Sledujeme především změny v postavení internistů a chirurgů. Vidíme, že ve společnosti dlouhou dobu panovaly rozdíly mezi univerzitně vzdělanými lékaři a chirurgy. Chirurgie totiž nebyla považována za prestižní obor a i v době osvícenství se spíše cenila její manuální dovednost. Každopádně již tehdy to byli právě chirurgové, kteří odstraňovali tumory, gangrény a syfilitické vředy. Jejich postupy byly značně invazivní, užívali skalpelů, vypalovací náčiní, amputační pilky apod. Jejich další činností též bylo pouštění žilou, ošetřování kožních poranění, trhání zubů, ošetřování zlomenin ad. Pokud se jednalo o vnitřní orgány, nebyly léčeny skalpelem, ale medikamenty, tato kompetence patřila lékařům.

Společenské postavení a uznání chirurgie se značně zlepšilo především ve Francii, kdy chirurgové provedli úspěšnou operaci Ludvíkovi XIV., který trpěl anální píštělí. Na počátku osmnáctého století v Paříži existovala řada možností navštěvovat přednášky o chirurgii. V roce 1724 získali chirurgové, kteří spadali pod College of Saint-Come, povolení provozovat veřejně přístupné přednášky. Postavení chirurgie se posílilo po roce 1789, kdy nemocnice nabyly většího významu a stejně tak vzrostla prestiž patologické anatomie.²⁴⁸

---

²⁴⁶ TINKOVÁ, Daniela. „Uč se vážit svého zdraví, nemoc Tě radosti zbaví“. Zdravotnická disciplinace a osvěta obyvatelstva českých zemích na prahu 19. století. In: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2009, s. 10. ISBN 978-80-87311-07-3.

²⁴⁷ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, s. 89 – 102. ISBN 80-7254-424-1.

²⁴⁸ PORTER, Roy. *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, S. 314 - 315. ISBN 80-242-0594-7.

V habsburské monarchii byla situace podobná, ale k postupnému sbližování lékařů a chirurgů měl přispět studijní řád lékařsko-chirurgického studia z roku 1786, při čemž chirurgové měli být přivedeni k soustavnému studiu na lékařské fakultě.²⁴⁹

Poté, co chirurgové nabyli většího významu, měnil se přístup k samotné léčbě, čehož dosáhla francouzská revoluce. Její následný vývoj vedl k odebrání nemocnic církvi, které byly svěřeny do rukou státu. Lékaři nastoupili do nemocnic a snažili se je přeměnit na vědecké ústavy určené ke zkoumání chorobných stavů a k výuce mediků.

Tak jak se dostávalo uznání chirurgie, do popředí se dostávala také ortopedie. Do medicíny zavedl tento pojem v roce 1741 pařížský lékař Nicholas Andry (1658 - 1742), který vyzdvihoval tělesná cvičení při nápravě tělesných vad. První ortopedická léčebna byla zřízena v roce 1780 v Orbe. Byla zřízena švýcarským lékařem Jeanem André Venelem (1740 - 1791). Jeho zásady a léčebné postupy platí dodnes: lékařská péče, speciálně upravené obvazy, dlahy, využití přístrojů, výchova a vyučování dětí. Přesto na počátku 19. století nepatří ortopedie ke známým oborům.

O další rozmach ortopedie se zasloužili Friedrich Ludwig Jahn a Gustav Zander. Tito dva pánové zdůrazňovali význam zdravotní gymnastiky, která má význam pro prevenci vzniku poruch pohybového ústrojí. K rozvoji ortopedie dále přispěli chirurgové, jako byl Johann Friedrich Dieffenbach (1792 – 1847), William John Little (1810 – 1894), kteří začali používat operativní zákroky. Profesor chirurgie Jacques Mathieu Delpech založil roku 1815 v Montpellier Institut Orthopédique. Jacob von Heine zřídil v roce 1829 v Canstattu Orthopädische Heilanstalt.²⁵⁰ Ortopedie se oddělila od chirurgie jako samostatný obor až na konci 19. století.²⁵¹

Právě Paříž patřila k prvním místům, kde byly přijímány nové názory a vytvářely se nové možnosti v přístupu k medicíně. Přistupovalo se k vědeckému pozorování a již zmiňované patologické anatomii. Nastal odklon od knižních znalostí, bystrosti a pozornosti talentu lékaře a namísto toho měla být upřednostněna zkušenost s pacientem. Na základě pitev se zkoumaly chorobné stavy a probíhala výuka mediků.²⁵²

---

²⁴⁹ SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, s. 99. ISBN 80-7254-424-1.

²⁵⁰ Jacob von Heine (1800 – 1879), lékař a chirurg, popsal obrny, jež mohou nastat v dětském věku po křečových záchvatech, dal nemoci název míšní obrna, protože tušil její místo v míše. Přesně odlišil dětskou mozkovou a míšní obrnu.

²⁵¹ SCHOTT, Heinz. *Kronika medicíny*. Praha, 1994, s. 217. ISBN 80-85873-16-8.

²⁵² PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, s. 350. ISBN 80-242-0594-7.

Dochází také ke změně, která se týká pohledu na lidské tělo. Francouzský anatom a fyziolog F. X. Bichat přišel s teorií „pozorovat a vidět“. Pozorovat lidské tělo, které dříve umožňovala pouze patologie, bylo nyní umožněno na živém lidském organismu.²⁵³ Dalším místem, kde dochází ke zvědečt'ování medicíny, je laboratoř.

Podle anglického historika Roye Portera se mění lékařská věda na základě experimentální medicíny. Na základě experimentu pracovali, např. Francis Bacon, Isaac Newton nebo nizozemský profesor Hermann Boerhaave, který interpretoval zdraví a nemoc pomocí proměnných, jako je síla, váha nebo hydrostatický tlak. Existovalo zde hodně protichůdných názorů, které se týkaly nemoci a zdraví. Začaly vznikat nové lékařské školy např. v Halle, Leidenu, Londýně nebo Vídni. Mechanistické pojetí odsoudil Georg Ernst Stahl působící v Halle, který prosazoval teorii založenou na představě, že zdrojem veškerého života je od Boha seslaná duše tzv. animismus. Objevovaly se stále nové koncepty a teorie. Mezi nimi vynikal Albrecht von Haller. Jeho silnou stránkou se staly fyziologické experimenty. Vycházel z mechanistického pojetí Boerhaavena a stal se autorem základního rozlišení dráždivých a vnímavých vláken podle způsobu jejich reakce. Laboratoř se napříště stává vhodným místem k provádění experimentů. Práce v laboratořích probíhala už v 17. století, ale v 19. století je postavena vědecká medicína na všem, co bylo možné měřit, vážít, počítat a testovat za zcela jasných definovatelných podmínek. Je tedy doporučeno, aby stetoskop, který byl dlouhou dobu jediným vyšetřovacím nástrojem lékaře, byl nahrazen mikroskopem. Ostatně zdokonalení mikroskopu umožnilo vznik histologie. Nicméně ještě v roce 1819, kdy se histologie významně prosazovala, vyjadřovali někteří lékaři pochybnosti o užitečnosti mikroskopu. Navíc práce v laboratořích se ve Francii neprosazovala snáze, zde převládala teorie Bichata „pozorovat a vidět“. Laboratorní práce uspěla hlavně v německém prostředí.²⁵⁴

Během 19. století dochází k dalším objevům a postupně se zdokonalují vědecké metody. Např. v roce 1845 jako první použil Horace Wells diethyléter jako prostředek anestezie, jeho pokus ale nebyl úspěšný. O rok později použití éteru úspěšně demonstroval G. T. A. Morton a hned následujícího roku v lednu byl poprvé použit ve Vídni. Koncem 19. století se proslavil Rentgen.

Přesto Karel Černý uvádí, že proces, kdy zdokonalování vědeckých metod vede k vyšší terapeutické úspěšnosti a tím roste společenská prestiž medicíny, nefunguje. Zejména proto, že neodráží v 19. století spor mezi laboratorní vědou a klinikou, a také upozorňuje na fakt,

---

²⁵³ PORTER, Roy. *Největší dobrodini lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001, s. 344. ISBN 80-242-0594-7.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 358.

jež dokládají některé studie, že až do 40. let 20. století měl pokrok vědy jen nepatrný vliv na prodloužení lidského života. Vliv měla spíše strava a růst hygieny než kurativní schopnosti lékařské vědy.²⁵⁵

Je obtížné určit, do jaké míry měla lékařská věda vliv na Matyldin zdravotní stav, protože ještě v 19. století se lékařská věda neslučovala s lékařskou praxí. Léčba mohla být mnohdy účinná, i když byla nevědecká. Dietní strava, která sestávala z lehkých pokrmů, pohyb a klima má příznivý účinek na lidský organismus i v dnešní době. Léčivé přípravky obsahovaly stále hodně léčiv, kdy převažovala léčiva rostlinného původu, která ve většině případů tlumila bolest nebo působila jinak příznivě. Naopak ale některé léčiva a léčebné prostředky spíše uškodily, než by měly pomoci. V následujících letech vidíme, že mnozí lékaři tyto léčebné metody opouštějí. Pokud vezmeme v úvahu Matyldin zdravotní stav a léčbu, která nebyla vždy příjemná a mnohdy až drastická, je skutečně obdivuhodné, že se dožila tak vysokého věku.

---

²⁵⁵ ČERNÝ, Karel. Jazyk nemoci či nemoc jazyka? Aneb tři příběhy o problematice dějin medicíny. In: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2009, s. 10 – 11. ISBN 978-80-87311-07-3.

8. Závěr

Cílem této práce bylo sledovat život Matyldy ze Schwarzenbergu, která v dětství onemocněla a od té doby ji provázely zdravotní potíže. Tyto zdravotní komplikace vedly k ochrnutí, které se střídalo s obdobími pohyblivosti. Matyldě se začala hrbit záda v oblasti bederní, což jí neumožňovalo stát ve vzpřímené pozici ani v době dospělosti.

Pokusila jsem se z dostupných informací, na základě odborné lékařské literatury a za pomoci odborníků analyzovat zdravotní obtíže, jakými Matylda trpěla. Bohužel bylo velmi obtížné zjistit, o jakou diagnózu se jednalo, popřípadě jaká byla příčina zdravotních potíží Matyldy, proto docházíme pouze k určitým hypotézám, o jakou nemoc by se mohlo jednat. Pravděpodobně se tedy jednalo o abscesy, které zasáhly také další tkáň a tlakem na míchu způsobily dočasné ochrnutí. K těmto závěrům dochází dnešní lékaři, jejichž závěry se v podstatě shodují s názory Antoine Duboise, který byl Matyldě na blízku od počátku její nemoci, a se závěrem lékaře Johanna Gottfrieda Eisenmanna působícího ve Würzburgu.

Práce sledovala všechna životní období Matyldy od dětství po dospělost. Stěžejním pramenem se stala korespondence, čtenářské deníky a peněžní deník. Na základě korespondence jsem se pokusila analyzovat život této šlechtičny, kterou odmalička provázely zdravotní potíže, s nimi spojené návštěvy lékařů a následné cesty do lázní.

Zjistíme, že dopisy, které Matylda adresovala rodině a přátelům, se liší hlavně obsahem od dopisů jiných šlechtičen. Týče se to převážně dopisů z období jejího dětství, jež byly ve většině případů adresovány otci. V těchto dopisech líčí Matylda zážitky z cest, informuje otce o svém zdraví, o procedurách, které musela podstoupit, ale také vypráví o rodině a přátelích, kteří jí byli nablízku. Z dopisů je zřejmé, že pisatelka vše vnímá dětskýma očima. V následujících dopisech nalézáme informace, které se týkají Matyldina každodenního života. Dopisy se liší od korespondence provdaných žen, témata se netýkají domácnosti a dětí. Vděčným námětem se stávají témata jako je počasí, zdraví a nemoc, jež trápila v té době někoho z rodiny.

Pozornost byla věnována rodině, jak probíhala výchova ve šlechtickém prostředí a jaké vztahy panovaly v rodině v 19. století. Ve šlechtické rodině bylo zvykem k dětem najímat chůvy a vychovatelky. Děti se vzdělávaly doma, kde je vyučovali soukromí učitelé. V případě rodiny Schwarzenbergů tomu nebylo jinak. Přesto rodiče se o své děti zjevně zajímali a věnovali jim svou pozornost. Pavlína a Josef ze Schwarzenbergu pečlivě vybírali chůvy a vychovatele pro své děti a zajímali se o to, jak jejich děti prospívají. V době onemocnění

Matyldy pro ni vyhledali pomoc a neváhali obětovat nemalé finanční prostředky, aby se uzdravila. Matyldě byl doporučen pobyt na teplém jihu, kde také trávila většinu času. Toto onemocnění ji předurčilo k osudu neprovdané ženy.

Práce ukázala, jak bylo postavení neprovdaných žen v aristokratickém prostředí odlišné od postavení neurozených svobodných dívek. Na urozené neprovdané dívky bylo nahlíženo o poznání lépe než na dívky ze středních vrstev. Na příkladu Matyldy vidíme, že rodina ji zjevně milovala a přátele si jí vážili. Sama Matylda se ujala výchovy nemanželské dcery bratra Felixe, proto soudíme, že o roli matky, pro kterou byly dívky vychovávány, nebyla úplně ochuzena. Poté, co se její svěřenkyně provdala, Matylda se neodsunula ze společenského života, navštěvovala divadla a koncerty a setkávala se s rodinou a přáteli. Finanční prostředky, které získala z investic, jako dědictví a z dalších prostředků, jí umožňovaly cestovat a vést celkem pohodlný život.

Snažila jsem se zmapovat historii lázeňství v kontextu zkoumaného problému. Bohužel se nedochovalo hodně pramenů, které by přesně sledovaly, jak probíhala lázeňská léčba Matyldy, proto jsem ji doplnila odbornou literaturou a dobovou literaturou. Léčba tedy probíhala standardním způsobem, zejména byly Matyldě podávány koupele a sprchy. Sledujeme lázeňskou léčbu, která se příliš nelišila od té současné, ale v tehdejší době byly lázně určené stále pro léčbu vícero chorob, až později se začaly specializovat na určité choroby.

Vidíme, jak dlouhé 19. století přineslo plno nových změn, které se také týkají oblasti medicíny a zdravotnictví. Právě na příkladu Matyldy sledujeme, jak se v průběhu 19. století mění léčebné postupy, a jak se postupně medicína racionalizovala. Tento posun je možné sledovat nejen na léčebných metodách, jakými byli např. přikládání pijavic, od kterých se postupně upouští, ale také na léčebném ústavu, ve kterém byla Matylda hospitalizovaná a kde pro ni bylo zřízeno polohovací lůžko a pak pravděpodobně podstoupila další léčbu formou rehabilitace. Přesto docházíme k závěru, že i přes pokroky, kterých medicína v době osvícenství a v první polovině 19. století dosáhla, zůstávala léčba stále na začátku a vědecké pokroky se dostávaly do praxe pomalu.

Toto téma je zajímavé osudem děvčátka, které onemocnělo v raném věku a od té doby trávilo většinu času mimo domov, zejména na jihu Francie, kde se léčila. V šesti letech utrpěla další ztrátu, zemřela jí matka. Přesto se vyléčila a dokázala vést plnohodnotný život v postavení neprovdané ženy. Pokud vezmeme v úvahu zdravotní potíže, které ji provázely a léčebné procedury, někdy poněkud drastické, dožila se velmi vysokého věku.

Toto téma je přínosné zejména proto, že vypovídá o tehdejších způsobu léčení a léčebných metodách, které byly praktikovány. Vidíme, jaké možnosti existovaly v tehdejší době se srovnáním současné medicíny. Dále se dozvídáme mnoho o způsobu cestování, především o cestách do lázní a za příznivým klimatem.

Písemná pozůstalost Matyldy ze Schwarzenbergu je důležitým pramenem pro dějiny každodennosti, dějiny mentalit. Lze ji také využít pro dějiny medicíny a cestování.

9. Seznam pramenů, literatury a internetové zdroje

9.1. Prameny

SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Josef II, fasc. 545.

SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546.

SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, primogenitura, korespondence Matylda, 2 krabice.

SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, pozůstalost Bedřicha ze Schwarzenbergu, krabice č. II.

SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, Sbíрка rukopisů Český Krumlov, č. 38, Livre des dépenses pendant mon voyage avec Mathilde (Kniha cestovních výloh 1807 – 1808).

SOA, Třeboň, pobočka Český Krumlov, RAS, Sbíрка rukopisů Český Krumlov, č. 28, 29, 30, 31, čtenářské deníky.

9.2. Literatura

ABRAMSOVÁ, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789 - 1918*. Brno, 2005. ISBN 80-7325-060-8.

BADALOVÁ, Marie. *Sestra slavných bratrů: Eleonora Žofie ze Schwarzenbergu (1783 - 1846)*. Diplomová práce. Historický ústav Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2003.

BERGER, Adolph Franz. *Felix Fürst zu Schwarzenberg k. k. Ministerpräsident: ein biographisches Denkmal*. Leipzig, 1853.

BUDÍKOVÁ, Alena. *Výchova šlechtice v první polovině 19. století*. Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities 9, 2003, s. 89 - 124. ISBN 80-7194-594-3.

BUDINSKÁ, Jitka. *Kapitoly z dějin lázeňství. Přehled vývoje lázeňství. Dějiny lázeňství v Teplicích*. Teplice, 2006. ISBN 80-85321-43-2.

ČERNÝ, Karel. Jazyk nemoci či nemoc jazyka? Aneb tři příběhy o problematice dějin medicíny. In: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2009, s. 91 - 99. ISBN 978-80-87311-07-3.

DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800 - 1870*. 1996, S.31. ISBN 3-596-13880-9.

DIEWOKOVÁ, Tereza. Obraz ideální matky v díle Jeana Jacquese Rousseaua a jeho recepce ve střední Evropě. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice. Serie C 7, 2001 (vydání 2002)*, s. 59 - 70. ISSN 1211-6629.

EISENMANN, J. G. *Von der moralischen Heilkunde bei der Behandlung von nervösen Krankheiten von Dr. A. Padioleau*. Würzburg, 1865.

FLORACK - KRÖLL, Christina. Heilsam Wasser, Erd und Luft - Zu Goethes Badereisen. In: *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München, 1991, s. 202 - 206. ISBN 3-406-35502-1.

HAVLOVÁ, Mája. Schwarzenberský krajinář Ferdinand Runk. In: *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 267 - 288. ISBN 978-80-85033-10-6.

HANULÍK, Vladan. Apoštol i šarlatán. Zakladatel hydropatie Vincenz Priessnitz. In: *Dějiny a současnost*, č. 8, 2007, s. 37 - 40.

JANDOVÁ, Dobroslava. *Balneologie*. Praha, 2009. ISBN 978-80-247-2820-9.

KISCH, Heinrich. *Grundriss der klinischen Balneotherapie, Hydrotherapie und Klimatotherapie*. Wien - Leipzig, 1883.

KISCH, Heinrich. *Handbuch der allgemeinen und speziellen Balneotherapie*. Wien, 1875.

KOLDINSKÁ, Marie. Nepřítomné a všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století. In: *Osobní deník a korespondence – snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Supplement 9, Pardubice, 2004, s. 9 - 20.

KŘÍŽEK, Vladimír. *Obrazy z dějin lázeňství*. Praha, 1987. ISBN 80-7277-092-6.

LEIFER, Gloria. *Úvod do porodnického a pediatrického ošetřovatelství*. Praha, 2004. ISBN 80-247-0668-7.

LENDEROVÁ, Milena - KUBEŠ, Jiří (ed.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Supplement 9, Pardubice, 2004, s. 5 - 8. ISBN 978-80-7194-650-2.

LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má ... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

LENDEROVÁ, Milena. *Matylda ze Schwarzenbergu. Dcera, sestra, legenda*. In: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 429 - 438. ISBN 978-80-85033-10-6.

LENDEROVÁ, M. - PLŠKOVÁ, J. *Gabriela ze Schwarzenbergu. Krátká cesta životem a Evropou*. Praha, 2006. ISBN 80-86197-63-8.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál. Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha - Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-657-6.

LENDEROVÁ, M. - BEZECNÝ, Z. Šlechtická korespondence jako pramen v gender history. In: *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zajetí*

historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27. - 28. dubna 2006. Pardubice, Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická 2006, s. 525. ISBN 80-7194-920-5.

LENDEROVÁ, M. - KOPIČKOVÁ, B. - BUREŠOVÁ, J. - MAUR, E.(eds). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.

LIPPERT, Stefan. *Felix zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie*. Stuttgart, 1998. ISBN 3-515-07236-5.

NEŠPOR, Zdeněk. *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Ústí nad Labem, 2006. ISBN 80-86971-06-6.

NIKLÍČEK, Ladislav. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha, 1985.

NIEL, Alfred. *Die grossen k. u. k. Kurbäder und Gesundbrunnen*. Graz, Wien, Köln, 1984. ISBN 3-222-11527-3.

MARKUS, Antonín. *Rod knížat ze Schwarzenbergu*. Třeboň, 1936.

MAURER, Michael. Italienreisen - Kunst und Konfession. In: *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus*. München, 1991, s. 221 - 229. ISBN 3-406-35502-1.

PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha, 2001. ISBN 80-242-0594-7.

RADIMSKÁ, Jitka - LENDEROVÁ, Milena. Barokní čtenářky Eleonora a Anna Kateřina Šporkovy, Marie Arnoštka Eggenbergová. In: *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002, s. 131 - 154. ISBN 80-246-0375-6.

Rameš, Václav. Proměny schwarzenberského panství v Čechách. In: *Schwarzenbergové v české a střeoevropské kulturní historii*. České Budějovice, 2008, s. 25 – 39. ISBN 978-80-85033-10-6.

RANDÁK, Jan. Životní světy, paměti a jejich interpretace. In: *Paměti a vzpomínky jako historický pramen*. Praha, 2006, s. 79 - 89. ISBN 80-7037-152-8.

SCHOTT, Heinz. *Kronika medicíny*. Praha, 1994. ISBN 80-85873-16-8.

SCHULZE, Winfried. Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte? Vorüberlegung für die Tagung „Ego-Dokumente“. In: *Ego-Dokumente: Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996, s. 11 - 31. ISBN 3-05-002615-4.

SINKULOVÁ, Ludmila. *Dějiny československého lékařství II. Díl od roku 1740 - 1848*. Praha, 1965.

SLABÁKOVÁ, Radmila. „Ill est Hoechst Zeit“ oder Welche Sprache fuer die Aristokratie in Boehmen und Maehren im 19. Jahrhundert. In: *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha, 2002, s. 102 - 115. ISBN 80-85917-88-2.

STEHLÍKOVÁ, D. – KAPOUNKOVÁ, K. Petr Hispánský a věci těla ve světle současné medicíny. In: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2009, s. 526 - 544. ISBN 978-80-87311-07-3.

STEKL, Hannes. *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. Wien, 1973. ISBN 3-486-47631-9.

SCHWARZENBERG, Karl zu. *Geschichte des Reichsständischen Hauses Schwarzenberg*. Neustadt, 1963, Teil I, II.

SVOBODNÝ, Petr - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

TEYSSLER, Vladimír – KOTYŠKA, Václav. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1932, díl VII.

TEYSSLER, Vladimír - KOTYŠKA, Václav. *Technický slovník naučný ilustrovaná encyklopedie věd technických*. Praha, 1936, díl XII.

TINKOVÁ, Daniela. „Uč se vážit svého zdraví, nemoc Tě radosti zbaví“. Zdravotnická disciplína a osvěta obyvatelstva českých zemích na prahu 19. století. In: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, 2009, s. 9 - 32. ISBN 978-80-87311-07-3.

WINKELHOFER, Martina. *Adelverpflichtet. Frauenschicksale in der k. u. k. Monarchie*. Wien, 2009. ISBN 978-3-85002-686-4.

WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs (1750 – 1850)*. Wien, 1856. I. Teil.

WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs*. Wien, 1863. 9. Teil.

WURZBACH, Constantin. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreichs*. Wien, 1879. 39. Teil.

ZÁLOHA, Jiří. Úřednictvo schwarzenberských velkostatků v Čechách v 2. polovině 19. století. In: *Studie k sociálním dějinám 5*, Praha, 2000, s. 93 - 118. ISBN 80-86224-14.

9.3. Internetové zdroje

amapy.centrum.cz. [online]. [cit. 21. 5. 2011]. URL:

<http://amapy.centrum.cz/?q=lyon&utm_source=HPA&utm_medium=searchbox#x=2783583@y=4886562@cs=2@sidx=3@pg=1,5@pl=@app=0>

CALLISEN, Adolph Carl Peter. *Medizinisches Schroftsteller-Lexicon der jetzt lebender Verfasser*. Copehagen, 1841. [online]. [cit. 15. 1. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=WskUAAAAQAAJ&pg=PA122&dq=arman+jacquelard&hl=cs&ei=2Bm0TZmVIsPGswa5xcTaCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDkQ6AEwAg#v=onepage&q&f=false>

LABOUVIE, Eva. Zur Einstimmung und zum Band. In: *Schwestern und Freundinnen: zur Kulturgeschichte der weiblicher Kommunikation*. Köln, 2009, s. 13 - 20. ISBN 978-3-412-20358-0. [online]. [cit. 15. 1. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=mOOiKPWSKTIC&printsec=frontcover&dq=schwestern+und+freundinnen&hl=cs&ei=PtXnTYaaGYS0QaMjY2yAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCwQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>

LANZIGER, Margareth. Schwestern – Beziehungen und Schwager – Beziehungen. In: *Schwester und Freundinnen: zur Kulturgeschichte weiblicher Kommunikation*. Köln, Weimar, Wien, 2009, s.271–272. ISBN978-3-412-20358-0. [online]. [cit. 10. 1. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?d=mOOiKPWSKTIC&printsec=frontcover&dq=schwestern+und+freundinnen&hl%cs&ei%v_1vTdDCMIGs8gPBk6iCAsa%X&oi%book_result&ct=result&resnum=1&ved=DIQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false>

LENDEROVÁ, M. – URBÁNEK, R. *Úvod do studia kulturních dějin*. Pardubice, 2007. [online]. [cit. 16. 4. 2011]. URL:

<<http://uhv.upce.cz/upload/lenderova/frame.htm>>

POSNER, Louis. *Encyclopädisches Handbuch der Brunnen- und Bäderkunde*. Berlin, 1853. [online]. [cit. 21. 4. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=oNM8AAAACAAJ&pg=PA334&dq=sigmund+sudliche+klimatische+kurort&hl=cs&ei=Y3awTYeMO8vDswaSz5zvCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=5&ved=0CEEQ6AEwBDg8#v=onepage&q&f=false>

REIMER, Hermann. *Klimatische Winterkurorte mit besonderer Rücksicht auf die Winterstationen der Schweiz, Tirols, Oberitaliens und des südlichen Frankreichs*. Berlin, 1869. [online]. [cit. 21. 4. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=veg8AAAACAAJ&pg=PA59&dq=sigmund+sudliche+klimatische+kurort&hl=cs&ei=fIKwTbrJCI7Mswa2hInCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CEwQ6AEwBTgK#v=onepage&q&f=false> [21. 4. 2011]

SCHWARZMANN – SCHAFFHAUSER, Doris. *Orthopedie im Wandel. Die Herausbildung von Disziplin und Berufsstand in Bund und Kaiserreich (1815 – 1914)*. München, 2004. ISBN 3-515-08500-9. [online]. [cit. 9. 4. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=qYGVUrMD2UYC&pg=PA23&dq=johann+georg+heine&hl=cs&ei=1ZgTceDOIK74QaEy8CvAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCsQ6AEwADgU#v=onepage&q=johann%20georg%20heine&f=false>

SIGMUND, Ludwig Carl. *Südliche klimatische Curorte mit besonderer Rücksicht auf Pisa, Nizza und die Riviera, Venedig, Meran und Gries*. Wien, 1859. [online]. [cit. 21. 4. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=Hwk9AAAACAAJ&printsec=frontcover&dq=sigmund+sudliche+klimatische+kurort&hl=cs&ei=0HywTYzGIzItAaps6joCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CF0Q6AEwCTgK#v=onepage&q&f=false>

STEKL, H. – WAKOUNIG, M. *Windischgraetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien-Köln-Weimar-Böhlau, 1992. ISBN 3-205-05468-7. [online]. [cit. 17. 2. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=O_uadf7bxjUC&printsec=frontcover&dq=stekl.wakounig&hl=cs&ei=NtjnTbTwBouawaT05iyAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CDAQ6AEwAQ#v=onepage&q&f=false>

TERSCH, Harald. *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (1400 – 1650)*. Wien – Köln – Weimar – Böhlau, 1998, s. 11. ISBN 3-205-98851-5. [online]. [cit. 28. 1. 2011]. URL:

<http://books.google.cz/books?id=XGdvQbbp35EC&printsec=frontcover&dq=harald+tersch&hl=cs&ei=9NPnTf32EM6fwbpoaCsAQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CC8Q6AEwAQ#v=onepage&q&f=falsehttp://books.google.cz/books?id=XGdvQbbp35EC&printsec=frontcover&dq=harald+tersch&hl=cs&ei=enu5TfePJY73sgbFiMnqAw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDEQ6AEwAg#v=onepage&q&f=true>

10. Seznam tabulek a obrázků

10.1. Seznam tabulek

Tabulka 1: Četnost korespondence Matyldy s nejbližšími členy rodiny	22
Tabulka 2: Náklady při pobytu ve Francii	71

10.2. Seznam obrázků

Obrázek 1 - mapa cesta Matyldy z Paříže do Bordeaux	67
Obrázek 2 - mapa cesta Matyldy z Bordeaux do Caunterets	68
Obrázek 3 - mapa cesta Matyldy z Toulouse do Nimes	69
Obrázek 4 - mapa cesta Matyldy z Toulouse do Nice	70
Obrázek 5 - nákres polohovacího lůžka	74
Obrázek 6 - Rudolf Vácha: Zázračné uzdravení Matyldy (1887)	77
Obrázek 7 - mapa cesty Matyldy z Nice do Říma	81
Obrázek 8 - mapa cesta Matyldy po Itálii	82

11. Seznam příloh

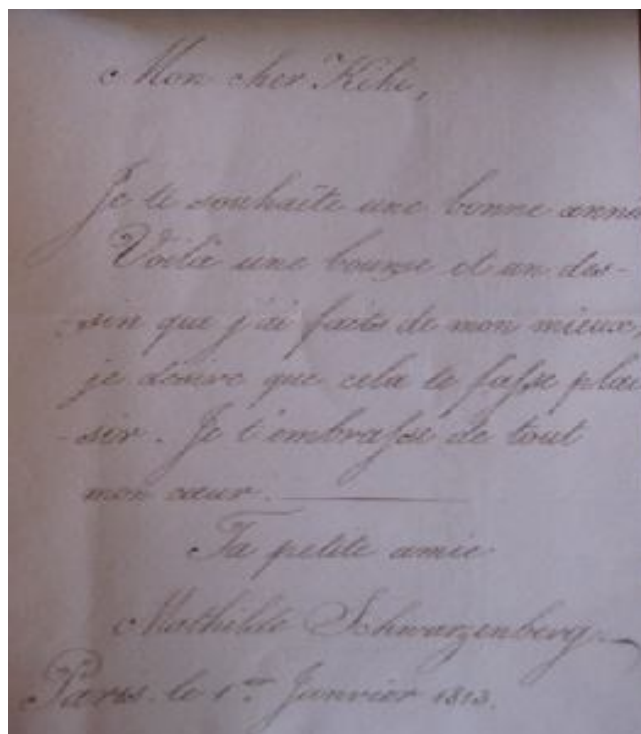
Příloha 1: Porovnání písma Matyldy, dopisy z let 1812 a 1813	104
Příloha 2: Dopis Matyldy adresovaný bratrovi Bedřichovi ze dne 2. 8. 1865	105
Příloha 3: Pozůstalost po Felixovi ze Schwarzenbergu	108
Příloha 4: Zpráva lékařů, kteří sledovali zdravotní stav Matyldy v Bruselu	110
Příloha 5: Zpráva lékařů, kteří sledovali zdravotní stav Matyldy v Paříži	111

11.1. Přílohy

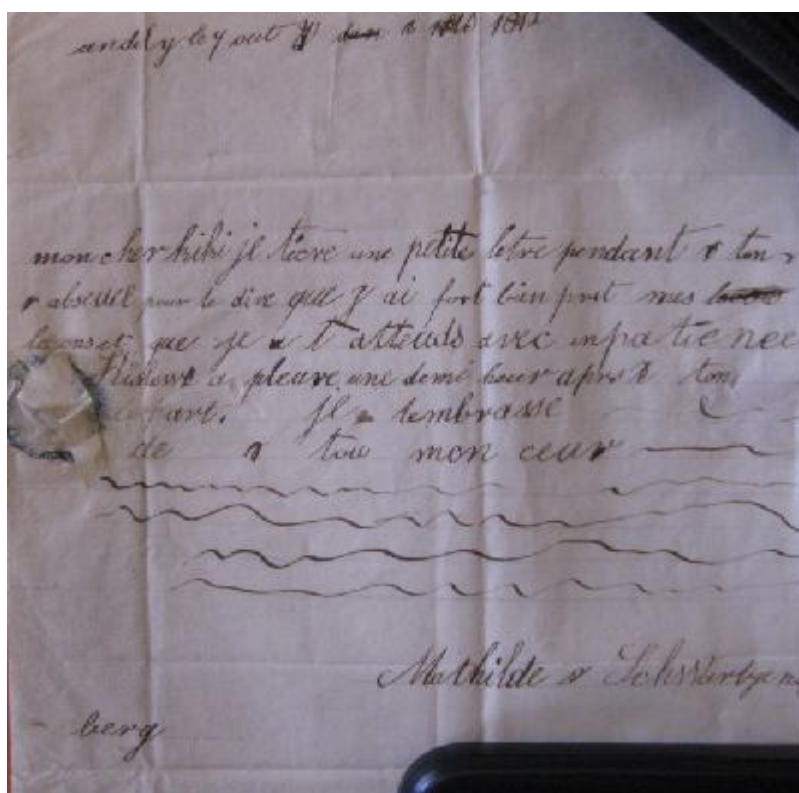
Příloha 1: Porovnání písma Matyldy, dopisy z let 1812 a 1813

(Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, korespondence

Matylda, 2 krabice.)

Mon cher Kiki,
Je te souhaite une bonne année.
Voilà une bourse et un dessin
que j'ai faits de mon mieux;
je désire que cela te fasse plaisir.
Je t'embrasse de tout
mon cœur.
Ta petite amie
Mathilde Schwarzenberg
Paris, le 1er Janvier 1813.

andely le 1er out 1813
mon cher kiki je tiens une petite lettre pendant 8 ton
absent pour le dire que j'ai fait bien pour mes
lignes et que je t'attends avec impatience
N'oublie pas de pleurer une demi-heure après 8 ton
partir. Je t'embrasse
de tout mon cœur
Mathilde Schwarzenberg
berg

ich das Antwort auf alle, was
denn Befehle in Ordnung ge-
bracht, und was in 2ten od in
3ten Bogen - so man mich
brist wenn du dein Geugt-
quartier nicht in Aign sein
mollst, du findest es ja na-
türlich wenn ich in den Bogen
den in Kolonnenorden stehen die
unmöglich sein können, mich
sagen fallen - so wird sich
wissen die von Kindern
sind die wir nicht werden
glauben können, sie werden
so keine Gäste als können,
in Ordnung die jungen Leute,
Sitzlar setzen mich aber
unmöglich sein. Ich bin nicht
den 2ten Bogen, das Mutter wird
bis gut man fast während sein,
wenn und wenn, mich nicht
wird in Bogen in Bogen, wenn
so mich schon nicht werden den
sachend, so soll mich Befehl
in auch der Bogen nicht sein
Tag sein auffallen, wenn mich
ich für dein Geugt lauten
sichend Mutter damit das
Lied sich nicht möglich. Ich
sichend die sehr Befehl mich
Befehl mich für mich in Bogen
den Bogen werden alle in
Lied glücklich sein die mich
zu sein in Bogen Befehl
in Bogen Befehl mich
Befehl mich für die ich
zu sein, ich ist möglich
sichend und Bogen Befehl

by mynneise mir ein Stück
in diesem Briefe um 8
Tage. Neujahrstag danks ich may
Wien zuvorkunfepren in Caroline
abzutragen, dem Luigens Brief
may Jyl mit mir in
sprichtiger, oberst es ist ein
Fehlertun gift, in Gegenfeit,
aber zum Briefe in form von
D. Handkerten in Briefen ist
für das nicht gerignet.
Lohn nach, lieber Bruder, auf
sofort Wiedersehen in 18 Tagen
D. Stuhl küßt mich send
Machete T.

Příloha 3: Pozůstalost po Felixovi ze Schwarzenbergu

(Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., Mathilde, fasc. 546.)

Nachlass-Vermögen des am 5. April 1852 verstorbenen
Fürsten Felix zu Schwarzenberg

	Nominal	Cours und	Grosch Aufschlag
I. Cash		1254 13	
II. Öffentl. Fonds-oblig.			
1. 5% Metalliques			990 32
mit Zinsen v. 1. März 1851	46000		325 42
" " 1. März 1852	67000		
Zins Course 95/87. / 113000		107491 15	
2. 4 1/2% Metalliques			21 15
mit Zins v. 15. Oct. 1851	1000		563 45
" " 15. Sept. "	41000		
Zins Course 84 1/2 / 92000		35595	
III. Privat-forderungen:			
1. 5% Pfandbriefe fürstl. Oblig.			
d. d. 1. April 1829	7000		
19. Aug. 1833	40000		
1. Jan. 1834	106177 21		
1. Mai 1837	10000		
1. Jan. 1838	5000	168177 21	116 48
Zins v. 1. April 1852			
2. 4% Partialoblig. v. j. 1838:	27000	27000	105
Zins v. 1. März			
3. Privatf. Anpanze v. 1. April			88 54
" gef. v. Kaiser des französischen v. 1. Nov. 1851			861 7
IV. Tafelsilber 794 M in Gewicht			
v. 10337 Loth v. 1.30		15505 30	
S:		355023 19	3073 3
		/ 358096 22.	

Von der Kasse der Maßstabvermög. $\text{f } 358096.22$
 der Lieferungen in Abzug $\text{f } 6569.19\frac{1}{2}$
 verbleibt zum Aufrechterhalten
 der Lieferungsvermittlung zu malerischen
 Rückstellungenvermögen $\text{f } 351527.2\frac{3}{4}$

Abzug der Zinsen
 für die Maßstab $\text{f } 10861.7.42$
 $\begin{array}{r} 1200 \\ 400 \\ \hline \text{f } 12461.7 \end{array}$

Sünden vom firtink $\text{f } 2400 - 2\frac{1}{2}\%$ = fall. bedingt cap. of 6000
 Dr. Kuber $\text{f } 800 - 2\frac{1}{2}\%$ v. $\text{f } 2000$
 $\text{f } 15661.7.42$

$\begin{array}{r} 351527.2\frac{3}{4} \\ 15869.7 \\ \hline 335657.5\frac{1}{4} \\ 16793.25 \\ \hline 352650 \end{array}$

$\begin{array}{r} 335265 \\ 16793.25 \\ \hline 352058.25 \\ 592.75 \\ \hline 352651 \end{array}$

$\begin{array}{r} 57\frac{1}{2}\% \\ 28\frac{1}{2}\% \\ 17\frac{1}{2}\% \\ 3\frac{1}{2}\% \\ 2\frac{1}{2}\% \\ \hline 101\frac{1}{4}\% \end{array}$

Příloha 4: Zpráva lékařů, kteří sledovali zdravotní stav Matyldy v Bruselu

(Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b.,
Mathilde, fasc. 546.)

Etat de la Primette Mathilde
le 2 février 1899 à l'heure des visites
La Primette est toujours bien avec
plus de sommeil elle est plus calme
goûte, les nuits moins agitées.
L'écoulement est toujours le
même. Elle ne plus en plus en
pointes vers le pectus le plus redoublé
elle ne tarde point à l'écoulement
et les choses sont dans un état
satisfaisant. g: Jacquelin
P: Dindal
Sambert. Nordoyen med

Příloha 5: Zpráva lékařů, kteří sledovali zdravotní stav Matyldy v Paříži

(Zdroj: (Zdroj: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, Rodinný archiv Schwarzenbergů, primogenitura, F.P.b., korespondence Matyldy, 2 krabice.)

après avoir examiné la jeune princesse avec toute l'attention que la maladie exige après avoir recueilli de Madame sa mère tous les renseignements qui nous avons jugé nécessaires

Enfin après avoir conféré de dit ~~l'ut~~ ~~ex~~ ~~confusible~~ et entendu la lecture du mémoire rédigé par M. A. Dubois

Les Conscils Bourgeois en adoptent tous les principes et insistent en outre sur la nécessité de conduire la jeune princesse dans aucun du pyrenées pendant l'été et de lui faire passer l'hiver dans les provinces méridionales.

Paris le 21. avril 1807.

Corvisart Bourgeois Carabiat Sue-Martin

Resumé

Die Diplomarbeit verfolgt das Leben von Mathilde von Schwarzenberg (1804 - 1886). Sie wurde krank, als sie klein war. Ihre Eltern suchten die ärztliche Hilfe in Frankreich. Also Mathilde verbrachte die meiste Zeit im Ausland als zu Hause. Obwohl die Aufenthalte im Ausland wiederholten, brachten sie fast keinen Erfolg. Ihre Heilung ist auf das Jahr 1821 datiert und man spricht über die wundersame Genesung. Mathilde fuhr in den Bäder auch in den folgenden Jahren.

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Kindheit und Jugend von Mathilde. Die Geburt eines Mädchen wurde nicht immer mit grosser Freude in der Aristokratie aufgenommen. Es gilt nicht in jedem Fall. Die Geburt von Mathilde wurde freudig begrüsst. Man machte auch die Unterschiede zwischen Mädchen - Erziehung und Jung - Erziehung. Die Erziehung der Mädchen war auf ihr künftiges Leben wie Ehefrau, Mutter, Gessellschaftsdame ausgerichtet. Während die Eziehung der Jungen war auf sein künftiges Leben wie Politiker, Diplomat, usw. ausgerichtet.

Die Diplomarbeit zeigt die Position der unverheirateten Aristokratinnen im 19. Jahrhundert. Mathilde verfügte über ein Vermögen, es bedeutete sichere Unabhängigkeit von der Familie. Die finanzielle Versorgung ermöglichte es sie reisen, zu den Konzerten und Theater gehen und die Freunde besuchen.

Die Diplomarbeit beschreibt die Reisen in den Bäder, die Mathilde im Jahre 1807 - 1808 und im Jahre im 1832 - 1833 unternahm. Sie zeigt, wie die Kur in den Bäder verlief. Die Diät, das Klima und die Bewegung spielten die wichtige Rolle in der Therapie von Mathilde, aber sie nahm auch die Medikamente und sehr beliebte Methode war die Blutentziehung. Die Diplomarbeit zeigt die Veränderungen im Medizin im 18. und 19. Jahrhundert. Wir sehen, dass diese neue Erkenntnisse langsam ins Praxis bekommen wurden.